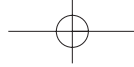

Hajdú Farkas-Zoltán
SZÁSZOK – EGY ÁRULÁS

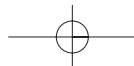

Hajdú Farkas-Zoltán

Szászok – egy árulás

Koinónia · Kolozsvár · 2004

Szerkesztette
LÁNG ZSOLT

© Hajdú Farkas-Zoltán, 2004
© Koinónia, 2004

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN
Szászok – egy árulás / Hajdú Farkas-Zoltán. –
Cluj-Napoca: Koinónia, 2004
ISBN 973 8022 90 8
821.112.2.09

PRELÚDIUM

1.a. Hans Bergel 1925-ben született a Brassó melletti Rosenauban (Barcarozsnyó, Râșnov). Apja tanító, majd tanfelügyelő volt. Iskoláit Szászrégenben és a brassói Honterus gimnáziumban végezte. 1941 és '44 között a nagyszebeni tanítóképző diákja. 1945-ben elhurcolják Oroszországba, de a gyűjtőtáborból megszökik. Hónapokig román pásztorok rejtegetik a Szebeni-havasokban. 1946-ban Nagyszebenben érettségizik, majd tanító lesz a Mühlbach (Szászsebes, Sebeș) melletti Gergeschdorfbán (Gergelyfája, Ungurei). 1947-ben tiltott határátlépés vádjával Temesváron 14 hónapi börtönbüntetésre ítélik. 1948 áprilisában megszökik a börtönből, de néhány napra rá elfogják, és besorozzák katonának. Kiemelkedő sportolói teljesítményei révén (országos bajnok 800 méteres akadályversenyben) katonai szolgálatát a hadsereg központi sportklubjának kivételezettei között töltheti le. 1951 és '54 között a bukaresti egyetemen művészettörténetet és filozófiát tanul látogatás nélküli tagozaton. A *Neuer Weg* nevű német nyelvű bukaresti napilap 1953-ban közli első írásait. 1954-ben „hatóság elleni izgatás” miatt Kolozsváron letartóztatják, és egy évi fogházra ítélik. Idő előtt sza-

badlára helyezik, de az egyetemi tanulmányoktól végleg eltűnjük. 1957–58-ban az újonnan alakult brassói *Volkszeitung* kulturális szerkesztője, ahol sokrétű irodalmi munkásságot fejt ki (elbeszélések, irodalmi kritikák, publicisztikai írások, fordítások). 1958. december 31-én politikai okokból eltávolítják munkahelyéről. 1959. áprilisáig a brassói zenei színház csellistája. 1959. április 20-án letartóztatják és elkobozzák számos kéziratát. Szeptember 15-én az úgynevezett „német írócsoport peré”-ben 15 évi kényszermunkára és állampolgári jogainak 5 éves felfüggesztésére ítélik. 1964-ben szabadul a politikai foglyokra vonatkozó általános amnesztia révén. 1968-ig újból a brassói zenei színházban dolgozik. 1968. március 28-án Günter Grass közbenjárásával kitelepülhet Németországba. 1968-ban Romániában rehabilitálják. 1970-ig Münchenben és környékén alkalmi munkákból tartja fenn családját (kőműves, éjjeliőr, irodai alkalmazott). 1970-ben a *Siebenbürgischer Zeitung* szerkesztője lesz, és kezdetét veszi második, sikeres írói karrierje (több, mint húsz regény, esszékötet mellett tanulmányok, rádiós, televíziós fellépések). Közéleti személyiségként, nagyhatású előadóként egyetlen lehetőséget sem mulaszt el, amikor szót emelhet a nyugaton és keleten élő erdélyi szászok jogaiért. Előadásaival, amelyeket mindvégig a konvenciókat bíráló, újszerű gondolatok, a nagy érzelmi töltet és stilisztikai bravúr

jellemez, nemcsak hívei, de ellenségei táborát is növeli. 1989-ben lemond a lapszerkesztésről, levonva maga számára a következtetést: az erdélyi szászok nyolcszáz éves történelme visszafordíthatatlanul a végéhez közeledik.

Az 1959-es per anyaga 1992-ben meglepő módon napvilágot látott egy kötetben (*Worte als Gefahr und Gefährdung – Schriftsteller vor Gericht*).

Bergel: „1992-ben Mircea Dinescu, a Romániai Írószövetség akkori elnöke meghívott a Szövetség által Bukarestben, a tiszteletünkre rendezett rehabilitációs rendezvényre. Az ötlet tőle származott, fel is hívott, hogy kikérje a véleményemet. Utazásomat – hangsúlyoztam viccesen – egy feltételhez kötöm: csak akkor megyek el, ha előke-
rítik a per iratanyagát. De ő a dolgot komolyan vette, s azonnal elment az akkori igazságügy-miniszterhez, Ionescu-Quintus úrhoz – valamikor maga is hét évig politikai fogoly –, aki lehetővé tette, hogy a periratok másolatai Dinescuhoz kerüljenek. Ő pedig már a bukaresti Otopeni repülőtérről kihozta egy részüket, üdvözlésemre.”

1.b. „Napi tíz órát írok, nem tudnék ennél kellemesebb cselekvést elképzelni – vallja Bergel. Számomra az írás állandó, szenvedélyes tevékenység, amelynek segítségével fel tudom magamban oldani az élet ellentmondásait, kihívásait. Az írás magányos tett, nincs helye benne sem az ol-

vasó, sem a kritikus véleményének. Egy regény keletkezésekor mindvégig saját magának mesélek, esszéírás közben önmagammal osztom meg gondolataimat. Az írás számomra vég nélküli monológ. Sohasem gondoltam az írói sikerre, mert ez – mindnyájan tudjuk – nagyon esendő: egy erős lobby segítségével a legutolsó szemét is bestsellerré válhat.”

1.c. Bergel első, nagy visszhangot keltő novelláját, a *Fürst und Lautenschlägert* [Fejedelem és lantos] 1946-ban írta, de csak tíz évvel később jelent meg folytatásokban a bukaresti *Neuer Wegben*, majd könyvként az Ifjúsági Kiadónál, a Román Írószövetség által meghirdetett irodalmi verseny pályadíjas munkájaként. Az irodalomértő közönség hamarosan felfigyelt a történelmi tárgyú műre (a brassói polgárok küzdelme Báthory Gábor fejedelem despotizmusa ellen), mert ez a kommunista rendszer burkolt kritikáját is tartalmazta (*A walesi bárdok* Arany János-i mondanivalójára visszahangozva jelenti ki: „senki cédája nem vagyok, s művészetem ugyanvalóst nem az”). A novella történelmi kontextusába elrejtett politikai mondanivalójára a szekuritáte valószínűleg nem figyelt volna fel, ha Bergel szoros ismeretségi köréből valaki fel nem fedti az áthallásos írás kulcsát. 1959-ben, a már említett brassói íróperben az államügyész erre a tanúvallomásra alapozta

a Bergel elleni vádiratot. Bergel prózáját az erőteljes nyelvi kifejezőmód, a szuggesztív tájleírás és a határhelyzetbe kerülő egyén dilemmájának expresszív megjelenítése teszi egyénivé. Egyik legfontosabb regényében, a *Der Tanz in Kettenben* [*Hajdútánc vasban*] mesterien jeleníti meg a kommunista terror praktikáit, a román politikai börtönök embertelen világát, pálcát törve opportunistá feljelentői fellett. „Mindenkinek megadatott a szabadság, hogy megtagadja a közreműködést. Én meg tettem, és nemcsak én. Ezáltal persze nem lett rózsásabb a helyzetünk. S éppen itt van a probléma. A Sztálinnak ódákat zengők, a kommunizmus naphimnuszait faricskálók a kényelmesebb utat választották. A legnagyobb hányinger akkor fog el, ha látom ezeket a szerencsétlen kengyelvasba kapaszkodókat, ezeket a szervilis, átnevelt kreatúrákat, akik a hóhér munkája előtt felseprik a vesztőhelyet. A történelem fenevadai tébolyukban cselekszenek, de talpnyalóik nagyon is tudják, hogy mit tesznek. Ez utóbbiak a veszedelmesebbek.” A feltétel nélküli humanizmus jegyében keletkezett esszéiben Bergelt mindenek előtt az „európai komplexitás” érdekli, de fő témái közé tartozik a többnemzetiségű Erdély múltja és jelene is. Erdélyt „etnológiai csodának” nevezi, tekintettel a szászok, magyarok és románok, zsidók, örmények és cigányok több évszázados, nagy vonalakban erőszakmentes egymásmellett-élésére.

1.d. Részlet a vádlott Hans Bergel kihallgatási protokollumból (Sztálinvárosi* Katonai Törvényszék, 1959. szeptember 15.)

Kérdés: Melyik évben adta le közlésre a *Fürst und Lautenschläger* és a *Die StraÙe der Verwegenen* című munkáit?

Válasz: 1956 nyarán. Tavasszal irodalmi versenyen vettem részt, a díjkiosztás után az Ifjúsági Kiadónak felajánlottam néhány munkámat közlésre.

Kérdés: Beismeri-e, hogy az első novella kettős jelentű, és hogy fasiszta, nacionalista és misztikus tendenciákat propagál?

Válasz: Nem ismerem be, s be is tudom bizonyítani, hogy az előbbi állítás hamis.

Kérdés: Melyik írást közölte az Ifjúsági Kiadó?

Válasz: Mindkettő megjelent.

Kérdés: Miről szól a *Fürst und Lautenschläger* című novella?

Válasz: Egy énekmondó a főszereplője, aki a nép oldalára áll, és elhinti a brassói lakosság körében a felkelés eszméjét.

Kérdés: Nem gondolja-e, hogy a novella mondanivalója helytelen, ha a cselekmény a fejedelem megjelenésével indul?

* Brassó

Válasz: A novella a brassói nép felkeléséről szól.

Kérdés: Amelyet Ön úgy ábrázol, hogy a fejedelem fellépésével a tömeg eláll a harctól.

Válasz: A fejedelem megjelenik, és a réműlettől megérintett tömeg követi a énekmondó tanácsát.

Kérdés: Nem azt akarta-e ezzel mondani, hogy csakis a nagy személyiségek képesek alakítani a történelem menetét, és hogy a tömegeknek semmilyen szerepük nincs ebben?

Válasz: Nem értem a kérdést.

Kérdés: Abból, ahogyan Ön a szereplőket bemutatja, az következik, hogy csakis a kiemelkedő személyiségek és nem a néptömegek alakítják a történelmet.

Válasz: Erre egy pillanatig sem gondoltam. Itt a fejedelem és az énekmondó közötti ellentét a lényeges. A novella Brassó összes társadalmi osztályának, legfőképpen a szegényeknek Báthory-ellenes lázadásáról szól. Nem hagyom, hogy a novellát megcsonkítsák azzal, hogy bizonyos bekezdéseket metafizikusan értelmezzék. A szóban forgó szabadságot az énekmondó pontosan megfogalmazza. Személyes felelősséget érez eziránt, erről beszél végig a novellában. Következetes forradalmár, aki végül is minden békítő szándék elől kitér, s azáltal, hogy még kedvesének is megtagadja az éneklést, érzelmileg is elszakad a kispolgári mentalitástól. Itt nem a társadalmi adottságok-

ból kiszakított szabadságról van szó. Énekmondóm mindvégig a szabadság elkötelezettje.

*

2.a. Eginald Schlattner 1933-ban született Aradon. Fogarason nőtt fel, magát erdélyi szásznak vallja. Apja a második világháború előtt sikeres üzletember volt. Schlattner az ötvenes években a kolozsvári egyetemeken – kizárásáig – evangélikus teológiát, majd matematikát és hidrológiát hallgatott. Első írását 1956-ban a *Neuer Weg* irodalmi pályázatára küldi be. A pályázatot Paul Schuster nyeri meg, a második díjat Andreas Birkner kapja, a harmadikat Hans Bergel. Schlattner negyedik lesz. Írásának 1957-ben kellene megjelennie, de közben Kolozsváron „hazaárulás feljelentésének elmulasztása” miatt, a kolozsvári Műszaki Egyetemen letartóztatják. Hónapokig nem hozzák tudomására letartóztatásának okát. A szekuritátét mindenekelőtt egy kolozsvári irodalmi kör tevékenysége érdekli. Ez a fiatal szász értelmiségieket magába tömörítő fórum a Romániai Egyetemista Egyesületek Unója [Uniunea Asociațiilor Studențești] védnöksége alatt működött, megalakítását maga a Román Munkáspárt Központi Bizottsága hagyta jóvá. A szekuritáta a kört azzal vádolja, hogy konspiratív tevékenységet folytat, a Budapesten ellenforradalmat kirobbantó Petőfi-körhöz hasonlóan. A Schlattner elleni második vádpont az, hogy a brassói Fekete-templom

irodalmi körén felolvasta díjnyertes írását – *Und um alle deine Söhne...** –, és ennek hatására a fiatal hallgatóság fegyveres felkelést kezdeményezett. Schlattner hónapokig megtagadja a vallomást, aztán „eme határesetben, jól megfontolt okok miatt” taktikát változtat, és beismerő vallomást tesz. Két évig ül vizsgálati fogságban. Szabadulása után napszámosként, tégláégetőként, később mérnökként dolgozik. 1973-ban újból beiratkozik a teológiára. 1978 óta a Nagyszeben melletti Rothberg (Veresmart, Roșia) lelkésze, ahol néhány szász híve maradt. Az 1998-ban, az osztrák Paul Zsolnay kiadónál megjelent *Der geköpfte Hahn* [A lefejezett kakas] című első regénye egy csapásra híressé teszi az egész német nyelvterületen. Második könyvét, a 2001-ben, ugyancsak a Zsolnay kiadónál megjelent *Rote Handschuh* [Vörös kesztyűk] a kritika és az olvasóközönség még nagyobb lelkesedéssel fogadja. A regény hónapokon keresztül a német irodalmi bestseller-listák harmadik helyén áll. Schlattner tizenkét éve börtönlelkeszként is tevékenykedik. A nagyenyedi és a codleai (Feketehalom, Zeiden) börtönökben tart lelkigondozást, háromhetes turnusokban. Az enyedi börtönben, a 13 evangélikus vallású visszaeső bűnöző mellett a román, ortodox vallású női rabok lelkigondozását is elvállalta.

* „Összes fiadat...” – utalás az erdélyi szász himnusz egyik sorára, amely – minden más himnusszal ellentétben – Erdély népeinek egységére utal.

(Schlattner: „Moraru, az ortodox papkollégám így fogalmazta meg kívánságát: – Mi, ortodoxok szépen tudunk énekelni, ti protestánsok jól tudtok beszélni, kérlek, térítsd jó útra az asszonyokat, kolléga.”)

2.b. Schlattner – saját bevallása szerint – 1990-ben kezdett írni, miután szász hívei tömegesen elhagyták Rothberget: „Mi, szászok, az a nép vagyunk, amelyik önmagát számolta fel. Jóságunkból adtuk fel magunkat. Egy-egy temetésen már csak hárman vagyunk: én, a halott s egy Németországból hazajött rokon”. Első regényét önmagának szánt prédikációként írta, nem gondolt a közlésére. A teljes kéziratra egy osztrák diplomata figyelt fel, ő juttatta el a kiadóhoz.

A Romániai Evangélikus Egyház Hivatalos Értesítőjében, 2001-ben feletteseinek jelenti: „Egyházam javára szolgál, hogy két regényem megjelenése után a bel-, de főleg a külföldi médiák komolyan érdeklődnek személyem iránt. Könyveim erlangeni bemutatóján Dr. Sigrid Löffler asszony, a rangos *Literaturen* folyóirat kiadója, négyszáz hallgató előtt mondta: »Az erdélyi szászok története szemmel láthatóan véget ért. De ez a vég Eginald Schlattner két regényében példásan rögzítettett – a szó hegeli értelmében.« A médiák figyelme a szerző révén Rothbergre is kiterjedt, egyre többen keresik fel az író-l-

kész, napi tevékenységéről érdeklődve. A *Spiegel*, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* s még egy sor jelentős újság, valamint tévéadó több ízben tudósított lelkesi és diakónusi tevékenységemről, amelyet a házam előtt elterülő, ezt körülfogó »harmadik világ« javára kifejték. (...) Második regényem kapcsán még csak ennyit: benne fogalmaztam meg azt a hitvallást, amellyel az élettől búcsúzni fogok, ha majd eljön a végóráim: *Fájdalmaink földjét nem hagyhatjuk el. Azon kell munkálkodnunk, hogy e helyről kiűzzük a szenvedést.*”

2.c. A *Der geköpfte Hahn* a szeretet, az árulás és a barátság regénye. Schlattner az első író, aki szembenéz az erdélyi szász irodalomban mindeddig elhallgatott tragikus ténnyel, hogy 1943-ban a szászság zöme lelkesen Hitler katonájának állt, végleg elszakítva ezt a nyolcszáz éves, erdélyi hagyományaira büszke népcsoportot szülőföldjétől. A varázslatos érzékiességgel és finom iróniával megírt, vidám és melankolikus részletekben gazdag regényben lenyűgözően váltogatják egymást a reális és irreális síkok. A *Rote Handschube* Schlattner börtönélményeiről szól. Arról, ahogy a szekuritáte nyers erőszakkal és szubtilis kínzásokkal ráveszi: higgye is el, hogy elkövette a neki kirendelt vétségeket, hogy elárulja társait, és hogy önfeladását megkönnyebbülésként élje meg. Az író első sorban az érdeklő, hogyan változott át négyhónapnyi konok hallgatása a „ha kérdeznek,

mindent őszintén elmondok” – attitűddé. Több sorstársa Schlattnert a mai napig is árulónak bélyegezi. Ő ezt több évtizedes irracionális gyűlöletnek nevezi: „Ez a hosszú távú gyűlölködés már nem érinti a címzettet, hanem visszahárul a feladóra, és lelkileg tönkreteszi őt. Egy idő után az ember immunissá válik. A gyűlölet visszasugárzik a gyűlölködőre, majd felőrli annak lelkét. Könyvemben nem értelmezem a történeteket, nem kérek bocsánatot, nem ítélek senki felett, senkit sem vádolok. Kísérletet teszek arra, hogy emlékezetből pontosan leírjak mindent. Nem védekezem azzal, hogy megtörték a kihallgatások, vagy hogy az egész ügyis el volt már döntve fentről, Bukarestből. Felelősséget vállalok minden cselekedetemért és ezek következményeiért. Döntésemet, hogy egy adott pillanatban beszüntettem az ellenállást, a hallgatást, és azt mondtam: mártól fogva számíthatok rám, több okból is szabad akaratom diktálta. Mert minden helyzetben létezik egy csipetnyi szabadság, amely lehetővé teszi a felelősségteljes döntéseket. Mondom, a következményeket ma is vállalom”.

2.d. Részlet Eginald Schlattner tanú vallomásából (Sztálinvárosi Katonai Törvényszék, 1959. szeptember 15.)

Kérdés: Azt vallja, hogy Hans Bergellel is megismerkedett. Beismeri-e, hogy 1957 áprilisában egy levelet kapott tőle?

Válasz: 1957. decemberében letartóztattak, akkortájt kaptam tőle a levelet. De már hamarabb, 1956-ban megismerkedtünk, Bukarestben.

Kérdés: Mit tud Bergel tevékenységével kapcsolatosan mondani?

Válasz: A bukaresti Union szállodában találkoztunk. Itt tudomásomra hozta, hogy egy politikailag többféleképpen értelmezhető könyvet írt, *Fürst und Lautenschläger* címmel. Ugyanakkor a könyv helyes értelmezéséhez szükséges kulcsot is elmagyarázta, hogy tudniillik a könyvbeli tirannus az író gondolatszabadságát elnyomó, mai rezsimet jelképezi. E kulcs segítségével a mondanivaló a mai rezsim kritikájaként értelmezhető.

Kérdés: Ezzel a taktikával kapcsolatban említette-e Önnek olyan német írók neveit, akik nem értenek egyet rezsimünk politikájával?

Válasz: Ez egy 1957 áprilisában nekem elküldött írásból világlik ki. A *Volkszeitung* nevű lap megalapításáról és megjelenéséről volt szó benne. Ezzel a lappal az volt a célja, hogy egyesítse a reakciós német írókat. Emellett bukaresti beszélgetésünk során azt tanácsolta, hogy írásaimat az Ifjúsági Kiadóhoz küldjem, mert ott lehetséges a nem vonalas írások infiltrációja, nem úgy, mint az Állami Kiadónál, ahol ravasz zsidók üldögélnek.

Kérdés: Fenntartja-e a Hans Bergel tevékenységéről leadott vallomását?

Felelet: Igen, fenntartom a Hans Bergel tevékenységéről leadott vallomásomat.

*

Részlet a Román Szocialista Köztársaság Legfelső Bíróságának, az 1968. augusztus 22-én megtartott rehabilitációs tárgyaláson hozott 37-es ítéletéből:

„Eginald Schlattner tanú vallomásáról, aki az összes vádlottra nézve negatív, terhelő vallomást tett, megállapítjuk, hogy állításai nem voltak következetesek, más jellegű bizonyítékok nem támasztották alá valós voltukat. (...) Továbbá az iratok egy részéből kiviláglik, hogy a tanút a tárgyalás hónapjaiban több ízben pszicho-aszténiás tünetekkel a kolozsvári klinika elmeorvosozati osztályán kezelték, vallomástétele idején elmebetegként volt nyilvántartva.”

*

(A szerző elnézést kér a szövegben megjelenő esetleges pontatlanságokért. 1959. december 15-én született, a „német írócsoport pere” után három hónappal, napra pontosan. Személyes emlékei nem lehetnek az írásban felelevenített korról. Mindemellett úgy *sovohl* Hans Bergel, mint *als auch* Eginald Schlattner műveinek lelkes olvasója.)

FORRÁSOK:

Hans Bergel: *Erkundungen und Erkennungen – Notizen eines Neugierigen*. München, 1995; Hans Bergel: *Der Tanz in Ketten*. Thaur bei Innsbruck, 1977; Gabriela Adameşteanu: Literatura ca salvare a sufletului – Eginald Schlattner în dialog cu Gabriela Adameşteanu. In *Revista 22*, 2001, szeptember 25; Hajdú Farkas-Zoltán: *Erdély a legkülönb nő volt ...* Kolozsvár, 1997; Emil Hurezeanu: Eginald Schlattner – celebru în Europa, necunoscut în România. In *Revista 22*, 2001, szeptember 25; Peter Motzan, Stefan Sienert (kiad.): *Worte als Gefahr und Gefährdung – Schriftsteller vor Gericht Kronstadt 1959*. München, 1993, 324-325, 362-368, 401-402; Thomas Rietzschel: Geköpfter Hahn, geraubte Zeit. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2001. május 5; Eginald Schlattner: *Der geköpfte Hahn*. Wien, 1998.

ELSŐ NAGYÁRIA

Helyszín: a gundelsbeimi Horneck kastély díszterme. Bergel karosszékekben ül. A háttérben befalazott kandalló stukkódíszje.

Zenészcsaládból származom. Édesapám zenetanár volt, és kiváló hegedűs. Öt évvel fiatalabb öcsém karmester lett, egyik nagynéném pedig koncertzongorista volt. Hangszerek között nőttem fel. Rendszeres zenei oktatásunk már kisgyermek korunkban elkezdődött, a házban fellelhető összes hangszert birtokunkba vehettük: a hegedűt, a zongorát, a fuvolát. Én később, apám kívánságára áttértem a csellózásra. Hárman voltunk testvérek, és hiányzott a csellós egy vonósnégyeshez. Így hát meg kellett tanulnom csellózni. Viszonylag könnyen ment a tanulás. A zene életem egyik alappillére. Olyan egzisztenciális dimenzió, amely nélkül léteemet el sem tudnám képzelni.

Később, különleges politikai körülmények miatt – tegyem hozzá, szerencsémre – arra kényszerültem, hogy évekig hivatásos zenészként működjem egy „zenei színház” első csellistájaként.

Öcsém a zenekonzervatóriumban tanult. Később én is ide iratkoztam be. Két szemeszter után az egyetem titká-

ságán valaki felfedezte, hogy dossziémban van egy irat, amely szerint „politikailag tisztátalan” vagyok. Azonnal eltávolítottak a konzervatóriumból. Ha továbbtanulhattam volna, bizonyára zenész lett volna belőlem.

De a zene a továbbiakban is életem egyik fő összetevője maradt. Ha öcsém hazajött vakációzni, azonnal összeültünk zenélni, persze sokkal magasabb szinten, mint gyerekkorunkban. Később öcsém kollégáival, akik szintén kitűnő hangszeresek voltak, zenekart szerveztünk. Több nyilvános koncerten is felléptünk. Akkori foglalkozásom mellett, öcsém kívánságára, több ízben időt kellett szakítanom a közös fellelésekre. Később, amikor már keményen kellett dolgoznom, ezek az alkalmak sajnos megszűntek. De valahányszor öcsém hazatért valamelyik turnéjáról, New Yorkból, Tokióból vagy Fokvárosból, első dolgunk az volt, hogy vettük a hangszereinket, és leültünk zenélni. Mindegy, hogy éppen milyen hangszer volt kéznél.

Zene nélkül elképzelhetetlen lenne az életem. Igaz, már nem zenészként, hanem a zene élvezetébe elmerülő, koncertekre járó, szimfonikus hanglemezeket és cédéket gyűjtő hallgatóként. Ha észak-olaszországi házamban tartózkodom, ahol nincsen televízió, telefon és rádió, egész nap a fiatalkoromban játszott zene vesz körül.

Azt is mondhatnám, hogy a zene írói tevékenységem ellépőpontja, pontosabban nyugvópontja. Írói józanságom

emocionális kiegyenlítője. A többórás zenehallgatás alatt teljesen átadom magam a zenének. Legmélyebben természetesen akkor, ha mindebbe személyes élmény is vegyül. Vagyis ha öcsém koncertjeinek lemez- vagy cédé-felvételeit hallgatom. Ő például előadta Brahms összes szimfóniáját, s még ma sem ismerek karmestert, aki nála szebben értelmezné ezt a csodálatos zenét. Persze véleményembe nemcsak a művészi, de a személyes élmény is belejár.

A zene mindennapjaim fontos összetevője. Egyik esszémben meg is írtam, hogy én a nagy szimfóniákat, Beethoven, Bruckner és mások műveit, nagylélegzetű, zenei hangokkal elmesélt óriás-eposzoknak tekintem. A szimfóniák tulajdonképpen nagyszerűen elmesélt – nem regények! – eposzok. Zenében elmesélt történetek. Nem véletlenül nevezzük őket németül *Tondichtung*nak, vagyis hangköltészetnek. Bruckner, Wagner vagy Liszt zenéje számomra nem más, mint zenei hangokba foglalt ősi, archaikus mese.

Zenész testvérem egyszer egy interjúban azt mondta, hogy számára – függetlenül attól, hogy zenekart vezényel-e, vagy maga ül a zongoránál – a zenélés olyan, akár az istentisztelet. Tehát a zenélésnek valamiképpen vallási vonatkozásai is vannak.

A diktatúrák félnek az eredeti, a fenséges zenétől. Mert a zene csodás erővel hat az emberekre. Felkavarja a

lelket, hatóságilag ellenőrizhetetlenné varázsolja az érzelmeket. És ezt egyetlen diktatúra sem képes elviselni. Mert a diktatúrák mindent ellenőrizni akarnak, még az egyének magánéletét is.

Zenei műveket diktatúrák ellen is írtak. Egy részük pompás sikert aratott. Gondoljunk csak Sosztakovics műveire. Szerencsére Sztálin képtelen volt értelmezni e nagyszerű zeneszerző műveit, s így sohasem tudta meg, hogy a zseniális zenész tulajdonképpen az ő uralma ellen lázít.

Vajon miért félnek a diktatúrák a zenétől? Hát azért, mert a diktatúrák mindenekelőtt a félelemre alapoznak, a félelemből élnek. Ez a borzasztó bennük. A kiegyensúlyozott, önmagában bízó embernek, személyiségnek, vagy társadalmi alakulatnak, kormányzati formának nincsen szüksége diktatórikus, erőszakos eszközökre. Erőszakot mindig csak az alkalmaz, aki fél. Állítom, hogy a diktatúrákat – a múlt században alkalmam volt kettőt személyesen is megismerni – messzemenően a félelem határozza meg. Pszichológiai szempontból mindig erre az alapfélelemre lehet visszavezetni az általuk elkövetett borzalmakat.

Természetesen a zene szabadabb, mint az irodalom vagy a festészet, mert ez utóbbiak tematikailag a látványhoz vannak kötve. A festőnek elő lehet írni, hogy egy, a diktatúrának tetsző témát fessen meg, az írónak, hogy ide-

ológiailag „helyes” témákról írjon. A diktatúrákban mindig is az írónak a legnehezebb, mert neki kell nevére neveznie a dolgokat. A diktatúrák zenétől való félelme a zenének érzelmeiket felkavaró, felbujtó erejére vezethető vissza. Gondoljunk csak a *Marseillaise*-re. Egy forradalmi eszméktől fellelkesült hadnagy írta. Hamarosan tömegek énekelték Európa-szerte. Méltán került be a történelembe.

A zene és diktatúra viszonyának kapcsán eszembe jut egy hiteles történet. Egy Karácsonyestén történt. Abban a diktatúrában tilos volt Karácsonyt ünnepelni. Minket, zenészeket, ezen az estén – vagyis amikor minden keresztény ember a családjával ünnepel – berendeltek egy „gála-előadásra”. Persze ez egyikünknek sem tetszett. Vagy ötvenen voltunk zenészek, férfiak és nők, vegyesen. Mindannyian morcosan, rossz kedvvel jelentünk meg a zenekari árokban, s dühünket nem is nagyon rejtettük véka alá. Arra az előadásra természetesen nem telt meg a ház: a nézők otthon ünnepelték a Karácsonyt, jó keresztényekként, dacolva a vallásokat üldöző diktatúrával. A rendezők kétségbeesésükben az utolsó pillanatban katonákkal töltötték meg a nézőteret. Vagyis ott volt félszáznyi, odaparancsolt pártfunkcionárius, a családjával egyetemben, és ezek a szerencsétlen bakák, akiket, ahelyett, hogy hazaengedtek volna az ünnepekre, kiharancsoltak „kulturát élvezni”. Persze a pártfunkcionáriusok is legszí-

vesebben otthon karácsonyoztak volna, de jövőjükre való tekintettel jobbnak látták az Opera gála-előadásán feszíteni. Igen, ez a szégyentelen, kettős morál is a diktatúrák perverz vonásai közé tartozik! Hogy olyan emberek szolgálják ki, akik nem is hisznek bennük. De szolgálnak, galád módon szolgálnak, brutálisan és bestiálisan!

Szóval nagy nehezen megtelt a terem. Lehár Ferenc *Csárdáskirálynője* volt programon. Nem lévén más választásunk, nekiveselkedtünk. Ebben az operettben van egy igényesebb nagyária. A tenornak vagy a szopránnak – már nem emlékszem, hogy melyiknek – a zeneszerző ilyenkor néhány percnyi zenekari bevezetővel lehetőséget teremt, hogy felkészüljön a produkcióra. Éppen ezt az átkötést játszottuk, amikor mihaszna, de kiváló első hegedűsünknek, Toddynak, eszébe jutott, hogy a lélegzetvételnél időben hangszerének E-húrján, vagyis egészen vékonyan, elcincogja az *Ob, Tannenbaum, ob, Tannenbaum...* kezdetű karácsonyi dalocskát. A karmester csúful ránézett, de tovább kellett vezényelnie az előadást. Mi persze azonnal vettük a lapot, és a következő szünetnél – énekesünk éppen egy mély lélegzetvétellel volt elfoglalva – Toddyhoz társulva folytattuk az egész világon ismeretes éneket. A végén – fittyet hányva az áriára – már az egész zenekar a *Tannenbaumot* játszotta. A teremnyi katona és pártfunkcionárius pedig lelkesen tapsolt. A lélegzet után kapkodó

karmestert a guta környékezte, de hát nem volt mit tennie. Íme, a törekeny koncertmester kis, vicces, és tegyük hozzá: bátor ötlete keresztényi módon megmentette Karácsonyesténket. A diktatúra pedig csak állt, és bámulta önnön blamázsát.

Helyszín: a Horneck kastélyban berendezett Erdélyi Szász Múzeum. Bergel vékony acélbuzalokra feltűzött kalapok, kecsmák, sapkák, főkötők között sétál.

A borzasztó háború után Európában nagy menekülési hullám vette kezdetét. Manapság már több, mint százmillió ember van úton, új hazát, új letelepedési lehetőséget keresve. Népemet a háború után nem üldözték el szülőföldjéről. Ennél sokkal mostohább sors várt rá: az elhurcoltatás során dél-keletre, a rettenetes szénbányákba hurcolták. Igen, népem munkaképes fiataljait, elsősorban az otthon maradt fiatal nőket, brutális módon összefogdosták és elhurcolták. Engem is gyűjtőtáborba zártak, de három nap múlva sikerült néhány társammal megszöknöm. Megmenekültem ezektől a rettenetes évektől. De ismerőseim, barátaim elbeszéléséből, történészek munkáiból tudomásomra jutottak a légerekben átélt borzalmak. Az amerikai Alfred Decyrus alapvető könyvét említeném. Szemtanúk vallomásait gyűjtötte össze. Rettenetes, nyu-

gati ésszel elképzelhetetlen körülmények között kellett dolgozniuk, mindvégig az éhhalál küszöbén. Nagy részük tizennyolc-húszéves fiatalasszony volt. Legtöbbjüket néhány hónapos csecsemője mellől hurcolták el. Helyzetükre senki sem volt tekintettel, még a napi munkapenzumot illetően sem. Ezek a sorsok – én kerülni szoktam ezt a szót, de most muszáj kimondanom – meg-rázóak. Decyrus leír olyan eseteket, amikor a nehéz, kövekkel megrakott csilléket toló asszonyok hüvelyén keresztül kitüremkedett a méhük a nagy megerőltetéstől. Az iszonyú kínokba körülbelül egyharmaduk belepusztult. Legtöbbjüket el sem temették. Senki sem tudja, hol kaparták el holttestüket. Kétharmaduk négy évi rettenet után szabadult. Egy részük kivándorolt Nyugat-Európába, a többiek visszatértek szülőföldjükre. Számptalan család kettészakadt. Vagyis tovább folytatódott a menekülés, mert a családok igyekeztek kelet-nyugat irányban újra egyesülni.

Az elhurcoltatás borzalmait átélt generáció ma sem tud megszabadulni traumatikus emlékeitől. Akárcsak a front retteneteit átélt katonák. Népem fiai-lányai nem tudnak megszabadulni az elhurcoltatás-szindrómától! Jórészüknél fizikailag is jelentkeztek a kényszermunka utóhatásai. Ha nem is azonnal, de fokozatosan mindannyian belepusztultak. A fiatal korban megélt szenvedések, az

éhezés következményei évtizedek múltán, főleg immunhiány formájában jelentkeznek.

Ennek a népcsoportnak a háború utáni elhurcoltatás jelentette a kegyelemdőfést. A szülőhazájukban berendezkedő diktatúra a létezéshez szükséges bátorságot, maradék életkedvüket is elrabolta tőlük. Egyetlen lehetőségük maradt: elmenekülni. Az emigráció a közelmúlt politikai változásai után tömegméreteket öltött. Abban a helyzetben vagyunk, hogy egy valamikor zárt kultúrkör, amely nyelve, származása, történelme révén markánsan elkülönült szomszédaitól, óriási veszteségekkel járó „önátültetést” végez. Elvesznek kulturális sajátosságai, szokásai, nyelvjárásai – vagyis kultúrájának azon endemikus formái, amelyeket egy adott földrajzi és történelmi kontextusban termelt ki, vállalva ennek a térségnek az adottságait. Szóval ez a termékeny talaj végleg elveszett. Népem teljes eltűnése, a vég, két-három generáció kérdése csupán. Tudományos, etnográfiai, kultúrtörténeti vonatkozásaiban néhány generációt talán fog még érdekelni... Igen, hát ennyi marad belőlünk...

Árulók vagyunk? Elárultuk volna a szülőföldünket? Aki szülőhazáját kényszerből hagyja el, mert erőszakosan elvágják összes gyökereit, mert megfosztották kulturális öntudatától, az bizonyosan nem tekinthető árulónak. Ez irányú gondolataink középpontjában mindig is

az egyénnek kell állnia. Az egyénnek kitüntetett szerepe van! Mert ha életben marad, új hazát teremthet magának. Viszont ha az egyént feladom, a szülőföld absztrakt, muzeális, halott fogalommá válik. Nem, többszáz-ezer ember menekülésének összefüggésében nem beszélhetünk árulásról! Ha a hatalom felszámolja az egyéni lét gazdasági és kulturális dimenzióit, akkor számomra indokoltnak tűnik, hogy az ember világgá menjen, új hazát keresendő. A szülőföldet úgyis magával viszi. Magával viszi mindazt, ami mindennapi munkája során beépült a szülőföldbe. Magával viszi oda, ahol később letelepedik, egy jobb, egy biztosabb helyre, ahol szülőföldet teremthet gyerekeinek, unokáinak. Ennek fordítottja viszont elképzelhetetlen! Mert a születési helyéről elűzött ember hiányzik a szülőföldnek, ez nélküle nem is létezik, e hiánytól a szülőföld absztrakt fogalommá válik. Tehát: ilyenkor az egyedet, az egyént kell minden áron megmentenünk. Túl kell valahogy élnie a távozás borzalmát, mert ezzel szülőföldjének egy darabkáját is megmenti. Egyik regényemből idézem: „Ezekben a mozgalmas években, ebben a bizonytalan korban a szülőföld végső soron csak bennünk élt.”

Helyszín: a kastély bejárata. Bergel alacsony kőfalnak támaszkodik. Háttérben a Német Lovagrend címerével díszített barokk portálé.

Korán elkezdtem írni. Tizenegy-tizenkét éves koromban már elbeszéléseket, sőt, egy regényt is írtam. Ez sajnos nem maradt fenn, pedig milyen jól lehetne most derülni rajta. Apai nagyanyám ugyan akkurátusan megőrizte összes írományomat, de a háború mindent elsodort, az én első kéziratomat is. Csak hosszú évek múltán jöttem rá, hogy az írás életem legfontosabb tényezője. Kezdetben bizonyos fokú sokoldalúság jellemzett. Mert hát tehetségesnek bizonyultam a sportban, a zenében és az irodalomban is. Egy időben, jó sportoló lévén, az volt a tervem, hogy elvégzem a testnevelési főiskolát, és edző leszek. Aztán ott volt a zene... Tény, hogy igazából csak érett huszonevesként fedeztem fel a szépirodalmat. Akkor határoztam el, hogy író leszek. Nem volt egyszerű döntés, sok belső kinnal és elbizonytalanodással kellett megküzdennem, míg letisztult bennem a gondolat, hogy az írás tölt ki a legteljesebben.

A háború után viszonylag hamar felismertem, hogy egyik diktatúrából a másikba kerültünk. És világossá vált számomra – irodalmi élményeim és az elhurcoltatásból hazatérő túlélők tudósításai révén –, hogy ez a második diktatúra semmi jóval nem kecsegtet. Abban az időben kezdtem férfivá válni – tizenkilenc éves voltam –, és valamiképpen megsejtettem... igen, itt csak sejtésekről beszélhetünk, hisz még nem lehettem konkrét tapasztalataim

a bekövetkező szörnyűségről... szóval megsejtettem, hogy mi vár ránk. A háború utáni nyáron megírtam a *Fejedelem és lantos* című novellámat, összefoglalva benne a bukott diktatúra tapasztalatait és a küszöbön álló új diktatúra megsejtett borzalmait. Már-már szembeszegülve az előttünk álló rettenetes sorssal. Hadd jegyezzem meg, hogy mindezt akkortájt csak nagyon kevesen sejtettük...

Ez a novella végzetesen mellém szegődött. További életem, sorsom alakítójává vált. És nemcsak akkori, politikai vonzatai miatt, de egy tágasabb dimenzióban is, mert életem mottójává vált. A novella cselekménye a kései középkorban játszódik. Az erőszakos fejedelem katonáival megszáll egy szabad várost. Nemsokára feltűnik egy vándor énekmondó, és fellázítja a zaklatott, sanyargatott lakosságot. A zendülésről hamarosan tudomást szerző fejedelem elfogatja a lantost, és alkut javasol neki: ha megénekelsz, dalaidban dicsőítesz, ha himnuszt írsz uralkodásom, udvarom és személyem nagyszerűségéről, szabad ember leszel. De a lantos nem alkuszik, nem megvásárolható. A novella csúcspontján azt mondja: „Senki cédája nem vagyok, s művészetem ugyanvalóst nem az”. Hát ez a mondat a későbbiekben végzetesen bizonyult számomra.

Feltevődik a kérdés, honnan szerzett tudomást az állambiztonság ennek a mondatnak az akkori hatalomra érvényes, aktuális jelentéséről? El kell mondanom, hogy egy

olyan egyén árult el, akit akkoriban barátomnak tartottam. Akit akkoriban barátként kezeltem, házamba fogadtam, és az írással kapcsolatos tanácsokkal láttam el. Elfogadtam és magamhoz vettem, mert láttam, hogy lelkileg labilis, hogy segítségre szorul. Együttlétünk alatt megsejtethett valamit, mert egy alkalmas pillanatban kipréselte belőlem a novella rejtett célzatát. „Mondd csak, te ugyan a múltból írsz, de nem a jelenre gondolsz-e?” Botorul beismertem szándékomat, s ugyanakkor könnyelműen figyelmeztettem, hogy hallgasson, mert veszélybe sodorhat. Nem tartotta be az ígéretét! Abban reménykedett, hogy ha az állambiztonságiaknak elárulja a novella igazi jelentését, őt futni hagyják. Ezért engem tizenöt évnyi kényszermunkára és szigorított börtönre ítélték. A történet – eltekintve ettől a rég magam mögött hagyott közjátéktól – ma is életem egyik legfontosabb pillére. A lantosnak ehhez a húszévesként felvázolt alapállásához, hogy művészként, íróként nem vagyok megvásárolható, egész életemben hű maradtam. Nem voltam megvásárolható! Ma sem vagyok az! Még ebben a demokratikus országban sem, ahol jócskán akadnak művészek, kik jó pénzért eladják magukat különböző ideológiáknak. Szóval én ezt soha sem tettem, még akkor sem, ha emiatt elég sok méltánytalanságot kellett elszenvednem. De hát ez a tartás nyugodt életet biztosít számomra. Ezen már nem változtatok.

Az írás számomra monológ. Újrafogalmazom magam számára mindazt, amit gondolkodás és olvasás közben felfedezek. Minden leírt mondatom újabb kaland. Mert sohasem tudhatom, hogy hová fogok kilyukadni. Vagyis kezdetben még csak bizonytalan elképzeléseim vannak a témáról, épp csak az irányadó keretet ismerem. A részletekkel, az árnyalatokkal, a szereplőkkel csak „útközben”, írás közben találkozom. Rábízom magam a nyelv hőmpölygésére. Elbeszélésem csak akkor sikerül, ha mindvégig meg tudom őrizni a nyelvbe vetett feltétlen bizalmamat. Ez jó adag koncentrációt követel, mert lehetőleg teljesen el kell távolodnom önmagamtól.

Az írás számomra magánszám: teljesen közömbös, hogy közlése után sikerem lesz-e vele, vagy sem. Nem érdekel a közéleti visszhang, a feuilletonokban való sikeres szereplés. Nem lesem a tárcaolvasók kedvét. Nem a félművelt szakembereknek írok. Még a képzeletbeli, ideális olvasótábor kegyeit sem keresem. Csakis azért írok, hogy tisztázzak valamit önmagamban. És mindezt a legnagyobb pontossággal. Ennyivel csak tartozom magamnak! Meggyőződése, hogy mindazt, amit a világból megismerünk – a személyiségünkbe beépülő világdarabot –, fel is kell dolgoznunk. Ehhez én az írást hívom segítségül, s csak akkor nyugszom meg, ha problémáimat a lehető legpontosabban, nyelviileg messzemenő professzionalitással

meg tudom fogalmazni. Megtörténik, hogy egy oldalt hússzor is újraírok. Elég néhány szót megváltoztatnom, máris megváltozik a kontextus, és olyankor az egész oldalt újra kell írnom. De hát sohasem féltém a munkától, és írás közben mindig is az a legnagyobb sikerélményem, ha egy oldalnyi prózámról megállapíthatom: olyan tiszta, mint a kristály. Az írás számomra belső monológ. Kísérlet, hogy elbánjak a világnak személyemre vonatkozó részével. Szembesülés a világgal és önmagammal. Szembesülés a körülöttem felmerülő problémákkal, legyenek azok bensőből, érzelmeimből fakadóak, vagy környezetemből, esetleg úti élményeimből adódóak. Gyerekkorom óta szeretek mindenre pontosan odafigyelni, hogy a külvilág hatásait fel tudjam dolgozni, és személyiségembe be tudjam építeni.

Számomra az írás magányos aktus, mert kiszakítom magam a világból. De írás közben nem vagyok egyedül. Körülvesznek az általam kitalált személyek. Egy regény általam megteremtett, számtalan szereplővel benépesített világmindenség. Nagy elégtétel, nagy élvezet, ha a történetből adódó, mindaddig ismeretlen alakokat találok ki, és szóba elegyedhetek velük. Néha rajtakapom magam, hogy a szereplőim számára tragikus kimenetelű történet leírásakor megtelik a szemem könnyel. Azt hiszem, csakis ez a beleélés teszi hitelessé az elbeszélést. Ha hidegen,

technokratikus feltalálóként előre megtervezném hősei-met, abból csak fércmű születne. Nem, nekik az írás pillanatában belőlem kell megszületniük. Vagyis mélyesen közöm van hozzájuk: velük szenvedek, velük örövendezek. Nem, írás közben sohasem vagyok magányos.

Helyszín: a kastély gyomos, elbanyagolt vízesárka. Bergel néhány foknyi, valabonnan leszakadt kőlépcsőn ül. Háttérben a várfalba vajt fekete kőfülke, rozsdás, sarkából kifordult vasajtóval.

A diktatúra legsötétebb éveiben harmadszor is letartóztat-tak, és politikai okok miatt bíróság elé állítottak. Tizenöt évnyi kényszermunkára és súlyosbított börtönbüntetésre ítélték. Mindennek eredőjénél barátom árulása állott. Börtöneimnek egy nagy amnesztia vetett véget. Öt évet töltöttem az északi ólombányákban, a déli folyó mocsarai-ban, vagy rácsok mögött. Ezek az évek nagyon fontosak számomra, hisz fordulópontot jelentettek életemben. Életrajzomat már-már tudattalanul két részre osztom: a börtön előtti, és a kiszabadulásom utáni időszakra. Így néz ki az én belső kalendáriumom.

A börtön gyökeresen megváltoztatta személyisége-met, szabadon bocsátásomkor egy teljesen más Hans Bergel lépett ki a börtönkapun, mint akit öt évvel azelőtt bezártak. Ezekről az évekről furcsamód sohasem akartam

írni. Érdektelennek tartottam, hogy szenvedéseimet naplószerűen a világ elé tárjam. A letartóztatásom, a hosszú vizsgálati fogság, a tárgyalás, és a különböző börtönökben és büntetőtáborokban eltöltött évek részletei érdektelenek számomra. A szabadság elvesztése, a bebörtönöztség ténye volt a meghatározó. Mindezt azért kellett elszünetnem, mert íróként feemeltem a szavam az elnyomó hatalom ellen. Valahányszor ezen évek legnehezebb perceiről, vagy szerencsétlen sorsomon osztozó rabtársaimról kell beszélnem – elbizonytalanodom. Sohasem szerettem a vádaskodást. Képtelen vagyok haraggal vagy nehezteléssel visszatekinteni ezekre az évekre. Ezek az emlékek is éppúgy életrajzomhoz tartoznak, akár első szerelmem, vagy öcsém, szüleim halála. Szóval börtönéveimből soha nem kovácsoltam politikai tőkét. Ezt a többiekre bízom. Nincsen ellenvetésem, csináljon belőle ki amit akar...

A börtönben teljesen ki voltunk szolgáltatva letartóztatóinknak, és később vádlóinknak. Fölöslegesnek látszott a jogra, az alkotmányra, a törvénycikkelyekre hivatkozni. Ez tette különlegessé a mi helyzetünket. Mert abban az elszigetelt országban mindnyájan rabok voltunk. Bebörtönzésünk csupán hangsúlyozása, felerősítése volt az általános, népeket, országokat átfogó rabságnak.

A bírósági ítélethez kihallgatóimnak egész dossziékat kellett megtölteniük vallomásaimmal. Többször megfi-

gyeltem, hogy ezek a csiszolt intelligenciájú szakemberek tanácstalanul állnak előttem, az író előtt. Meglehetősen idegen „témakör” lehettem számukra. Mert hát egy gépészmérnököt akármikor elítélhettek amiatt, hogy „szabotálta a termelést”. De milyen alapon emeljenek vádat egy író ellen? Mit szabotálhat egy író? Szóval kicsit túl eszem a látókörükön. Én pedig voltam annyira szuverén, hogy a verésekkel fűszerezett kihallgatásokon – eltörték az orrcsontomat, félig leszakították a fülemet, kiverték a fogaimat, néha olyan állapotban vittek vissza a cellámba, hogy még rabtársaim sem ismertek fel –, titokban még derüljek is tanácstalanságukon. Gondoljunk csak bele: ezeknek megparancsolták, hogy írásaim alapján állítsanak össze rólam egy vaskos dossziét. De hát egy sort sem olvastak írásaimból, mert nem tudtak németül! Noha fogalmuk sem volt munkásságomról, terhelő dossziét kellett összeállítaniuk rólam, hogy a bíró tizenöt évnyi börtönre ítélhessen. Igazi karkai helyzet! Érdekesítő novella- vagy regénytéma! Az olvasó pompásan szórakozik az ilyesmin! De teljesen más a helyzet, ha ezt valaki a saját bőrén tapasztalja. Mert akkor az embernek bizony sok mindenen túl kell tennie magát. Őszintén bevallom, ez nekem sem mindig sikerült. Mert a börtönben sokkal függőbbek vagyunk pillanatnyi lelkiállapotunktól.

Voltak napjaim, amikor úgy éreztem, azt csinálhatnak

velem, amit akarnak, akár fát is vághatnak a hátamon, nem tudnak megfélemlíteni. Máskor pedig Istenhez fohászok: „Kérlek, csak ma ne! Csak ma ne vigyenek kihallgatásra, mert olyan gyengének érzem magam, hogy ma mindent elmondok, amit hallani akarnak.” Ki voltunk szolgáltatva napi lelkiállapotunknak, és szerencséseknek éreztük magunkat, ha erős napjainkon vezettek kihallgatásra. Gyenge napjaimon kétszeres erőbevetésre volt szükségem, hogy szembenézhessek kihallgatóimmal. Idővel külön stratégiát dolgoztam ki ezekre a keserves napokra. Ha reggel kénytelen-kelletlen megállapítottam, hogy rossz kedvem van, hogy ma egy kicsi kis erőszak is elég lesz, és feladom az ellenállást, mert fáradt vagyok a hónapok óta tartó, véget nem érő kihallgatástól... hát akkor elkezdtem húzni az időt. Addig húztam az időt, amíg megunták a cirkuszt, és dolguk végezetlenül elvezettek. A cellában aztán nagyon figyelmesen visszajátszottam a történeteket, hogy mit mondtam, hogyan viselkedtem, és ha az napi taktikámat sikeresnek ítéltam, megfogadtam, hogy a továbbiakban is alkalmazni fogom. Mindez nagyon fontos volt számomra, hisz akkortájt még azt hittem, hogy fizikai létünk, egzisztenciánk függ ettől a tartástól. A tárgyaláson aztán kiderült, hogy az ítéletet már letartóztatásunk előtt meghozták, hogy a vizsgálati fogság embertelen kihallgatásai egy buta gépezet automatizmu-

sának tartozékai csupán: valójában semmire sem voltak kíváncsiak. Nem „az igazságot” akarták kiverni belőlünk... Említettem már Kafkát, a groteszket, az abszurdot. És hogy ez valójában csak irodalom a kívülálló számára. De annak, aki átéli, keserűség és kín.

A megszakítások nélküli, huszonnégy órás, nyílt tárgyaláson a bírók és ügyészek váltásokban vettek részt. Nekünk végig egy helyben kellett ülnünk, hogy lehetőleg fizikailag is teljesen kikészüljünk. Az ítélethirdetés után egy úgynevezett tranzit-börtönbe kerültünk. Először itt találkoztunk össze. Az öt elítélt író, egy közös cellában...

Börtönveimnek cellákban letöltött időszakai voltak a legnehezebbek. Egyetlen vágyam az volt, hogy lehetőleg kényszermunkával tölthessem le azt a tizenöt évet. Néhai sportolóként nem félttem a fizikai megerőltetéstől, annál jobban irtóztam az izmokat elernyesztő, testet elpuhító üldögéléstől, a lelki összeroskadástól, a cella áporodott levegőjétől. A cellák mindig zsúfolásig telve voltak: három munkának jutott egy ágy. Ketten az ágyban aludtunk, a harmadik a földön, felváltva. Az élelem, a vízellátás, az ürítés... hát ezek normális emberi aggyal felfoghatatlanul kínos dolgokká váltak. A diktatúrák börtöneinek állapotáról mindaddig csak irodalmi élményeim voltak. Ezek hitelességét most aztán saját bőrömön is megtapasztalhattam.

E mindennapi tragikum mellett a humor sem hiány-

zott életünkéből. Minap meséltem egyik ismerősömnek, hogy, ha jól belegondolok, a legtöbbet a börtönben kacagtam. Nem mintha olyan vidám lett volna az életünk, de hát a kacagás a mindennapi rettenet kompenzációja volt, átsegített az élénk tornyosuló nehézségeken. A tragédia és komédia kettősére mondok egy-egy példát.

Hosszú hónapokig egy folyó gátján dolgoztattak. A mínusz harminc fokos, januári, jeges, keleti szélben őreink megparancsolták, hogy vessük le vatelinnel bélelt zubbonnyunkat, mert szerintük a melegtől túlon túl ellustultunk. Vékony ingünk majd csak serény munkára fog ösztökélni – a cinizmus nem ismer határokat! Két méternyi, jéggé dermedt talajt kellett felcsákányolnunk, hogy puhább rétegre bukkanjunk. A földet nagy nehézségek árán kihánytuk a lyukakból, és talicskákon felhordtuk a gátra. Idősebb társaink egymás után dőltek ki. Álljon itt egy szám: minden munkabrigádba hatvan rab volt beosztva. Két és fél hónapnyi kínszenvedés után a hatvan elítélteből csoportunkban mindössze huszonhatan maradtunk életben. Egyik halottunk jó barátom volt, egy orvos. A munkatempót felügyelő őr valamelyik alkalommal úgy találta, hogy nem dolgozik kellő gyorsasággal. Melléje lépett, és arcon csapta. Barátom elterült a jeges földön. Ettől az őr még jobban feldühödött, kitépte kezemből a jeges csákányt, és teljes erőből a fejére vágott. Látván, hogy barátom

nem fogja túlélni a végzetes ütést, az őr fenyegetésére fittyet hányva, leültem melléje, és megfogtam a kezét. Tekintetemben a gyilkos megneszelhette a kiszámíthatatlan, torkát átharapni készülő vadállatot, mert hagyta, hogy a haldokló mellett maradjak. Nem tudom, meddig szorongattam barátom kihűlő kezét... Szóval ezektől a képektől az ember nem tud elmenekülni. Az első pillanat megrázkódtatásától megszabadulunk ugyan, de az átélt bestialitás intenzív emléke halálunk órájáig mellénk szegődik.

Ellenpont: egyik alkalommal újabb lágerbe kerültem. Az első napon barakkfőnökünk magához intett, s megparancsolta, vegyem az üres kondért, és számomra még ismeretlen ágytársammal hozzuk el százhusz sorstársunknak az ebédet. A rabkonyha előtt hosszú sor kígyózott – hat-hétezer elítéltnak osztották ilyenkor a levest. Jó időbe tellett, míg ránk is sor került. Tartottuk a kondért, hogy lötytintsék bele a százhusz merőkanálnyi híg levet. A műveletet egy állambiztonsági altiszt felügyelte. Kérdően nézett rám, észrevette, hogy új vagyok. Azonnal rám is ordított: „Új vagy?! Hogy hínak?!” Nevemet többször is el kellett ismételnem, amíg megértette. Ezek után egy, tán az egész korszakot jellemző párbeszéd következett. Kurta kérdésére, hogy: „Éveid?!” – már tudtam, hogy nem életkoromra kíváncsi, hanem, hogy hány évre ítélték. Mondtam, hogy tizenöt. Ennyi, abban a lágerben, ahol a legtöbb-

ben öt évet kellett hogy leüljenek, nagyon soknak számított. Ezek után már nem is bűneim, hanem foglalkozásom után érdeklődött. Mondtam, hogy író vagyok. Buta arca hirtelen felderült, és a homlokára csapott: „Látod, hát ezért!”

Történetem, azt hiszem, a civil igazságszolgáltatást eltorlító összes diktatúrára jellemző: elég, hogy író légy, máris a gyanús egyének csoportjába sorolnak. Mert bánni tudsz a nyelvvel, kritikusan szemléled a világot, s adott esetben meg is írod a véleményedet – mindezt irodalmi eszközökkel megközelíteni, adott esetben szórakoztatóan, ironikusan... írni a tragédiáról... hát ez nem az én kenyerem. De ezek az évek beépültek a személyiségembe, és arra készítetnek, hogy felemeljem a hangom valahányszor hasonló helyzetekről tudomást szerzek. Hogy mindent megtegyek a diktatúrák ellen. Mert a diktatúra az diktatúra, függetlenül attól, hogy jobb- vagy baloldali-e, hogy barna-e, fekete-e vagy zöld! A politikai színezet ilyenkor nem számít! A diktatúrák nem különböznek egymástól: egytől-egyig megsértik az ember szabadságát. És ami a mai napig is – engedjék meg nekem itt ezt az ósdi szót – lelkesít, az elhatározásom, hogy emberként, három gyerek apjaként, és sok kedves ember barátjaként minden tőlem telhetőt megteszek, hogy a jövőben ne ismétlődhessenek meg az ilyen helyzetek. Mert végső soron arról van szó – eltekintve az összes fizikai és pszichikai kintól –, hogy az

embert önbecsülésétől, méltóságától fosztják meg. Ez a diktatúrák fő célja. És ha ez sikerül nekik, akkor a lelkünket is megkaparintották.

Helyszín: a kastély felett húzódnó fennsík. Bergel öreg körtefának támaszkodik, háttérben zöldellő kukoricatábla. A távolban román kori kápolna romja.

Megtelepedett nép fia vagyok. De már gyermekkoromban megismerkedtem az évszázadok – évezredek? – során pásztorkodó népeiségekből kialakult szomszédainkkal is. A háború utáni zavaros politikai helyzet révén aztán szellemileg is közelebb kerültem ehhez a pásztornéphez. Komor politikai üldöztetésem során egy pásztor rejtett el. Tél volt, a hegyekbe kellett menekülnöm. Furcsamód ő is a hegyen tartózkodott, pedig a pásztorok rendszerint a medencékben teleltek juhaikkal. Pásztorom is „politikai okokból” bujdosott a havason: meg akarta menteni a nyáját az új diktatúra elől. Viszonylag hosszú időt töltöttünk együtt, s én hamarosan megtanultam a keze alá dolgozni. A közösen eltöltött idő során sokat tanultam tőle. A pásztor alapvetően nem nomád, csak hogy az évszakok változásához igazítja életét, melynek éppoly szigorú rendje van, akár a földművesének. Csak hát ez egy másik rend. És ez mentalitására, kultúrájára is rányomja bélyegét. A

pásztorok között élve jöttem rá, hogy megtelepedettek és vándorlók között egyfajta polaritás létezik. Az egyik a röghöz van kötve – hogy ezt a megöregedett kifejezést használjam –, a másik vándorlásra kényszerül. Ósrégi el-lentmondásról van szó, gondoljunk csak az antik világ, vagy a Biblia példáira. Számos történetünk szól e két élet-forma között feszülő ellentétről. Ennél a pásztornál személyesen is megtapasztalhattam a homéroszi vendégszeretetet. Viszonylag hosszú időt töltöttem kunyhójában, de sohasem kérdezte a nevemet, vagy hogy honnan jövök, merre tartok, egyáltalán, hogy mit keresek nála. Egyszerűen csak befogadott.

Pásztorom vendégszeretetét sokszor hetekig igénybe vettem. Abban az időben sokan bujdosnak a hegyekben az állambiztonsági szervek elől. Jól ismertem a vidéket, mert gyerekkorom óta télen-nyáron túráztam, síeltem a havasokban. Hosszú időn keresztül amolyan futárként működtem a különböző csoportok között. Valahányszor visszatértem a pásztorhoz, szó nélkül befogadott. Ezt a találkozást a „mással” – a megtelepedett író találkozását a vándorló pásztorral – később néhány regényemben, elbeszélésemben is feldolgoztam.

Népem településeket hozott létre, városokat épített. A pásztorokkal ellentétben arra kényszerült, hogy a háborús időkben egy helyben maradjon, hogy megvédje, amit fel-

épített. Nem volt más választása, falakkal és védőbástyákkal kellett körbevennie magát. Szülőföldem egyes helységei valóságos védrendszerek. Ez az elzárkózó, falak, bástyák, felvonóhidak mögé bújó, védekező életforma a pásztornépekétől eltérő mentalitást alakított ki. A városlakót a falak közötti élet – átvitt értelemben is – visszafogottá, az idegenekkel szemben gyanakvóná teszi. Barátságosan fogadja az idegent, mert hát megtanult illedelmesen viselkedni, de nagyon tartózkodó. Vagyis gyökeresen hiányzik belőle a pásztornak a természetes – mert a szabad természethez kötődő, ebből eredő – nyitottsága. Nem, a két életlehetőség egyszerre nem vállalható...

Helyszín: A fennsík dombján búzózó szőlős. Bergel mobos kőpadon ül. Háttérben a kastély és a városka.

Vegyük már észre: perverz korban élünk! A tegnap még érvényesnek hitt, Európa kulturális identitását meghatározó álláspontokat „modern” kérdésfelvetések, pszichologizálás, relativizálás pervertálják. Sokszor az az érzésem, hogy fel sem fogjuk, mit művel a „modern” ember. Libertinizmusunk legvégső határaihoz érkeztünk! Rövidesen rá kell eszmélnünk, hogy ez így nem mehet tovább! Ez végképpen tönkreteszi társadalmunkat! Vagyis vissza kell találnunk a már nem relativizálható, igaz álláspontokhoz.

Az árulás meghatározó szerepet játszott életemben. Mert galád árulás áldozata vagyok! Az árulás a huszadik század kedves gyermeke, de hát ez ma sincsen másként. Korunk az árulást gavalléros csínnyé minősítette, az árulókból pedig média-sztárokat csinált. Erre egy belső egyensúlyát őrző társadalom nem lenne képes! Természetből adódóan utasítaná el az árulók szerepeltetését! Jó, őket is szóhoz kell engedni, hallgassuk meg a véleményüket, ismerjük meg a történetüket. De vigyázzunk! A határok már a felismerhetetlenségig elmosódtak!

Elárulatásomnak több dimenziója van. Mert nemcsak a magam és íróársaim feladásáról van szó. Ehhez hozzáadódik a nyilvánosság előtti tudatos hazugság, majd a hazugság eszközeivel összetákolt rágalom és hamis vád. Egy árulóval még ki tudnék egyezni. Nyitott lennék a párbeszédre – feltéve ha ezt ő kezdeményezné. Mert ezt írja elő keresztényi etikám. Ha azt mondaná, hogy nézd, sajnálom, kikészítettek, gyenge voltam... biztosan nem tagadnám meg tőle a békejobbot. De az én esetemben – s nemcsak rólam van szó, hanem legalább tizenöt áldozatról –, teljesen más a helyzet! Mert itt az áruláshoz hozzáadódik a hazugság, a tények meghamisítása, és az erre alapozó rágalom, a hamis vád. Ez a disszonáns hármas hangzat teszi lehetetlenné számomra a megbocsátást.

Nemrégiben lehetőségem nyílt megszerezni összes ál-

lambiztonsági dossziém másolatát. Olvasásuk során fiatalkori életrajzom, mindaz amit eddig tudtam és elmondtam róla, ijesztő tényekkel egészült ki. Ezek a dokumentumok mélyen megrendítettek. Barátaim, ismerőseim többször is feltették nekem a kérdést, hogy miért sürgetem a dossziék rendelkezésemre bocsátását? Hogy régi sebeket felszaggató, fölösleges megterhelés az egész. Netán bosszúvágy hajtana? Őszinte lelkiismerettel kijelentem: a bosszú ismeretlen érzés számomra. Régi sebeket sem szeretek felszaggatni – sem magamban, sem másokban. De az árulásra vonatkozó testes iratcsomag végigtanulmányozása közben érzett izgatottság után kellemes, belső nyugodtságot éreztem. Sejtéseim néhol beigazolódtak, más-hol kiegészült a kép. Jóleső érzés, hogy egy sor dolog tisztázódott az életrajzomból... És ehhez azért jogom van!

Intermezzo

Midőn megszűnt volna a bad, a madarak megidézők a puppenevert, hogy okát adná, miért batta volna el az ő nemét, és elszekett volna tanolni az ő nemzetétől. De mikoron nem felelhetne, okát sem adhatná, mindjárt közenséges szentenciát mondának reája, és minden nemlétező tollait kitépék, és számkivették. Ezúttal fogva mind éjjel kell járni szegén puppenevernek.

Eliőjáró beszéd

Éjjel sokat forgolódtam ágyamban. Megijesztett a feladat. Úgy megijesztett, hogy hideg veríték ütött ki meztelen hátamon, s nem mertem Édesemhez bújni, nehogy felébresszem félelmeimmel. – Polgár, kispolgár! Megint megfeledkeztl a határaidról?! – visította kicsi denevérem a könyvespolc tetejéről. Intenék neki, hogy jöjjön csak közelebb, mert annyit már én is megtanultam, hogy ne dőljek be mindenféle visításnak. De nincsen már a helyén. Úgy látszik, elbújt valamelyik könyv mögé. Bal oldalamba fordulok, mohón iszom az ágy mellé készített ásványvizet üvegből. A kellemesen csípős víz csak a gégemet nedvesíti-kedvesíti. Agyam szárazföldre vetődött lepényhal. Mindeddig, összes próbálkozásaimkor csakis a magam nyakát vittem vásárra (– s a családodét – sívítja valahonnan a tollas bőregér), s most itt ez a három szegénylegény. Még az is lehet, hogy bíznak bennem. Pedig hányszor elhatároztam már, hogy csak magamért vállalkozok felelősséget. Hisz már az is nagy teljesítmény, ha ki-

bírom vasárnap esti depresszióimat, s szívemben tengeri idegenséggel nem húzom fel magam arra a nőies, alacsony ágú szelídgesztenyefára. Erre most itt vannak ezek... Hanyatt fekszem. Hátam megmelegedik. Homlokomon kiüt a veríték: lábamhoz két róka telepedett. Nem látják egymást. Csak magukba feledkezve néha végignyálják hosszú, viharvert farkukat. Rég lejárt már a hajtóvadászatok ideje. Az úzottekből úzökké lettek tapintatos mosolyával várnak. Mellső lábukkal bajszukat fenegetik. Nyúl vagyok a ritkás bozótban. Hideg verítékembe takarózva várom a hajnalt. A rókák égő szemmel vigyáznak.

Az idegenszívűek egybegyűlvén, nagy panaszkodást tőnek enköztek az ő nagy nyomorúságokról. Mivelhogy őket minden ember kergetné, megverné és megölné, holott ők senkit nem bántának, senkinek kárt se tennének. Öszvetanácskozáván ez okaért azt végezték, hogy tovább nem éljenek olyan nagy nyomorúságban, félelemben és rettegésben, hanem mindnyájan egyszermind megölnék magukat a vízben. Elkezdének ez okaért mindnyájan egy nagy tóra futni. A cigányok a tógáton látván őket odajöni, megijedének tőle, és egyszermind a tóba beszekének. Látván azt egyik az idősb idegenszívű közül, kiáltani kezdte: „Álljatok meg, álljatok meg!” És midőn mind megállottanak volna, megszólította őket, mondván: „Jó atyámfiai társoság! Amint én eszembe veszem, nem egyedül vagyunk mi idegenszívűek olyan nagy félelemben és rettegésben. Lám ez lelkes állatok oly igen megijedének tőlünk, hogy mindnyájan kétségbeesvén megöleék magukat a vízben. De mi ne kövessük az ő példájokat, hanem menjünk hazra az erdőbe, és amire az Isten és a természet elrendelt, arra engedjünk.” Ezt hallván mindnyájan javallák a tanácsot, és ki-ki mind bazaméne. Értel-

me: e fabula erre int minket, hogy ki-ki mind az ő nyavalyáját és állapotjának nebézségét békeösséggel elszenvedje, és az időtől várjon. Nebéz ugyan a békeösséggel való tűrés. De ezt gondoljuk, hogy nem egyedül vagyunk, hanem egyéb emberek is ugyanazon föredében ferednek mivelünk.

Zoszima 1.

Zoszima persze megint itt ül, háttal nekem. Sárga inge hajlott, csontos vállára simul. Zsíros hajának leghosszabb tincse a háta közepén. Világosbarna kabátját a székek támlájára tette. Asztala tele van különböző, számomra ismeretlen tárgyakkal. Magába roskadva, lapos gépecskéje billentyűit nyomogatja. Tudom, nem zavarhatom meg – tiltja a szabály! –, de jól esik, hogy itt van. Holnap hajnalban Miklósék lesznek a német postajáratról, s indulunk Schlattnerhez. Azt hiszem, így még soha sem féltém. Félelmem azért valós, mert valójában nem is tudom, hogy mitől félek. Schlattnertől, a vén arslántól? Attól, hogy megszeretem az árulót? Vagy attól, hogy nem fogjuk érteni egymást? Jó lenne Zozsimától tanácsot kérni. A söntés felől a délszaki tündér kérdően rám mosolyog. Intem, hogy minden rendben. Lemondóan bólint. Ki tudja, milyen buta ábrázattal nézhettem rá? Mellettem három kövér bajor sörözik. De lehetnek szerbek is. Az egyik ajkait mozgatva olvas valamit. Majd felsóhajt, és súlyos öklét kabátzsebébe dugja. Szomorú szemekkel cigarettára gyújt, sörét közelebb húzza. A másik kettő feláll az asztaltól, csomagjaikat vállukra vetik, s lengyelül elköszönnek emberemtől. Ő csak legyint az előtte heverő újságra meredve. Aztán a mellette ellibbenő tündér kerek fara után fordul. Az asztalok

között olajos hajú török rikkancs hancúrozik. Magamhoz intem. NAZIPLANTE BOMBENANSCHLAG (náci bombamerénylet) – olvasom a barna, kövér betűket. Zoszima karcsú ujjaival lesepri a morzsákat asztaláról.

Haza felé

Megállás nélküli vágta a román vámig. Már-már zökkenőmentes átkelés, csak rövid bosszúság furcsa málhánk miatt. Nagyvárad határában elsötétül előttem a világ, ennem kéne. Mondom, álljunk meg egy szusszanásra az első fogadónál. Zuhog az eső, nyakig sárosan álljuk körül a bejáratához közeli, durván ácsolt asztalt. A többiek egymást ugratva sört isznak és dohányoznak, én a híglevű csorbát kanalazgatom. Csak most veszem észre, hogy girhes lovászlegényünk is köztünk lebzsel. Valahányszor kupáját meghúzza, úgy csukja le nagy, aszalt szilva színű szeméit, akár a szomjas tyúk nyári rekkenésben. – Meszse van még Kékkút – dörmögi nyugodt hangján Laci, s már szedjük is a sátorfát, lerázva magunkról néhány erőszakos zsisbárust. De Kőröskúton azért megállunk. Pálinkát vásárolni az iskolamester feleségétől. Biztos hely – nyugtat Miklós. Az emeletes kőházban, úgy látszik, már vártak ránk, mert sok jó harapnivaló az asztalon, fasírt, szalonna, túró, jóízű zöldség és literes flaskákban pálinka. Jóllakva adjuk le az obulust. A szilvapálinka iható, de a sokat dicsért „eperfahordóban öregített”-en még egy tapasztaltabb legényke is érezné, hogy alaposan felszezték. Észvesztő száguldás szürkületben, sok pálinkával, kevesebb megállással, és még kevesebb étekkel. A kékkúti tiszteletes úr jócskán beállítva vár, s ennél fogva azonnal lecipel a paplak alatti boltíves pincébe. Szomo-

rúra eszkábált préseltlemez padokra ültet, és ócska meggylikőrrel delektál, amelyet prédikátor őseinek ékes szónoki hagyományához híven jófajta, öreg meggypálinkaként dicsér. Giccses pap, a szó legszorosabb értelmében – állapítom meg, s a tiszta stílű Farczády tiszteletesre gondolok. Ennél már csak egy kenetteljes, pedofil tisztelendő lehet rosszabb. Nehezen alszom el, mert félek a holnaptól. Másnap reggelire: félelmek környékeznek. A jól ismert félelem, hogy én nem ebbe a világba tartozom.

Neve arra mutat, mintha Heltáról vette volna eredetét, mely egy szász falu Szében mellett, ahol híres cseresznye terem; de cselekedetei és egész életének folyása azt tanítják, hogy magyar lett volna. Úgy látszik mindazáltal, hogy ötét kőfaragták mind a dézmából s mind a plébánusságból; tipográfiát állított ezéért fel, amelyben foglalatoskodott; amely általment az ő gyermekeire is. Így a maga példájával eléggé megbizonyította, mely nebéz a földiekről lemondani, még azoknak is, akik azt másoknak javallják; és hogy a papok is csak emberek.

Zoszima 2.

Mіндеzt a müncheni állomáson írom. Zoszima pontban háromnegyed tízenkettőkor ült le a szomszédos asztalhoz. Déltenger tündére kedvesen üdvözlö. Nagy, formás keblein megfeszül az égszínkéék trikó: *Wineyard 60*. Sürgiforgi, *latte machiatto* kerül emberem asztalára. Inas jobb kezén divatos, üvegyöngy-karkötő. Hosszú ujjaival szertartásosan felszakítja a picinyke levélkét, és tartalmát kávéjába szórja. Kettőt-hármat keverget ezüstös kanálával, majd csészéjét ajkához emeli. Álmaim barna tündére sajtos tállal kedveskedik neki és frissen szeletelt fehér ke-

nyérrel. A sajtcockák között vörös és halványsárga szólszemek sorakoznak. Zoszima kettőt-hármat még kávékatint a parányi gépezeten, majd félretolja, és a sajtok után nyúl. Van közöttük kerekre vágott, és téglácska-alakú, meg hosszú, fehér penésszel bevont hasáb. Hagyom enni.

Veresmart

Rothberg-Veresmart-Roşia zuhogó esővel fogad. A templom melletti paplak lenyűgözően terebélyes. Nagy kertjében megszámlálhatatlan gyümölcsfa, beomlott filagória, páfrányos vizesárok. Schlattner a festményekkel, fotókkal, könyvekkel zsúfolt dolgozósobájában fogad. Türelmetlenségét nehezen tudja palástolni – jó félórát késtünk. Fekete öltönyben van, nyakában vakítóan piros, hosszú sál. Azonnal magáról kezd beszélni, csak önmaga érdeklő, mintha ott sem volnánk. Monológ monológot követ, az egész világ róla szól. Nagy nehezen mégis nekikezdünk. Bálterem méretű fogadószobájában filmezzük. A teremben szebbnél-szebb régi bútorok. A biedermeier-vitrinben drága ezüstök és porcelánok. Az első jelenethez egy teázó asztalka mellé ültetem. A pompás terítéken Rosenthal-készlet, öblös, finommívű ezüst teás-kanna. Száraz, kedvetlen, rólunk jóformán tudomást sem vevő felesége kelletlenül hozza be a konyhában elkészített gyógyfőzetet. Schlattner szélesen gesztikulálva tölt magának. Egy-két csepp a cseresznyefa furnérú asztalkára is jut, mire az apródfrizurás, őszülő fúria súlyos szavakat károghat az asztal mellett terem, s kötényével hisztérikusan súrolni kezdi a politúrt. Hívatlan vendégek vagyunk, legalábbis a papné számára. A konyha felé mentében meg is jegyzi, hogy mi már a huszonegyedik

csapat vagyunk. – Jobb az embernek lakni viperakégyókkal és skorpiókkal egy házban hogynem mint egy verse-nyes asszonyi állattal – hunyja be megadóan szemét Miklós. Schlattner nem vesz tudomást az önkeze okozta incidensről. Amolyan jól begyakorolt egyik-fülemen-be-másik-fülemen-ki-kapcsolatban élhetnek a tiszteletesék. A beszélgetés nehezen indul, Schlattner mindegyre vét a szabályok ellen, *locsó, mint az tekenőbeli víz*. Össze-vissza beszél, úgy látszik mégiscsak megszeppenhetett a politúros affértól. A második jelenetnél már belelendül, jókat mond az egyenruhák varázslatos erejéről. Az eső tovább szakad. Az elhagyott templom tornya felett sötét felhők gyülekeznek. Schlattner megéhezik. Tehát ebédszünet, vagyis hősünk visszavonul ebédezni. A szegénylegények a paplak előtti, terebélyes körtefa alatt gunnyasztó, megázott asztal köré gyűlnek, és előszedik bicskájukat. Miklós, az ősz loknis nagyapa-puttó paprikás kolbászt osztogat és nagyszebeni barna kenyeret. A hideg szél ellen a kalotaszegi szilvapálinka maradványaival védekezünk. Schlattner két jól megtermett juhászkutyája egyfolytában körülöttünk forgolódik. Nem lehet túl bőséges a tiszteletes asszony kosztja. Gazdájuk sem várat sokat magára. A sok vörös kolbász láttán felcsillan a szeme. Fürgén az asztalhoz lép, s kéréstlenül tömni kezdi magába az *echter budapester* kolbászt. Ilyen helyzetekben nem könnyű komolynak maradni. Vince suttogva megjegyzi, hogy most aztán oda Politúr néni kímélő kosztja. *Mert az paraszt birodalom olyan, mint a háromkeréki szekér, avagy mint az sóatlan étel, mellyel az ember igen hamar megcsemerledik.*

Kocsik lovak nélkül

Schlattner kocsiszínében a mennyezetig érő batár mellett karcsú homokfutó és nájmódi gumikerekű szekér, szivárványszínűre pingálva. A sarokban vénségében is csodaszép, törékeny francia grófnők termetére szabott, oláhországi bojár-szánka. Hősünket ormóttan batár bakjára ültetem. A szászok kifutásáról mesél, színesen, magával ragadóan. Gábornak nehéz dolga van, mert úgy kell filmeznie, hogy semmit sem ért a mondókából. Csodálom ezt az embert! Csodálom, mert látszik, hogy szomorú, vagy inkább hogy „rossz passzban van”, nagyon „rossz passzban”, és mégis fegyelmzett. S ami a legjobb, a legritkább: igényes. Vince árnyékként követi a hosszú botra felszerelt mikrofonnal, Laci a fényre vonatkozó kívánságait lesi.

Egy régi kép

Szürkülettől az elhagyott templomban forгатunk. Érzem, hogy ez az utolsó alkalom a beszélgetésre, a szövegre, amelyért egyedül én vagyok felelős. A boltívek köze beszorult a menekülés utáni üresség. Az erdélyi szász templomokból kiszellőztethetetlen a kétségbeesett szökés szaga. A padokban tíz év óta ott hevernek az elhagyott hárászkenők. Ki tudja, hány évig védtek az imádkozó szász asszonyok kényes alfelét a felfázástól? Meghatnak ezek az elárvult jószágok (túl nagy fáradság? túl sok szilvapálinka?). A hárászkenők ma már senkinek sem kellene. Viselőik a háborút követő elhurcoltatás siratóasszonyai voltak. Lányaikat lovaskocsikon hurcolták a közeli város állomásán várakozó marhavagonokhoz. Az anyák sebtében magukra terítve a vastag gyapjúken-

dőt, a szekerek mellé szegődtek. Hideg köd szaggatta térdüket, acélkék félelem döfte át szívüket. Jajgatva botladoztak a veszőhely felé tartó szekerek mellett...

Az oltáron egyszerű gyertyatartó. Gábor lefilmezi, ahogy Schlattner meggyújtja a gyertyát. De nem tudom megállapítani, hogy mitől remeg a keze, a felindultságtól-e, vagy a hatásvadászat kedvéért. Jóval később az egyik esztergált fadíszhez támasztva tenyérszerű fényképet fedezek fel az oltáron. A színement kép rövid hajú, idős nő ábrázol. Régimódi nyugágyban fekszik, kezeit tarkójára kulcsolja. Behuny szemmel élvezi az arcát simogató havasi napfényt. A háttérben óriási, fehér hegycsúcs.

Schlattner ősz feje markánsan kiemelkedik a feketebárony-háttérből. Nagyon fegyelmezett, gondolatait egyre feszebbre vonja. Jól beszél, szépen beszél. A bejárat őrzésére állított „asszisztens”, a nyegle lovászlegény elbóbiskol, s hirtelen csaholó kutyák rontanak a templomba. – *Cut!* – pedig ez nagyon érdekes élményszál volt... – *Kamera läuft!* Börtönélmények, mind jobban kirajzolódó tragikomikum, és biztató közeledés a katarzis felé: az elárult barát utolsó arcképe. A közeli fülkés padban, vas-tag gyapjúkendőkbe burkolózó, átszellemült arcú Miklós egyszer csak ágyúnyi hangerővel horkolni kezd. Schlattner beszéd közben lopva kérdően rám néz, majd tanácstalanságom láttán sértődötten elnémul. Megint elárulták... – *Cut!* Bocsánatkérés, könyörgés... – *Bitte, bitte!* *Kamera läuft!* A csúcshoz közeledünk, a szarvasos történethez. Schlattner készségesen fog bele, úgy meséli, ahogy kértem, ahogy szeretném. A katarzis kurta kódo-

básnyira tőlünk: a vadász vállához emeli fegyverét, a börtön falai megdermednek, a fenevad tüzet okádvá közeledik... Gábor halkán megjegyzi, hogy kifogyott a film. Agyat, derekat megerőltető órák vannak mögöttünk. Egy ilyen nap végén az ember vagy még jobban szereti, vagy még jobban gyűlöli a többieket. A keserű nyállal újramezgett történetnek se sava, se bors. Vége a napnak.

Toros leves

A tiszteletes kedvenc presbiterével sörözget. Ingujjukon csepeg a lé. Fáradtan asztalhoz ülünk. Éjfélre jár. A falnak halottja van: jó üstnyi Kékküti Toros Leves gőzölög az asztalon. Összetevői: disznó- és borjúhús, zöldségek, fűszerek elhanyagolható mennyiségben, déli-kárpátoki levegő, Olt környéki kútvíz, megcsókolt s megvert asszonykezekkel meggyújt s kiszaggatott laska, szerelmes suttagások, káromkodások. És a halál. Az ízkombináció annyira tökéletes, hogy felséges kedvvel ünnepelni kezdjük ezt a kicsi világot, ezt a szobává parányult életet. Ünneplünk zenével, tánccal. Házigazdánk a kivénhedt zongorát veri, jómagam olténiai szilvafafurulyán dörmögöm a moldvai, ilyenkor magyarnak mondott és hitt balkáni táncdallamokat. A többiek felszabadultan táncolnak. Katonák a tábortűz körül. Csak Gábor krárog az egyik sarokban. Puttó úr valahonnan fehér lepedőt kerített izmos vállaira – Toldi Miklós női kiadásban –, ott kellett magát Gábor úr vén kandúrrá görnyedt alakja körül. Moldovai Mihály énekét fújom, a tiszteletes úr gyúrja hozzá az akkordokat. A presbiter pedig lelkiismeretesen tölti a pálinkát a szívekbe, a gallérokba, a cipőkbe s a zongorába. Kerek lesz a világszoba, de por nem verődik

fel benne. Főputtó hangja, hogy itt a jó kis szarvaspörköl! már nem jut el a nyálmirigyekig. – Pörkölj oda az asszonynak! – rikoltja a derékig meztelen presbiter. – Megpörköölöm a róka farkát! – kurjant rá a tiszteletes. Vagy a réce farkát? Netán a farkas farkát?! A *papa ungurilor** nagy vadász hírében áll a faluban.

Lefekvés! Bezuhanás idegen hitvesi nyoszolyába. Csendmeleg cserge, csend szememre az álmot! Kezemet a párna alá fúrom. Lelkemben kislány sikoltozik ablakban látott rútságoktól. Hús párnahaj, adj éjszakai békét! Ujjaim között felizzik elhagyatott vágyam. A hajtók árva női hálóingre bukkantak. Nem merem arcomhoz emelni a prédát.

Reggeli nyögés, köhögés, krákogás: ébredszik a tábor. Laci már kint járt a lovaknál, mindent felpakolt, a helyére tett, lemosott, kipucolt, kifényezett. Pöttömnyi vitézek pocokbőr gallérú mentékben vacognak szűrkeszín esőben. Suttognak a mennydörgésben. Csitt! Nehogy felköltsd a tiszteletest. Délig alszik, aztán vadászni indul. A nyúl vetemények közt fülel. A vadászok keresik széllyel. Bokros helyeken futkosnak. Teli torokkal kiáltanak: Halalá! Halalá! Halalá!

Indulhat a portya.

Ünneplő halál

Roşia ma nagy ünnepre készül – jobban mondva nagy ünnepre készülnek a rothbergi paplakban: Schlattner ma

* A magyarok papja.

lesz hetvenéves. Alig vesz tudomást érkezésünkről. Kétségbeesett arcot vágva, kezeit tördelve rohángál végig a bálteremnyi szobákon. Prominens vendégeket vár. A faluban rajta és feleségén kívül még két százsz él. Először Susanne Löschhöz megyünk el. Takaros porta, nagy, boltíves kapuval. Az L-alakú ház végében nyári konyha. Ide kopogtat be Helmuth, az idegenvezetőnk. Schlattner rendelte mellénk, igaz is, így másnaposan nem valami bizalomkeltők a magunkfajta szegénylegények. Kopogtatására törekeny, mosolygó szemű öregasszony jelenik meg az alacsony szoba ajtajában. Dél van, éppen a Nürnbergből hazalátogató fiával ebédeznek. Hogy megengedné-e a filmezést? Kilencvenhárom éves, de még sohasem vettek mozgóképre, kapja szája elé vékonyka kezét. Persze, hogy megengedi, de előbb ebédeznek, aztán átöltözik. A konyhából csomboros lucskos káposzta illata árad felénk. Az asztal végén izomíngre vetkezett, testes férfi jókora füstölt oldalassal viaskodik. Helmuth huszonhét éves. Saját bevallása szerint az egyetlen *hazatelepedett*. Idegen volt az apák országában, s aztán a nagy futáskor egy szépséges román lányt hagyott itt. Nem tudta feledni a lány szemeit. Visszajöttment. És vállalkozó lett, mint mindenki. Kíntről csempészett fűszerkeverékekkel látja el a környék mészárosait: – *Cîrnaţi şii salam made in Germany** – kurjantja vidáman. Újabban még a karácsonyi töltött káposztához is az ő keverékét keresik.

Fehér ünnepi fejkendő, fekete bársony kabátka, sötétkék szoknya, falusi varga készítette szigorú, sötét cipők. Gá-

* Németországi szalámi és kolbász.

bor lefilmezné, ahogy vizet húz a kútból. Készségesen teszi, gyakorlott mozdulatokkal. Szájtátva bámuljuk. Zsuzsanna vizet húz. Netán fürdésre készül? Mosolyog.

Andreas Groß a második világháborúban a román hadseregben szolgált. Felhúzza vastag flanelingét, mutatoujjamat a melle közepére húzza. Igen, igen, ott lőtték meg, érzem-e a golyó ütötte lyukat? A hegye még mindig benne van. Jó ruszki golyó, csak időváltozáskor rakoncátlanodik. Alacsony, kemény kötésű emberke ez a Groß úr. Nyolcvanhárom éves, szájából hiányoznak a fogak.

Hogy miért maradt itt? Hát mert a románok visszaadták a földeket! Ősapjának nyolcszázötven éve mérték ki azokat a magyarok, ötven éve vették el a románok. Hogy menjen ki most, mikor végre visszakapta a jussát? Románokkal műveltetik az egészséget, de még így is kijön a számítása. A házból rövid hajjú, fürgén mozgó, idősebb nő lép ki. Nem, dehogy a lánya, a felesége – legyint az öreg. Az asszonyság kerek tíz éve futott el. Gyermekágyas lánya hívta magához. Ült nála vagy két hónapot, aztán csomagolni kezdett. Már a buszjegyet is megvásárolta, mikor felhívta Rothbergből legjobb barátjának, hogy ne menjen haza, mert otthonról mindenki elment. Csak a románok, a cigányok, s a pap maradt. Néha hazalátogat még ehhez a bolondhoz – kap férje legyintő karja után –, de két-három hétnél nem bírja tovább. Az öreg csak a fejét csóválja, és mosolyog. Szemében fiatalos tűz lobog.

Gáborék filmezni mennek a cigánysorra. Nincs kedvem az anyaországiak kedvenc közhelyképeihez, hogy romos házak, sáros utak, gumicsizmás, rosszarcú emberek, tó-

csákban tapicskoló meztelen gyerekek, hogy *édeserdélyitt-vagyunkcsaktanuldmárvégremegaleckét*. Egy ideig ott toporgok a templomkertben. A terebélyes fákról bőven cseppeg nyakamba az eső. Az utcán kövér fiúcskát cipelő, gumicsizmás asszonytól a kocsmá után érdeklődöm. – Nálunk nincsen kocsmá – ingatja a fejét. A *domnu primar** az összest bezáratta. Mert az emberek megrészegettek és összeverekedtek. Italt csak az üzletben lehet vásárolni. A polgármester feleségének az üzletében. De az szombaton zárva van. A főutcai száz házakat tehetősebb román családok vásárolták meg. Az egyiket éppen tatarozzák: a kőművesek hosszú létrát támasztottak a homlokzatnak. Kalapácsaikkal a barokk-babérlapis keretbe foglalt gót betűs stukkót verik le. A ház építőjének és feleségének a monogramját. Ortodox kereszt kerül a helyére, ahogy előbb-utóbb minden házra. Felháborító, hogy szívemben semmi felháborodás, semmi részvét.

Ünneplést várók

A veresmarti templom öles falakkal van bekerítve. A templomkertben masszív, alacsony torony. Fedett feljárati lépcsőjén gubbaszt egy szárazföldre száműzött sárly. Pipára gyűjtök, Tarkovszkij naplóját lapozgatom. Ma éjjel azt álmodtam, hogy meghaltam, de továbbra is láttam, pontosan éreztem, mi történik körülöttem. Éreztem, hogy erőtlenség és tehetetlenül csupán arra vagyok képes, hogy a halálom, a saját holttestem tanúja legyek. És legfőképpen úgy tűnt, hogy egy már elfeledett, régi érzésem szerint mindez nem álom, hanem valóság. Any-

* A polgármester úr.

nyira erős ez az érzés, hogy lelkem bánattal, önsajnálattal telik meg, és furcsa viszonyba kerülök az életemmel: mintha olyan hisztérikus érzés ragadna magával, mint amikor idegen bánat miatt érez részvétet önmaga iránt az ember, amelyet kívülről lát és értékel, mintha a tulajdon, magasabb rendű élete határain kívül került volna, mintha a múltam – egy védtelen, tapasztalatlan gyerek élete volna. Nem létezik többé idő, csak a félelem és a halhatatlanság érzése. Nyúzott arcú, borostás ember lép mellém. Ha nagy ritkán szükség van a harangokra, én szoktam meghúzni őket – dörzsöli össze fáradt kezeit. Mert sok jó harang van még ebben a toronyban. Bizony, nagy ember a *domnu preot*, miniszterek a barátai. A minap is itt voltak vagy ketten. Egy román és egy német. Végigkocsikáltak a nagy batárral a falun, még a cigánysorra is leereszkedtek. Azóta van aszfalt a faluban. Éjjel-nappal öntötték három napig. Három váltásban dolgoztak az útépítők. S tényleg olyan jószívű a cigányokkal, ahogy beszélnek? Hát ő erről nem tud, de azt látta, hogy ha magunkfajta filmesek érkeznek, megfogad egy csokor cigány gyermeket, s végigkocsikázik velük a főutcán. Hirtelen feltűnik Schlattner fekete taláros alakja. Emberemhez lép, és leteremti a sárga földig. Hogy még ma, az ő születésnapjára sem volt képes megborotválkozni! Tűnés haza, s nyomban vissza frissen, ünneplőben. Minden percben itt lehet a püspök úr!

Gáborék megázva, rosszkedvűen érkeznek. Beleragadtak a sárba, a cigányok kellet hogy kihúzzák őket, girhes lovaikkal. A vendégek érkezőben. Kevesen vannak, és mind idősek.

Ünneplést ünneplők

Emberem újra feltűnik. Szófogadóan megborotválkozva, uraktól levetett, szürke kabátban, vadonatúj farmerben. Félszegen, várakozóan szétnéz. Nincs aki megdicsérje... Elfogódottságomban intek neki, hogy lépünk odébb, a templom hátához. Készségesen követ. Az elszáradt repkénnyel befutott sekrestye falai nedvesek, kikezdte őket a megdermedt idő. Oldaltáskámból kiviszem a kulcsom, lecsavarom a tetejét, és odakínálok. Vizenyős, kék szemével rám néz, nagyot nyel. Kezét nadrágjához törli, majd húz egyet a lapos fémpalackból. Eau de vie van benne, jófajta luxemburgi mirabella – *Prunus insititia var. Ceream* – pálinka. Szemeit egy pillanatra becsukja, majd fürkészően rám néz. – *Sunt român, foarte bine; și totuși nu suport muzica populară românească (cu excepția doinei). În schimb, muzica ungurească mă mișcă, mă pătrunde până în măduvă. Ungurii sunt dușmanii noștri. Dar într-un sens acești dușmani îmi sunt mai aproape decât compatrioții mei. Ce concluzii să trag de aici?** Cigaretára gyújtunk, lábunk öreg virágokra tapos. Szótlanul fújuk a füstöt. Még egy virág, még egy élet. – Ha így folytatjuk nem lesz ki meghúzza a harangokat – teszi vállamra a kezét. Magamhoz szorítanám, de szégyellem magam.

Türelmetlen várakozás a szemerkélő esőben. Az ünneptelt forgatókönyve szerint az első harangnak akkor kell

* Persze hogy román vagyok, de ki nem állhatom a román népzene (kivételem a doina). Ezzel szemben a magyar népzene megindít, könnyekig meghat. A magyarok ellenségeink. Ám ezek az ellenségek bizonyos szempontból közelebb állnak hozzám, mint honfitársaim. Milyen következtetést vonjak le ebből?

megszólalnia, amikor a püspökkel karöltve kilépnek a paplak ajtaján. A második akkor kondul meg, ha belépnek a templomkertbe. Hogy a legnagyobb, a legöregeb-
bik a templomküszöb átlépésekor csatlakozzék a többiekhez – tisztelgően. De az udvaron izzadó templomszolgá – fiatal, kerekkepű fickó, kihízott, fekete öltönyben, vastag bogra kötött, rövid nyakkendővel – túl hamar és túl durván jelez. Mert nem csak két kézzel integet, hanem néhány hangos káromkodást is megereszt. Embertem vállát megvonva felsiet a grádicson, s egyszerre húzza meg az összes harangot. A megzavart ünnepi menet a templom felé bukdácsol. Néhányan rátaposnak az ünneplésre érzéketlen, vonító kutyák lábaira.

Legutolsónak lépek be a gyertyáktól fényes templomba. Egykor egy kifáradt, s a vadászoktól nagyon szorongatott nyúl éppen az isteni tisztelet alatt bemenekült a templomba, de ott sem talált biztonságot, mert a hívek az áhítatosságukat megzavarót elkergették, és bezárták az ajtót.

Ki az esőáztatta, sötét mezőkre, a jó szagú füvek közé. Hogy felszusszanhassak, hogy kikerüljek a hajtásból. De inkább az édes szavú, *szépszálemberpüspök* beszédére bóbiskolok. Az árulás bocsánatos voltáról beszél. Gábor és Vince az ünnepelt körül sürgölődik kamerával, mikrofonnal. Schlattner kéjesen fürdőzik Laci ráállított reflektorfényeiben. Kis kacsá fürdik fekete tóban, anyjához készül... Nem, az anyja nem tudott eljönni, pedig nagyon készült a születésnapra. Mindent összepakolt, s már a repülőjegyet is megvette. De az utolsó pillanatban történt valami. Valaki elfelejtette levenni az oltárról azt a régi képet.

Az orgona vontatott hangjára a gyülekezet énekelni kezd. Idegen muzsika, elfáraszt a hallgatása... De hát ezek fordítva énekelnek... a végétől indultak, hogy eljus-
sanak az elejéhez... furcsa gyülekezet... Susanne Lösch és Andreas Groß is közöttük van... Ők talán megmenthetnék a helyzetet... szólhatnak, hogy: bocsánat, a dalt az elejéről kell kezdeni, ahogy nyolcszázötven éve szokás! Megzavarodott szemmel keresem arcukat a fényesre koptatott, vén padok között: egy csomó hátulról előre éneklő zsolttáros és két földrekoppant fej... A mítoszok belülről végtelenül unalmasak. Mit bóbiskolsz? Nehogy elaludj!

Utolsóként lépek ki az elfújtt gyertyáktól füstölgő templomból. Kint a harangozó vár. Nagyot húzok a fakulacsból kínált fickós borból. Megölel, és a fülembé súgja:
Senki el ne higgye magát az ő uraságában, nagy tekintőiben és nagy méltóságában, hogy abhoz képest megutálná a szegényt és a megnyomorultat. Ha valamiben vétkezőzik, és egyenesen nem találja a dolgot, nem kell az okaért mindjárt megnyúzni. Meg ne utáld a szegény nyavalyást; hanem légy engedelmes és kegyelmes hozzá. Úgy történhetik, hogy ő, noha alávaló és szegény, ugyan nagy és igen szükséges dologban szolgálhat és használhat tenéked.

A hídon által

Hallucinálós hazaúton Gábor hörögve történelméről hebegi. Hogy van egy fiacskája, akit csak kéthetenként láthat. Viszont. Hétvége, viszonthévtége: fiát a komáromi hídhhoz vinné, vinnélek, csak tudnám merre vinnélek, hogy lássa a *fi*, mire képes az *aty*, mert, hogy valamikor véletlenül ott dolgozott a sohakinemondanevét *atyapapa*. Ki is

mentek a keletnyugatidélihez, hogy felüljenek a gőzösre: hétvégi apuka hétvégi fiacskájával vonatoznak hétvégi anyuka lányával kocsiznak. Ölébe! Az utazás indul. Zötyög a bagázs, a málha, a csomag. Edd a kenyeret fiam! Idd a bort apám! Zötyög a vonat, zötyög a világ. El. Mellettünk el az idő. *Fy*: Jaj, beh jó lehet lenni! *Ah*: Jaj, beh jó lenne nem lenni? Kinga, Áronka: kínomat simogatom álmomban. Jaj Bagázs! Jaj Málha! Jaj Csomag! Betyárvinetúk! Vinetúbetyárok a láthatáron! A kocsis szippog, az időződő vendégnémetlányok tangájukat tépik. Lefele. Bugyigumijukat tépik, mert itt van rozsaszandor. Alexander von Rose tied testem-lelkem, fektess gerincre. Gerincre-hasra a cafkát, mert megérdemli. Látnod fiacskám ezek itt valódi betyárok, jómagyaremberek. Most egy kicsit még tornáznak a lovon, majd kirabolják a néniket és bácsikat. Jó hecc! Ez még az én hidamnál is jobb. A végén mindenki jót röhög. De a szepegő kicsi szolgál csak visít, hogy ő a hidat akarja, neki csak a híd kell. Az apa hídja anya ott áll a túlsó oldalon. Közepén kiborotválkozott, farmergatyás bácsi. Kháron bácsika, hát nem ismeresz meg? Hát én vagyok, Kobak. Húgybaszarba hagyva a kicsi Kobak. A mozdony tanácstalanul megtorpan. Árvalányhajás nagyalföldön-angyalföldön nincsenek hidak. Most aztán törheti a fejét apád, fiam, kicsi Kobak. Bújj tenyered mögé fiam! Rózsa Sándor előkapja fegyverét lobogós gatyájából, s árvalányhaját lövel a német harisnyák ölébe. Nesze neked hagyomány! S neked is egy kicsi sámánosan révülő ázsia, dumme Gans! Fogadj csak magadba egy kis ősiséget kékszemű germán tehén! Rátok fér egy jó adag echte ígymulata-magyarúr! Globalizálódott cafkák!

– Balfasz, hát rossz vonatra ültetek – szakad ki számonkon hirtelen a rosszízű szó. De már nem lehet jóvátenni. Semmit sem lehet jóvátenni. Írásomra rásüt a Nap. Nem mindegy, hogy a végtelenségig rossz lóra teszel, vagy, hogy rossz vonatra ültök fel vasárnapi fiacskáddal. Valahányszor elmeséled a buta történeted, ha fáradt cimboráiddal félresikerült portyáról tértek haza. Hogy röhögjenek rajtad, s tenyerükkel combjukat csapkodva lebalfaszozzanak a rossz vonat miatt: globalizáld csak a csemetét, úgy sincs más választásod.

Esti reggel

Visszafogott, fáradt este. Már csak a tiszteletes úr aznapi vadászkalandjait kell végighallgatnunk az ócska sör mellett. Fegyelmeld magad! Csak semmi kritika! Ez itt maradt, te elmentél. Itthon kuss a neved. *Nebéz ugyan a békelességgel való túsítás. De ezt gondoljuk, hogy nem egyedül vagyunk, hanem egyéb emberek is ugyanazon földékekben ferednek mivelünk.* A matrac alá, a legmélyére begyúrt hálóing már rég az igazak álmát alussza. *Annakutána jobban nézegetvén az egeket, találta egy kis csillagot, mely azt jelenti vala neki, hogy: ha hét napig megtartóztatná magát és ottbón lévén egyet sem szólana – tehat megmeneküdnék a haláltól.* A csapat csíkos pizzamát ölt magára, elvégre holnap az enyedi börtönben van jelenésünk. Csak Miklós flangál szárközépig érő, patyolat hálóingben. Kulcsospéter a megdicsőült rabok között.

Gábor azzal ébreszt, hogy rettenetesen fáj a foga. Felül az ágyban, s éhgyomorral meghúzza a kalotaszegi butellát. Mondom, gyere keljünk fel, s nézzük meg a templomot, míg Laci felpányvázza a lovakat. Szót fogad. A

templomnak nincs meg a kulcsa. Sehol sem találjuk, nem is igen keressük. Az utcán jámbor szemű, kék kötényes ember sepreget. Csak a tiszteletes ismeri a kulcsok helyét. De hát ő alszik még, éppen vállához emeli a puskát, és céloz, és lő, és a fenevad vérben fetreng a templom lépcsőjén. Honnan került ide ez a félkegyelmű, véres nyúl? Vér! Mennyi vér! Seprűm alatt a föld beissza a vért. A templom be van zárva, de az ajtó alatt beszivárog a vér. Aztán az oltár elé ér, és megalvad. Már csak gumicsizmában lehet belépni Isten lakásába, annyi a vér mindenütt. Bizony, gumicsizmával járunk a vasárnapi istentiszteletre – ezt képzeljék el, uraim. Aztán a nagy vesszőseprűt lábai közé kapja, és hazarepül. Otthon anyja várja kávéval és kakastejes kenyérrel, omlós kaláccsal. Omló partok között omló háztetők. Omlós kalácsálom. A tiszteletes meghagyta, hogy ne költsük fel, mert prédikálni van kedve. Horkolva prédikál, nagy mestere a szavaknak. Laci felnyergelte a lovakat. Vince nyugtatja őket, miután ijedten kapálózni kezdtek az éktelen fűrészeléstől. Zárjátok be a kaput! Induljunk!

Ködös mezőkön poroszkálunk. Az útszéli esőben pásztorlány. Fekete feliratú nylonzsákot borított magára, fekete kopott betűk: AZOMUREŞ. Bal kezével jobb karja fölé emeli a zsákot, sátorponyva gyanánt. Vastag könyv fölé hajol. Látom, Gábor is felkapja a fejét. Egymásra nézünk. Aztán legyint, és meghúzza az üveget. Zavarodottan fordítom el a fejemet. Kinga!

Narkissos

Időben érkeztünk. Schlattner még reggelizik. A kúria előtt ácsorgunk. Laci letakarja a lovakat. Vince előszedi a dohányos zacskóját, és Politúr néni állítólagos rémálmain vihog, hogy megerőszkolták a politúrzsagató, magyar betyárok. A bejárat mellett, a csatorna alatt esővízes fakád. *Anyámasszonykatonájapestiertelmiségigyerek* gyűrötten a kád fölé hajol. Megnézi magát, majd lopva körülnéz, s egy alkalmas pillanatban kinyomja a homloka közepén éktelenkedő pattanást. Már három napja unatkozik a szentem. Hozzálépek, s elkezdem szórni a sárga faleveleket a vízbe. Csúnyán elhúzza a száját, elkotródik. Szólok Gábornak, hogy megvan, jöjjön csak ide. Schlattner talárban, gondterhelt ábrázattal érkezik. Siettet, hogy tegyük fel a csomagjait. Mindent összekészített az előszobába. Mondom, hogy lenne még egy jelenet, itt a ház előtt. Siessünk – integeti –, mert várják a rabtestvérei. Laci szancsópanzai nyugodtsággal megbontja a málhát. Nehéz lámpákat, keretre feszített lepedőket helyez a kád köré. Vince vállára emeli súlyos gépezetét. Gábor a kamera fölé hajolva, apró mozdulatokkal vitustáncát járja a kád körül. Egy kicsit távolabb Miklós, kezeit pocakján összefonva, ajkát csücsörítve figyel az előkészületeket, munkát szimatolva Lacira sandít, aztán lábujjhegyen eloldalog. Mindenki a helyén. Schlattner következik. Kérdően néz rám. Mondom, kérem, hogy hajoljon a kád fölé, és tükrképére figyelve lassan szedje le a lapikat a víz tükréről. Félek, hogy visszautasít, hisz olyan átlátszó a metafora, hogy még tán entellektüel nyeglécünk is megértené, aki a kert túlsó végében éppen éretlen almát szedeget, bele-bele rúgva a körülötte ugráló, farkukat

csóváló kutyákba. De Schlattner csak bólint, leveszi fejéről a bársony berettet, és két kezével megmarkolva a széleket a kád fölé hajol. Az idő megáll. A víztükörben fehér hajú, kortalan, múlttalan – nemtelen? – emberi arc jelenik meg. Ennek az arcnak nincsen tekintete, mert az örökkévalóságnak tűnő pillanatainkban elfeledjük, hogy emberek vagyunk. Őszi ágacska zuhan a hordóba, befodrozza a tengeri víz felszínét. Rendes, szép ritmusa darabokra töri a végtelenséget. – Hová tűnsz előlem? – sikolt fel az ifjú fájdalmasan, amint széttöredezni látja a tükörképet. – Ne hagyj itt kegyetlenül, maradj velem! Ha már meg nem érinthetlek, hadd nézzelek legalább fájdalmas gyönyörűséggel! *Cut!* Eleredt az eső. Indulnunk kell.

Börtönök

Nagyenyed felé világosodni kezd az ég. A társaság hangulata nyomott. Az ember nem szívesen lépi át a börtön kapuját. Még jószántából sem. Csak találgatom, hogy mi vár ránk. A le-lemaradozó Schlattner mind jobban felporgeti magát, hogy órá odabent egy pillanatra se számíthatunk, mert a pokol tornácán ő valahányszor az Istennel s az Ördöggel randevúzik. Enyed macskaköves utcáin bukdácsolunk, békebeli polgárházacsákák között. Aztán megállunk egy régi, omladozó épület világoszöld vaskapuja előtt. A börtön – suttogja rekedtfehéren Schlattner. Röhögöm kell, mert az egész olyan, mint a gyimespalánkai monarchiás vasúttállomás, leszámítva a tribün nagyságú, almazöld vaskaput. Lacit és Vincét a lovagnál hagyjuk. Schlattner remegő kézzel fejére teszi fekete palacsintává fajult papi fejfedőjét, s meghúzza a nagykapuba vágott kiskapu csengőgombját. Fölösleges,

sőt veszélyes gesztus: a hirtelen kitárulkozó kapun majd bebukó *domnu pastort* három készségesen vigyorgó dzsinn fogadja. Három, fogsorát mutogató, zsíros fejű, szürke egyenruha. Tessék, tessék, csak be ne essék... Fekete hollónk kecses balettlépésekben körültáncolja a láb-szagú őrszobát, majd csókot szórva a három hetedik-hattyúnak, int, hogy kövessük. Merthogy ő itt otthon van. Az első udvaron, a két vaskapu között már vár a börtönparancsnok. Mosolyogva ölelkezik a *domnu preotul*, szájon csókolja, gratulál a születésnapjára. Közben int nekünk, hogy hozzuk csak be a málhákat, minden a legnagyobb rendben. Csalódott vagyok. Több szigorúságra, rettenetre számítottam: mítoszaim sorra cserben hagynak, még a csaholó farkaskutyák is hiányoznak. A második vaskapu is kinyílik, ez is zöldalmára van festve. Mögötte fiatal, köpcös pópa vár. Újabb ölelések, csókok. A kerek fejű, kecskeszakállas emberke nagy igekezettel csimpaszkodik Schlattner nyakába. Összeölelkezve lépik át a harmadik, méregzöld kapu küszöbét. A börtön kellős közepén, gondozott virággruppok között vadonátúj ortodox templom. – Tizennyolc hónap alatt emelték kedves rabjaink, jegyzi meg mosolyogva haspókpópa. – Bizony – bólint büszkén az ünnepelt. – És én nekik ajándékoztam az egyik harangomat.

A templom mellett alacsony hodály. Ide hajtják be a rabhíveket a rabevangélikus rabistentiszteletre. Ahogy belépünk a tágas osztályteremre emlékeztető helyiségbe, hús ember szökik fel és kapja vigyázzba magát. Foszladozó katonaruha valamennyin. Lábukon eltaposott, kiszakadt tornacipő. Határozatlanlankodó foglár lép Schlattnerhez, és

valamit a fülébe súg. Hogy a kórus már órák óta vár, le fogják késni az ebédet. Schlattner bólint. A sárgaarcú emberek kettős sorban mögéje állnak, kézen fogják egymást, mint az óvodások. Egy tapodtat sem tennének maguktól. Lesütött szemmel folyton a parancsra várnak. Fialatok, idősek vegyesen. Az első sorban vékony, kopaszodó ácsorog, orrán pápaszem, szódásüveg-alj-vastagságú lencsékkel. Bal kezével fekete énekeskönyvet szorít a szívéhez. Jobbján hórihorgas, ősz hajú öregember, fejét a mellére ejti. A sort vörös hajú fiú zárja. Haja divatosra bodorítva. Mellette délceg cigánylegény. A kezét szorongatja. A sor végére mi is beállunk, s hogy, hogy nem, hamarosan át vesszük az előttünk járók lépteinek vontatott ütemét.

A gyilkosok kórusa

A *lácaşul Domnului*ban* a kolléga teljes papi ornátusban fogad. Fialat arcú, de már őszülő-kopaszodó templomszolgájával cseveg. Schlattner a bal oldali hajóba vezeti híveit, és megigazítja fejfedőjét. Átellenben kis csoport férfi, civil ruhában: a „gyilkosok kórusa”. Később meséli az alázatos mosolyú Őszülő, hogy azért vannak civilben, mert ez a fellépő jelmezük. Olyan híresek, hogy rendszeresen kiviszik őket a városi katedrálisba énekelni, de még a környező helységekre is meghívják őket egy-egy nagyobb egyházi ünnepre. Ha egy falu ad magára, akkor csakis az enyedi gyilkosok kórusát szegődi meg. Valahányuk *ucigaş*, vagyis emberi életet oltott ki, tizennyolctól huszonöt évig tart a büntetésük, úgyhogy egyelőre nem kell szabadulás okán tagkiválástól tartani. A kórust jóké-

* Az Úr házában.

pű zenetanár-forma fiatalember vezeti. Schlattnerhez hasonló bejárónak vélem, de az Őszülő kiigazít: hogyne, ő is hozzánk tartozik. Móc, az Erdélyi Érchegység egyik falucskájából való. Szépséges felesége egyszer csak betegeskedni kezdett. A körzeti orvos egyre-másra látogatta, kezelgette. Emberünk egyik nap hamarabb talált hazatérni a munkából, s hát az orvos ott fekszik az asszony csóré-hamvas hasán. Bicskáját többször a hátába vágta, s amikor a *domnu doctor** lehempereedett a sikoltozó asszonykáról, elmetszette a gégejét. Most gondosan vasalt pantallót visel és fehér, szélesgallérú inget. Sötétbarna haja gondosan beolajozva, kék szemében megszállott tűz. Türelmetlenül figyel a Schlattnerrel sugdosó pópa mozdulatait, hosszú ujjaival görcsösen a vezénylőpultba kapaszkodik. De az aranyos ornátusba csomagolt húsgombócnak esze ágában sincs megkezdeni a rituálét. Látván, hogy Gábor kamerája fölé hajol, s Vince feléje nyújtja a mikrofont, rövid beszédre készül. Schlattnerhez lép, kézen fogja, és a krisztusi szeretetről kezd selypegni. Hogy milyen áldásos egy ilyen komoly pásztor-társ ennyi eltévedt bárány között, és hogy ezt a jeles kollégát még az ország belügyminisztere is felköszöntötte születése napján. A bal hajó halovány rabjai lehajtott fejjel toporognak, átellenben a kórus ájtatos szemfogatással, nagyokat nyelve a veszendőbe indul ebédre álmodozik. Egyikük, kétméteres, borostás óriás, vörös nadrágban és pulóverben diszkrétan megkísérli elkapni a kottájára telepedett legyet, majd öklét morzsolgatva, apró disznószekeit a mennyezetre függeszti. Imádkozik vagy káromkodik?

* A doktor úr.

Schlattner bódultan bólogat a bizalmas balkáni bókokra. Esze ágában sincs közbevágni, kiadósan lubickol a bökversfüzér-himnuszban. Felkavarodik a gyomrom. Két évig ő is börtönben ült – nyugtatom gyomrom-magam. Elkapták, besittelték, s két év alatt bombabiztos koronatanút faragtak belőle. Vallomása alapján a tárgyaláson úgy hulltak el legjobb barátai, akár a templom freskóján a kárhozatra ítélték fejei a vörös ördög kaszája alatt. Nem a megerőltetett fizikai vagy szellemi munka tette őt felnőtté, hanem az árulás. Ezek után lehet, hogy nekem is jól esne egy csöppnyi börtönbeli napsugár. Vajon miért szeretünk visszatérni szenvedéseink színhelyére? Múltbeli kínokat élesztgetni, hogy tőlük visszafiatalodjunk? Itt volnánk! Igen, végre ideérkeztünk a forráshoz! Agyam legförtelmesebb helye ez. Hogy kit, mikor, és hányszor árultam el a szeretetben, az itt mind pontosan fel van jegyezve. Akkor árultam el valakit, ha félni kezdtem. Akkor kezdtem félni, ha elárultam valakit. Akkor kezdtem igazából félni magamtól, amikor rájöttem, hogy képes vagyok bármit megbocsátani magamnak. Csak magad lehetsz a mérték! És csak egyféleképpen szabadulhatsz: ha titokban felhúzod magad a várost környező erdők ama szelíd gesztenyefájára.

Gábor és Vince földig hajolnak a mennyei kórus előtt. A pápa, karjait pocakja köré fonva, elégedetten behunyja a szemét – *ce naiba, sunt băieții mei!** Schlattner ravasz szemekkel rámkacsint, hogy ugye megmondtam, nem akaróhová hozom a tisztelt pesti társaságot. Rabhívei

* Az ördögbe is, ezek az én fiaim!

hetedhétörpékként tördelik kezecskéiket, zavartan tapossák egymás lábacskaikat.

Lacit keresem. Ott van hátul. Borzasan, fáradtan a bejáratnál oszlopnak dőlt. Alig várom az ének végét, félek, hogy befejeződik a dal. Mintha hosszú böjt végéhez közelednénk. Mondtam már: az örökkévalóság pillanatai kibírhatatlanok. – Irgalom – harsan fel a gyilkos férfitörökéből. – Uram irgalmazz – vet lángot a kántor szeme. – Irgalommal légy teljes – döngeti a falakat a pulóveres óriás. – Irgalommal tekints le ránk – mosolyogja az Őszülő. Elszédülök. Laci vállamra teszi a kezét. De még nincs vége. A kórus egy pillanatra elnémul, a karnagy beint a születésnap köszöntőt. Az aranyos pápa tárt karokkal Schlattner mellé lép, nyakába csimpszkodva cuppantja csókjait. A hét törpék felemelik fejüket, s embernagyságúra növe, morogva, alig hallhatóan tapsolni kezdenek. Hogy sokáig éljen az ünnepe, csak boldog napokat érjen ebben a siralomvölgyben. Schlattner kibontakozik a kollegiális ölelésből, a templom közepére lép, és hajlongani kezd, akár egy győztes bokszoló. Kezeit mellén összekulcsolva hajlong a négy égtáj felé. Az üres templomban.

Bent és kint

Az evangélikus istentiszteletet az enyedi börtön „kulturális szobájában” tartják. A *camera culturală*ban* a változások után a diktátor fél-, illetve kétfülű portréja helyére a román állam újdonsült címere került. A falakat belepő

* Kultúrszoba.

lozinkák* helyére az Emberi Jogok Nyilatkozatából vett idézetek az egyéni szabadságról. Tiszta szerencse, hogy a rabok legtöbbje analfabéta, még halálra röhögnek magukat a világméretű blöffaranyköpésektől. A forrás láthatóan új, de a betűtípus kísértetiesen hasonlít elődjéhez. Fehér pannón égővörös betűk.

Schlattner maroknyi talpasával elégedetten veszi birtokába a termet. Az ülésrend, úgy látszik, már régóta kialakult: elől az öregek, hátul a fiatalok. Egyetlen kivétel a tonzúras vörösfej. Ő elől marad, Schlattner keze ügyében. A csapat fegyelmezetten ül, néhányan még mindig egymás kezét szorongatják. Mások buzgón a fekete énekeskönyvbe kapaszkodnak, kérdő-fontoskodó arccal utasítására várva. – Ma megfordítjuk a procedúrát – szól nagylelkűen –, előbb a szórakozás, utána a kötelesség. Int: Lacival becipeljük az ajándékokat. Újabb jelzés: a vörös hajú bontogatni kezdi a csomagokat. Gyakorlott ujjal oldja meg a csatokat, hevedereket, játszi könnyedséggel bogoz ki durva rafia-bogokat, s mindent kiszór a hosszú, csupasz asztalra. A tiszteletes neszkvét osztogat, cukrot pirinyó borítékokban, bélyeget, használt pulóvert és meleg alsógatyát. Isten hozott, Mikulás bácsi, üdvözlünk szerény hajlékunkban! A kéregető karokat a vörös hajú rendszabályozza: Lesz kapsz, ha nem vagytok szófogadóak! Aztán nekiáll bronzbőrű szeretőjével számolni, hogy meglegyen a rend. A vörös krampusz rendje. Ebbe még a *domnu pastornak*** sincs beleszólása. A

* Jelmondatok.

** A lelkész úrnak.

prédaalamizsna szétosztása a benti szentségek közé tartozik. Fogalmunk sincs, hogy miért jár az egyiknek tűz, a másiknak száz cigaretta. A tábor lassan lecsendesedik. – Senki sem kapott fölösen, senki sem rövidült meg – csapja össze tornacipős bokáját a fiatal róka. Schlattner türelmetlenül bólint, majd felemelkedik, és énekelni kezd. Hangja erőtlen, vontatott. Egyedül van. A fiúk némán osztzkodnak a prédán, csereberélnek, guberálnak a padok alatt. Ahogy hangját felemeli, fejvesztve énekeskönyvüket kezdik lapozni.

– Anyám sírjára esküszöm, nem értem mit keres itt nálunk a *papa sasilor**. Az adományokhoz persze jó szívvel hozzászokik a szegény ember, de hát minek kell ennyi malasztal köríteni? Csak két német van köztük, a többiek egy szót sem értenek a prédikációból – dörgölőzik hozzám az Őszülő. Ott kellett hagynom az istentiszteletet, mert az egyik őr az ajtóból kétségbeesetten magához intett. – Baj van – súgja. Az egyik kolléga eltűnt. Úgy látszik, összetévesztette a börtönudvart egy parkkal. Az Isten szerelmére kérem, keresse meg, mert nagyon kikapok a parancsnoktól. Miklós, Laci mellettem ültek, Laci éberen, türelmesen, Miklós magábaszálltan, bóbiskolva. Tanácstalan vagyok. Aztán eszembe jut nyegle lovászfűnk, s keresésére indulok. Meg is találok: köveket rugdos a templom mögött. Már távolról integetek, gyere vissza, ember, ez itt nem a hűvösvölgyi szanatórium, de csak megvonja a vállát, és tovább unatkozik. Ahogy közelebe érek, arcára gyűlölet ül: – Lepre egy hely – sziszze-

* A szászok papja.

gi. A gutaütés környékez, de megpróbálom a lehető legvisszafogottabban megmagyarázni neki, hogy szigorított börtönben vagyunk, itt tilos a csellengés. Elhúzza a száját, kénytelen-kelletlen követ. A *camera culturală* bejárata előtt Miklós gondterhelt tekintete fogad. Úgy látszik, ő is tudomást szerzett a malórról. – Rosszalkodtam – vigyorog cinikusan a számomra mindvégig megfejtethetlen okokból magát kiválasztottnak érző, s ezt mindenkivel éreztető penészvirág. Az istentisztelet a végéhez közeledik, zavaró volna a visszasettenkedés. Így sohasem fogom megtudni, hogy Schlattnerünk valóban önkívületben cerebrálta-e börtönbeli istentiszteletét, mint ahogy idejövet nagy hévvel mesélte. Előhúszom indiai szivarkáimat, rágyújtok. A bejáratnál ácsorgó Őszülőnek majd kisik a kék, fényes szeme. Megkínálom. Nagy élvezettel emeli ajkaihoz a parányi, összecsavart dohánylevelet, mélyet húz belőle, aztán kezét a karomra téve hűségesen elmosolyodik. Kérdem, még mennyi van hátra. Mondja, hogy szűk hat hónap, tizennégy évet már leült. Kiszalad a számon, hogy miért? Elszégyellem magam a tapintatlanságért, zavartan legyintek. Készségesen válaszol: három éves lánykámmal biciklizni indultunk a faluban. Szép nyári nap volt, úgy kacarászott előttem a kisülésen a drága Angelám, mint egy angyalka. Egyszer csak elénk tántorgott egy tökrészeg alak. Mind a hárman leestünk. Mărioara fejből ömlött a piros vér. Dühömben ütni kezdtem az öreget. Mikor már mozdulatlanul feküdt a porban, szétrúgtam a mocskos pofáját. Meghalt. Ott helyben. A lányom a múlt héten töltötte be a tizenhetet, de még egyszer sem látogatott meg. Nincs fájdalom az arcán. Jobb, ha az ember türelmesen viseli a keresztyét: ő

szülő. Csendesen megkérdezi, én hol élek? Mikor megmondom, felcsillan a szeme. Hogy ő hallotta, kint nyugaton sok román közösség él, nem tudnék-e szerezni neki egy jó kántori állást valamelyik ortodox templomban? Tanácstalan vagyok, az idegenség leszoktatott a jóízű légvár-ígéretésekről. Inkább Schlattnert, a *popa sașilort* kérdezze.

Gábor fel szeretné venni, ahogy Schlattner kilép a börtönkapun. A jelenethez csak a legbelső, a méregzöld alkalmas. Bent kell maradnom, hogy Gábor utasításait fordíthassam. Schlattner magábaszálltan kilép, majd az orrom előtt becsapja a börtönkaput. Hátranézek. A templom bejáratából lelkesen integet az Őszülő: *harmonia caelestis*.

A kijáratnál Miklós egy palack tokaji aszúval kedveskedik a parancsnoknak. A szigorú, vizslaszemű férfiú arcvonásai ellazulnak. Hálálkodik, ölelget. Erős kölniszaga csípní kezd a torkomat. *La revedere!**

Zoszima 3.

Zoszima félretolja a megdézsmált sajtos tálat, és cigarettára gyújt. Nagy, szürke tarisznyájából könyveket rámol az asztalra. Számtalan könyvjelző és golyóstoll bujkál a lapok között. Bal tenyerét a fülére szorítja és olvasni kezd. Két asztallal odébb testes, kopaszodó férfi. Gondosan nyírt szakállát vakargatja. Vörös ing, fekete nyakendő. Nehéz bőrkabátja a vállára vetve. Unottan nézi az ásványvizes pohár buborékjait. Az órájára pillant. Irhabundás, sovány lány lép az asztalához. Koromszínűre

* Vizontlátásra!

festett haja alacsony homlokán egyenesre van vágva. Vékonyka szemöldökei felfele görbülnek, s ettől olyan, mintha egyfolytában csodálkozna. Sasorra van és vékony, erősen kipirosított szája. A bőrkabátos sört rendel neki. Két kézzel kap az ital után. Diana ujjai között égő cigaretta. A füst megcsíphette a szemét, mert könnyezni kezd, és közben bocsánatkérően mosolyog. A bőrkabátos visszakézből pofon üti. A bőrrönd formájú lakk-táskácska leesik, tartalma kiborul a földre. Elfordítom a fejemet. Zoszima parányi cukorkát dug a szájába, és eperfagylaltot rendel. A lány tenyerével letörli az arcán szétkenődött festéket. A pincér nagy adag paradicsomos spagettit tesz eléje. Újabb cigarettára gyújt, és enni kezd. A bőrkabátos megcsóválja a fejét. Apró ezüsttokból csont fogvájót vesz elő és elkezd szopogatni. Zoszima szakállán apró kis erecskében folydogál a rózsaszín lé. A könyv lapjaira eper, málna és kividarabkák pottyannak. Nyugodtan továbblapoz.

Hintó

A visszaúton Schlattner eufórikus hangulatban megállást javasol egy kitűnő disznóaprólékjáról híres csárdában. – Ünnepeletni akarja magát az öreg – változik dühös északi harcisten ábrázatúvá Miklós arca. Mondom, hogy nem lehet, nincs időnk, s nagyot kordul a gyomrom. Nem túl diszkréten, mert Miklós megálljt parancsol, s csakhamar paprikás kolbász, fehér kenyér kerül a bicskavégre. A pálinkás butella is körbejár. Csak Schlattner utasítja vissza. A szemerkélő esőben magunk mögött hagyott falu nem sokat változott. Csak a csepegés lett sűrűbb. A nap hőjét becsületesen hazahoztuk, fordítanánk

is meg a lovakat. De ő ragaszkodik egy utolsó nagyjele-
nethez: a hintóval. Laci, Vince lepakolnak, Miklós égre
emelt szemekkel sóhajtozik, a pesti kiscsicskás a kerítés
mellé kucorodva alvást tettet. Gábor jó képeket neszel.
Egy fiatal cigánylegény dél óta várakozik a felszerszámo-
zott lovakkal. Schlattner belebújik bokáig érő lódenjébe,
nyakába kerekíti vörös sálját, és fűgén felszökik a cirká-
lónyi konflisra – jobb úrnak itthon, mint szolgának ott-
hon. Gábor és Vince vele szemben foglalnak helyet. A
kölyök nem bírja a tettetést, nyújtózkodik, ásítózik. Most
az egyszer nem elég szemfüles. Fel kell kuporodnia a
sárhányóra, esernyőt tartani a kamera fölé. A társaság jó
félóra múlva tér vissza. Mindenki elégedett. Csak a csu-
romvizes ernyőhordozó vitéznek vacognak a fogai. Meg-
esik a szívem rajta, pálinkával kínálom. Nagyot húz a bu-
tellából, aztán köhögni kezd az istenadta. Röhögünk.

A szürkülő dombokon csecsemőköd araszolgat felénk.
Fáradt szemekkel üdvözljük talányos gyermekkorunkat.
– Filmezni kéne – sóhajtja Gábor. – Sietnünk kell – dör-
mögi Miklós. Vince elaludt a nyeregben. Csukott szem-
mel mosolyog a ködre.

Éjszakai kocsi

Útszéli csárdában lovaknak itatása. Már nyoma sincs a
ködnek. Két butélia enyedi királyleánykát veszek a koc-
márostól. Jóízűen iszunk belőle. Ennek a bornak itt,
csakis ezen a vidéken van varázslatos zamata. Áldott se-
gítsége a véget nem érő poroszkálásnak. Miklós vérsze-
met kap, s a következő pihenőnél két telivel veszi elejét
az üres butéliák szomorúsághozó hangulatának. Éneklő,

fütyörésző bandérium vonul be a sötétedő Nagyenyedre. Táncra perdülünk az öreg macskaköveken: *Majre, csajre, Molduváre Fut Havasalföldre, Ungur, bungur, amaz rumij Sátorát folszedte. Szatuj majre, pita najre*, Nincs pénz, az ebverte! A cimborák ma éjjel itt vernek szállást. Vínccével tovább kell mennünk. Már vár is ránk a román szekeres a letakart lovakkal. Búcsúzkodás, ölelkezés, aztán csapj a lovak közé kocsis, mert Kolozsváron el kell érnünk a pesti postát. Kényelmesen elterpeszkedünk a csergével letakart hátsó ülésen. A fehér szakállas fogatos a vejét is magával hozta, merthogy állítólag sok a betyár az éjszakai országúton. Az öreg úgy hajt Enyed utcáin, mintha tojások között járna. – Végre valaki betartja a közlekedési szabályokat – állapítom meg bóbiskolva. Nem tudom mennyit aludhattam. Arra ébredék, hogy a tojásos tánc még mindig tart. Pedig már jócskán behajtottunk a sötétségbe. A két szekeres visszafojtott beszélgetését kezdem figyelni: – Itt most jobbra térj, mert baloldalt sok a kátyú. Vigyázz, éles jobbkanyar következik, apósom, uram. Gyere vissza az út jobbszélére, még akkor is, ha nagyon fáradt vagy, apácskám. Na itt most húzd vissza, mert meredek lejtő van előttünk. Nono, ebben az éles kanyarban felfordulunk, ha nem vigyázol. De tudsz te jól vigyázni. – Rég nem hallottam ennyi gyöngédséget férfiszájából. – Jól van fiam, jól! Jó, hogy idejében szólta. Itt most megint te segítettél. Nézz oda, ha nem szólsz, hát nem behajtok az árokba. Vigyázz rám, ahogy a lányomra is vigyázol. Ezért szeretlek. Jó, hogy szóltál, mert elfelejtettem forma, hogy ezen a helyen sok a kátyú. Vigyázz is rá, mert jó leány, csak egy kicsit akaratos. Szegény anyja is ilyen volt, Isten nyugosztalja.

Mert akaratos volt az én kedvesem, még a halálos ágyán is akaratos, mint egy igazi *unguroaică**. Nem, és nem! Ne hívjuk a pópát, mert, hogy a meghaláshoz nincs szüksége senkire. Így mondta. Hát ilyen a mi Noránk is. Jószi-vű, de kemény. *Aşa sunt ardelencele*** Mint a dió: kemény a héjuk, és vajpuha, édes a belsejük. Hallottad, ez a nagy lyuk a múltkor még nem volt itt? Még jó, hogy lassabbra vettem. Tudod, olyan az én leányom, mint az áprilisi időjárás. Ha borús, fálnak méz tőle, de ha kisüt lelkében a nap, a világ legboldogabb emberének érzed magad. Figyelted, hogy vettem be ezt a veszélyes balkanyart? – Torkomon akad a szó. Mondanám, hogy engem valahol, innen nagyon messze kicsi fiam és szerelmetes feleségem vár, és hogy ha török, ha szakad, el kell érnünk a pesti postát, mert holnap reggel vár a lányom. Hármójuknak senkijük sincsen rajtam kívül. De hát ezeknek sincs senkijük egymáson kívül. Kolozsvárra időben beérünk. Kifizetem a fuvart. Búcsúzáskor a mosolygó öreg cinkosan rám kacsint szürke bársonnyal bevont, vak szemével.

A kolozsvári posta körül éjjel-nappal *égavilágsüitikmárárántottbékát*. Lakjál vígan, ha meg nem rettent a mindennapi veszedelem. A szendergő Vincét az egyik kocsmá székéhez szegezem. – Valljon, mikor leszön jó Budában lakásom? – dúdolja lemondóan. Én azt akarnám, hogy ott-hon volnék. Ott, noha nincsen külemb-külembféle drága eledelem, de békességesen élek, és minden rettegés nélkül vagyok. Kolbásszal, sörrrel traktálom, majd elindulok

* Magyar lány.

** Ilyenek az erdélyi lányok.

a magyarországi fuvar után érdeklődni. Féllábú-félkezű koldusok tekerednek lábam köré, s gyermekeik végtagjait kificamító, sikoltozó anyák. Félelem nélkül eszem a keveset, ami énnékem vagy; senki nem háborgat, nem kerget. Sietnem kell, fülemben a gyerekkorom óta szünni nem akaró kutyaugatással. *Te pedig mindenkor rettesz, mindenkoron félelmes szíved vagyon.*

Zoszima 4.

Zoszima hátradől székében, és az elsuhanó déltengeri angyaltól – bronz haját vastag acélcsat fogja kerek farocskáját verdeső lófarokba, maroknyi derekán ezüstszalag, aranyfüst vékonyságú inge alatt örökmozgó karbunkulus mellbimbók – vaksüketnémán *latte machiatót* rendel, majd kicsi gépezetére hajolva, apró vesszőcskéjével írni kezd. Irigyeljem-e, vagy sajnáljam?

Egy idegenszívű kevélségben esék, és megkezdé az ő nemzetségét megutálni. És nagy sok idegen tollut gyűtegette, és azokat magára ragasztá, és azokkal magát megékösíté. És midőn szépen felcífrálta volna magát, megutálván és elbagyván nemzetségét, az idegenek közübe méne. És midőn közöttek járna, azokat is megkezdé gugolni. Eszékbe vévén az idegenek, hogy ez idegen volna, és nem idegen, és hogy az ő tollokból ékösítötte volna magát, mindnyájan reája rohanának, és lehúzák tollokat róla. Sőt az önnen tollait is kitépék, és annyéra vágák ötet orrokkal és megvakarák körmeikkel, hogy merő vér lön. Ekképpen véresen az ő nemzetségéhez kezdé ballagni. De látván ötet a többi nemzetségébéli, megutálák ötet, miérthogy azelőtt elbagyta vala őket, és nagyobb dücsőséget keresni akara magának. És ekképpen két közbe mezítelen marada. Értelme: nincsen.

Borok

Búcsúvacsorához ülve, valamennyiünk kicsit megilletődött. A fiúk megmosakodtak a szálláson, Édesemnek cserepes gerberát hoztak és híres pesti édességeket. Mondom, kicsit zavarodottan ülünk le az ajtóból varázsolt, már-már lovagi méretű asztalhoz, s koccintunk a kászoni szilvapálinkával. A székelygulyáshoz jól csúsznak a rajnai borok, főleg az eltwillei rajnai rizling, a kedven-cem. Később néhány Kaiserstuhl-melléki palackot is felbontok. Ezeket Bergelnek szántam, azt remélve, hogy nálunk fog lakni. Regényeiben olvastam, hogy ezeket issza a legszívesebben. Találkozásunk előtt egy nappal értesített, hogy a kastély vendégszobáját választotta. Dugába dőlt a közelebbi ismerkedés, megmaradtak a borok. Enged a fáradság bilincse, s a vacsora maradványait eltakarító Édesem nem győzni kapkodni fejét a három nap emlékeinek meséjétől. Csak Laci bóbiskol a sarokban. Holnap hosszú lesz az út Pestig. Vince az öregeket rekcumuló, telt keblű nevelőnéni farmozgását utánozza, Gábor Bergel fegyelmezettségéről áradozik. Eszembe jut, hogy hátra van még a neheze, a találkozás a veresmarti árulóval.

Borsó

A Neckar partján poroszkálunk. A környező dombokon vörösén gunnyadozó lovagvárak; tulajdonosaik régen Oroszországi mezéjén vagy a templomkert tölgyei alatt rothadnak. Derús nyári késődélután. A folyó ezüstnyila lustán suhan a sötétre zöldült bokrok között Heidelberg felé. Az egyik kanyarnál Gábor megálljt parancsol. Hogy neki itt most muszáj filmeznie. Laci türelmesen lepakolja

a nehéz műszereket. Gábor türelmetlenül toporog, elszökik a fény. Eltűnnek a folyóparti bokrok között. Vincével a lovak mellett maradunk. Karikafüstökkel játszadoxva megkérdem, hogy mindig ilyen otthontalan-e az élete? Lassan már húsz éve – bólint mosolyogva. Mondom, ilyenkor a legjobb, ha az embernek nincsen családja. Mélyen ülő szemei felcsillannak: serdülő lánya van s rakoncátlan fiacskája. Két asszonytól. Két szép asszonytól. Mind a kettőt szereti. Szerelmesen búcsúztatják, ha útnak kell indulnia. Ismeretlen helyeken poroszkál a szegénylegény, ismeretlen világokban, „*Pnadapetzimben, a Nubierek, a Skiapodek, a Panothierek, a Blemmyerek, a Hypatiák, a Gigantenek, a Pygmäenek*” országában... Mert keres valamit. A lényegét nem is az a valami, hanem a szünni nem akaró keresés adja – dől közhelyokoskodásába. Legyint, s eltapossa földre hulló hamuját. Betegségem nyakon ragad: *mámamégnemettünksemmi* etc. Lábaimban kezdődő tremoló. Szemüvegemet törölgetem, egyre homályosabban látok. Ennem kellene, gyorsan, legalább cukrot. De nincs, amit. Valamit makogok Vincének, aztán a folyópart felé sietek. Szerencsém van: a lankán, az útszéli sűrű bokrok mögött apró kertek lapulnak, tele érett zöldborsóval. Már háromévesen imádtam a friss, kemény borsószemeket. Most is ezek mentenek meg az összeomlástól. Két kézzel gyúrom számba a lopott portékát. Alattam a vízen szennet szállító, aranyos komp, fellettem az égen embereket röptető ezüstsárnyú madarak. Sóhajtásnyira tőlem két szegénylegény. Ott cövekelnek a nyári napfényben, s figyelmesen a lusta ezüstnyilat filmelik. A Neckart, tizenöt éve itt maradást kunyeráló folyómat. Olyanok, mint két nagybányai festő, pontosak és

szemérmesek. Csak a fényt, azt az egyiptomi, nagyszebeni, volgográdi fényt engedik maguk közelébe! A többiről nem beszélnek, mert nem lényeges.

Börtönzene

A legutolsó jelenetet is filmre vettük már, csak a felolvasása van hátra. A Horneck-kastély dísztermének hátsó szobájában ülünk. A nagy tölgyfaasztalon Bergel tucatszövegei könyve, tengernyi recenzió, diploma, oklevél, grafika. Még bronz mellszobrát is magával hozta egy vastag, fekete nylon szatyorban. A kétnapos, hosszú forgatás fáradalmi csak rajtunk látszódnak. Bergel, maga elé téve regényét, röviden átfutja a felolvasásra kerülő sorokat, majd nyugodtan megjegyzi, hogy kezdhetjük. Gábor, Laci a fáradtságtól elcsigázva egy-egy faragott tölgyfaszékben bóbiskolnak. Vince erőt vesz magán, koncentráltan beállítja a mikrofont. – *Ton läuft!* – *Bitte!* Bergelnek igézetes hangja van, elbűvölően olvas: írózenész. A vasra vert pásztor táncát adja elő. Behunyom a szemem: a meztenre vetkőzött, meggyalázott teremtmény ott vonaglik előttem. Verejtéktől csillogó, izmos karjaival a lábára láncolt mázsányi acélgolyókkal labdázik. Aztán a börtön cementpadlójára ejti őket, hogy karjait feje fölé emelve, lábainak ritmusos dobbanásaitól megremegjenek a börtönfalak. Elszédülök, kinyitom a szememet. Gábor és Laci előrehajolva, görcsösen a szék karfájába kapaszkodnak. Egy szót sem értenek a szövegből, de a hang, a hangzás őket is megbabonázza. Vince átszellemült arccal bólogat, majd megkéri Bergelt, hogy ugyanezt a részletet olvassa fel még egyszer, egy kicsit gyorsabban. A felolvasás delejes erejű, Niggel Kennedyt hallom, amint Vivaldi nyári

viharát játssza. A felolvasás hangzásától fickándo­zó gon­dolattársításaink boldoggá tesznek.

Das war's. Csakhamar helyén a málha. Bergeltől katoná­san búcsú­zunk. Már tudjuk, hogy ő csak így tud. Szóval semmi meghatódás, semmi ölelkezés, csak szemérmes jelzés, hogy jó fér­fimunka volt.

Csőppnyi vér

Délben a kastély urait, az öregeket filmezzük. A rakon­cátlanabbja vidáman integet, nevét, életkorát, születési helyét kamaszosan belerikkantja a feketeszemű gépbe. Az egyik, külön szobában lakó öregasszony hosszasan ecseteli, hogy miért ízletesebb az erdélyi töltött káposzta a kastélybelinél: ezek moc­so­k fűszerkeveréket használnak, már azt sem tudják, hogy mi a fekete­bors, és mi a csombor. A szoba falait régi hímzések díszítik a hét vá­ros címereivel. Egy emelettel alább a magukról már gon­doskodni képtelenek társasága fogad. Hosszú asztal kö­rül ülnek. Vastag pelenkáikban, nyálazóval az álluk alatt, a délutánra beharangozott kalács és kávé büvöletében. Kalácska és kávécska – sutto­gják, morogják, skandálják, visítják ütemesen, fejüket ingatva. Kalácska és kávécska – kattogja az éhes műfogsor, és a kezekbe harap. Hal­ványvörös vér cseppen a viaszosvászon­nal bevont aszta­lokra. A fiatal, sötétbőrű főnöknő kövér­kés arca elnéző­re látgyul, s türelemre inti az önszebzőket. Utálok ezt az intermezzót, s gyűlölettel figyelem Gábort, mert látható­an nagy élvezettel veszi fel a butává bálványult betege­ket, a borzasztó bébi-berzenkedést kalácskáért és kávécs­káért. De hát agyunk éjszakája legalább megment hon-

vá­gynak nevezett földrajzi meghatározottságunktól. Most már csak vagyunk, és kész. Már csak voltunk, és kész. Miért könnyebb voltak lenni? Az aggság sa­vanyédes, rothadó szaga a torkomat kaparja.

Sport

Szólunk Bergelnek, hogy az öregekhez megyünk, a vár uraihoz. Szó­atlanul visszafordul. Számára idegen az enyészet gondolata. Kortalannak tekinti magát, tudomást sem vesz a körülöttünk botladozó öregekről. De hát a sport is a kétségbeesés gyermeke: végességünk tudatá­ban párbajra hívjuk a testünket. Az önkezünkkel szerzett kínok ideig-óráig feledtetik a kozmikus magányt. A má­sik lehetőség a szeretkezés, de hát ez sokkal több nehé­séggel jár, mert nem csak tőlünk függ. Azok a dolgok, amelyek hatalmunkban vannak, természetük­nél fogva szabadok, semmi sem köti őket. Azokat a dolgokat, amelyek nincsenek a hatalmunkban, másoktól függenek, egy kívülálló megakadályozhatja, vagy elsajátíthatja. Ak­kor inkább: sport!

Az utolsó jelenethez Bergelt egy óriási falloszra emlé­keztető középkori kémény elé ültetem. Az egykori kö­zéptávfutó nemzeti bajnokot sportos emlékeiről kérde­zem. De a nyúl sehogyan sem akar kiugrani a bokorból. Csak általánosságokról beszél, következetesen elhallgatja, hogy a friss kommunista diktatúra élsportolójaként úgyszólván mindent megbocsátott neki a hatalom, még azt is, hogy apja meggyőződéses náci volt. Fél a többér­telműségtől. Önmítoszt persze kérdésekre is lehet építe­ni. Igen, azt hiszem ez a nagy különbség két rókám kö-

zött: Bergel kijelentésekre, Schlattner kérdésekre építi mítoszát.

A kijelentés a férfié, a kérdés a nőé. A kijelentés a papé, a kérdés a költőé. A kijelentés a testé, a kérdés a szellemé. A kijelentés a szereteté, a kérdés a bölcsességé. A kijelentés a családé, a kérdés a magányé. A kijelentés a megszületett életé, a kérdés a halálé. A kérdés nincsen hatalmunkban.

Az árulásról

Kora délelőtt az árulás súlyos terhéről beszélünk, s arról, hogy az embert meddig keserítheti a legjobb barát árulása. *No hate. Hate. Love. These are words. Soon I am old.* Vannak bűneink vagy (nevezzük, mint az emberek általában) rossz emlékeink, melyeket szívünk legsötétebb mélyein rejtegetünk, de azok csak alkalomra várnak. Az ember hagyhatja, hogy emlékek ködbe vesszen, mintha valójában sohasem lettek volna, és ámíthatja magát, hogy nem is voltak, vagy másképpen voltak, ha voltak. De egy véletlen szó hirtelen életre kelti őket, és feltámadnak, és szemünkbe néznek látomás vagy álom formájában, vagy miközben oboák és hárfák nyugtatják érzékszerveinket a hűs este ezüstös némaságában vagy éjféli karneválokon, mikor mélyen tekintettünk a pohár fenekére. Nem gyötülésre látogat meg a látomás, mintha gyűlölet hajtaná feléd, hogy kiszakítsa emberét az élők kötelékéből, hanem a múlt gyászpompájában, némán, távol idézőn, szemrehányón.

A friss napfényben az író a domb tetején ül egy kőpadon. Hátánál a kastély, megrakva régi emlékekkel, régi

emberekkel, régi tárgyakkal. A domb tetejéről nézve mindez csak háttér, semmi több. A domb, a magaslat elválaszt a környező, lapos világtól. Felettünk a ragyogó Nap és a halovány Hold. Eszünkbe jutnak egykori szenvedéseink, leghűségesebb gyerekeink. Az önsajnálát néha oly erővel tör ránk, akár az enyészet gondolata: képtelenek vagyunk megbocsátani.

A meredek szőlőhegy tetején barokk-lugas, faragott mintájú kőpadokkal, kőasztallal. Bergel az árulásról beszél. Gyakorlottan, szabatos, rövid mondatokban. Monológját nagy loboncú csöves füttyörésző érkezése zavarja meg. Piros kockás ing és zsiros bőrnadrág. Háta mögött vörös, elhízott kutya lohol. Kezében kétliternyi *Csövesek kedvence – száraz vörösbor az Európai Unióból, 12,5% Vol, 1,99 euró.* Vidám ábrázattal lép ki a bokrok közül, de ahogy megpillant, jobb kezével ijedten szájára csap. Intem, hogy semmi gond, csak legyen csendben. Erre hűségesen leguggol, durván befogja a néma kutya pofáját, s mellére ejti a fejét. Hozzálépek, felsegítem, s a fülébe súgom, hogy minden rendben, még csak néhány percnyi csendre van szükségünk. Mutatóujját szája elé cövekelve bólogat, s újra lehuppan a harmatos fűbe. A kutya ölébe hajtja a fejét és elalszik. Gazdi komótosan dohányozni kezd. Nagyot húz a testes butellából. Engem is megkínál. Szájamhoz emelem a borocskát, titokban múltbeli szenvedéseim nevetséges voltára koccintok. Hans ötvenéves, de még nem volt távol szülőhelyétől. A kastély lakóit nem ismeri, noha harminc éve minden áldott szombat délelőttjét a hegyen tölti, a kutyával. Bergel hangja egyre szigorúbban csattog. Szórakozottan Hans füléhez

hajlok, s belesúgom a kérdést, hogy vajon őt is elárulták-e? Eltol magától. Kövér könnyecseppek hullanak duzzadt szeméből. Söhajtásnyira elbizonytalanodnak a széles áll ősz borostái között. Bizony, bizony, uram – zokogja hangtalanul –, engem is elárultak, s azóta csak tengelengek ebben a világban. Mert alig kötöttem ismeretséget Bertámmal – gyöngéden az alvó kutya rőt nyakszőrébe fúrja ujjait –, máris eltávozott édesanyám az élők sorából. Se szó, se beszéd, itt hagyott. Pedig Bertát nagyon szigorúan neveltem. Csak hát állandóan közénk akart feküdni. Anyám nem sokáig bírta. Egyre csak azt hajtogatta, hogy szeretőt kerítettem magamnak: becézgesd csak a vörös szukát, rám nincs már szükség. Károg csak, vénasszony – gondoltam ilyenkor, de nem mertem szólni. Berta kint lakott az udvaron, magam barkácsoltam otthonát. Éjszaka, ha rosszat álmodott, pizsamában lopakodtam ki hozzá anyám mellől, s az udvar bozótjában elrejtett jó falatokkal próbáltam megvigasztalni. Forróra nyalt tenyeremet combom közé szorítva aludtam át az éjszaka utolsó óráit. Anyámat megütötte a guta. A rokonok azt mondták, hogy miattam, merthogy ötvenéves koromra sem nőtt be a fejem lágya. De én tudom, hogy a kegyetlen féltékenység szakasztotta meg az ő drága szívé! Ezt most fejemet magához húzva suttogja. Vigyázz úrfi, mert a féltékenység a legnagyobb árusítás! Kezeit nehezen tudom lefejtetni a nyakamról. A kutya azonnal megérzi a diszharmóniát, s vadul csaholni kezd. Gábor megadóan pillant hátra. Exitus – árusítás.

A mélyből dombnak látszó fennsík szélén állónak barátságosan integet a szombat reggeli városka. A férjek vagy

feleségek, a barátok vagy barátnők a sarki pékhez indulnak friss zsemléért és *croissant*-ért, míg társuk kávéfőz és narancslevet présel. A gyerekek az ágyacskájuk rácsos peremébe kapaszkodva mondikálnak. Éjjeli álmaikat mesélik. A házakban a gyerekeknél jóval sűrűbben fellelhető kutyák türelmetlenül kaparják a bejárati ajtót. Vörös bundájú társuk vidáman meghempergi magát a selymes, kövér fűben.

Pásztorok

Kiszáradt körtefa a fickósan zöldülő kukoricatábla szélén. A reggeli fényben csillogó láthatáron román kori kápolna tornya. Laci óriási vásznakat feszít ki a fekete állványokra. Don Quijote malomkerekeinek vásznai csattognak a fényes fennsík szélén. A kastélyból meredek dombnak látszó fennsíkon Bergel a pásztorokról, a románokról beszél. Így, mitikusan, hogy a „pásztorok”, ezerhatszáz kilométer távolságból könnyebb elragadtatva beszélni róluk. Innen már-már tökéletes a kép. Hogy ott mindenki mindenkit elfogad, hogy példás a tolerancia, hogy Erdély maga az etnológiai csoda.

Trebuie neapărat să te eliberezi de origini. Fidelitatea față de un neam nu trebuie să degenereze în idolatrie (evrei). Naționalismul e un păcat împotriva spiritului – păcat universal – din nefericire. Există un singur cuvânt pentru a defini poporul în care m-am născut și căruia îi rămân credincios pentru că regăsesc în mine toate defectele lui: minor. Nu e un popor „inferior”, e unul, la care totul devine miniatură (ca să nu spun

caricatură), *chiar și nenorocirea*.^{*} Reggelig tartó, álmatlan szöszmötölés Ciorannal.

Lépcsők

A délutáni fényben Bergel a börtönről fog mesélni. Mondom Gábornak, hogy nehéz lesz ehhez a komor témához alkalmas helyszínt találni. Azt feleli, hogy majd szétnéz. – Megkaptam, jön vissza nemsokára. Meredek lépcső vezet a várárokba. Furcsamód itt minden elhanyagoltabb, vadabb, mint odafent. Alig lépésnyire a durva kövekből emelt várfaltól, néhány sehovába vezető lépcsőfok. Bergel háta mögött fekete lyuk tátong a falban, kiszakadt, rozsdásodó vas ablakkal. Laci és Gábor málhákat cipel, Gábor mosolyogva nyugtázza Bergel elismerő szavait a tökéletes színhelyről. Katonásan mesélni kezd – nyomdakész szöveg – tatom el a számat. Aztán eszembe jut, hogy jó néhányszor elmesélhette már ezt a történetet. A történetét. Szóval csodáltnivalóan alapos, akkurátus. Hogy nem unta meg a régi lemezt. Cseppet sem látszik rajta a tűzórás, megerőltető munka, felajzva, még koncentráltabban mesél a sportosan végigszenvedett rettenetről.

* Meg kell szabadulnod a származásodtól. Néped iránti hűséged nem fajulhat bálványimádássá (zsidók). A nacionalizmus a szellem ellen elkövetett egyetemes bűn – sajnos. Népetem – amelyhez mindig hű maradok, hisz minden hibáját önmagamban is felfedezem – egyetlen szóval lehet jellemezni: törpe. Nem „alsóbbrendű” nép, hanem törpe. Nálunk még a szerencsétlenség is eltörpül (hogy ne mondjam, eltorzul).

Menekülés

A felvonóhídnak támaszkodom. Alattam a várárok méregzöld homálya. Hagyom, hogy körülfogjanak a rút bizonytalanságok elvetélt terveimről, meg nem valósult álmairól – örökös bánat-giccseim. Kövér látogatók érkeznek, fekete, csillogó fogatokkal. Türelmesen a leengedett felvonóhídhöz járulnak. Jobb tenyerüket csipőjükhez szorítják. Lassú mazurkalépésben közelednek. A kastély kapujában agg férfiak, nők várakoznak. Tanyos sálak. Lehányt pizsamák. Húgyos hálóingek. A látogatók húsos, elpuhult arcán végigcsorog a hetek óta üd-vözlésükre gyűjtögetett tejbegrízes nyál. Tanácstalan mosoly fagy az arcokra. Félig behunyt szemmel kéri fel apjukat-anyjukat a délutáni táncra. A szomorúság elhomályosítja a napot. A reszkető, fehér kezek sétatálcáikkal fejemet csapkodják, az elpetyhüdt lábak sötétkék visszerei nyakam köré tekerednek. Az álmatag mazurkát hirtelen csörtető fúvószené váltja fel. A paprikajancsisan előrelendülő kezek között kúszva épphogy elérem a várárkot. Szédülten a mélybe vetem magam. A megmaradás egyetlen esélye a menekülés, lihegi forró vággyal a rövidre nyírt, ében arcú várkisasszony. Kövér kezecskéivel jéghideg vízzel töltött gumikesztyűket dobál rám a vár fokáról. Kétségbeesetten kibontakoznék a fagyos ölelésből. Felerősödő gyűlöletordítások, gyűlöletsikolyok, gyűlöletsóhajítások. Ne mozdulj, csak ha mozdítanak.

Interkulturális kompetencia

Délben a közeli fogadó kerthelyiségében ebédelünk. Magunkban vagyunk, senki sem zavar. A társaság kényelmesen elterült az öblös karszékekben. A fogadóslegény

nyomban pirítós kenyeret és jegelt, apró vajkockákat hoz türelmetlenül korgó gyomrunk kibékítésére. Egyedül nekem kell résen lennem, mert tőlem függött az asztali társalgás, hogy elég gyorsan, elég frappánsan fordítom-e a szellemes bókokat. Tudom, hogy sok függ a jó hangulattól, ezért minden tőlem telhetőt megteszek, s már az első húsz perc után szakad rólam a veríték. Bergel barna sört rendel, mi a helyi vincellérek zamatos vörösborát választjuk. Nehezemre esik meggyőzően lefordítani a német étlapot. A fiúk jó magyar szokás szerint minden idegenül hangzó étektől húzzák az orrukat. Persze véletlenül sem kérik tanácsomat, a tizenöt éve idegen szívet viselőt, hogy mit ajánlanék érzékeny magyar gyomruk-nak. Csak Gábor van résen, és rábólint, hogy ő is azt választja, amit Bergel, a szarvas-sültet áfonyával. Laci és Vince szüzlányi bizonytalankodásaitól megkordul a gyomrom. Nagy nehezen megszületik a választás: sült hús krumplival, uborkasalátával. A salátát itteni szokás szerint már az elején felszolgálják. Csak Bergellel ketten fogunk az evéshez, a többiek furcsálkodó pillantásainak keresztüzében. Étkezés közben – szerencsémre – nem sok szó esik. De az ebéd végén újra feleszmél a társalgás. Bergel – ki tudja miért – vidáman haldokló anyjáról és öccse katonás haldoklásáról mesél. Hogy mindketten tapintatosan távoztak. Anyja legutolsó, fiához intézett kérdése: – Mondd csak, fiacskám, mit írnak a lapok? A választ már nem várta meg, mosolyogva öröklétre szenderült. A testvér, a híres budapesti karmester, végig titkolta a halálos kórt. Csak a legutolsó pillanataiban omlott össze. Zavaromban megjegyzem, hogy mi magyarok néha, talán, valahogy, ugyebár, mintha egy kicsit patetikusab-

bak lennénk... – *Gewiss* – bólogat Bergel, s mesélni kezd. Hogy valamikor Párizsban magyarokkal tiltakozott a diktatúra falurombolása ellen. És ahogy felhangzott a magyar himnusz, a kollégák – írók, művészberek, meglett korú férfiak – egyszerre csak elkezdtek zokogni. Érzem, hogy bók-nak szánja a történetet. Tudom, hogy a jó manírnak eleget téve, most relativizálnom kellene. Meg is kísérem, hogy igen, a rapszodikus lélek, ezt már Liszt Ferenc is ránk fogta, s hogy ki tudja, mennyi ebben a külvilágtól elvárt póz. Eszembe jut apám. Évente csak egyszer láttam zokogni, sírni sohasem: az Újév első órájának múltán, a *magyaridőszzerintiéjfélen*, a *kossuthrádióbudapest* hangjára, hogy *istenáldd meg*, s potyogni kezdenek a könnyeim. Lecsurognak az arcomon, majd a bajuszom szélén kicsit hezitálva belecsepegnek az olvadozó pisztáciafagylaltos kupába. Elszégyellem magam, fordítani is elfelejték. A fiúk tanácstalanul ürítik poharukat. Bergel szóttalanul fizet, és bocsánatot kér, hogy a börtönjelenetre való tekintettel elvonul egy félórai pihenésre. Nincs mit, vagy túl sokat kellene magyarázkodnom. A nincset választom, s látom, hogy helyesen cselekszem, mert így a fiúknak is jobb. Az elkövetkező, üres félórában az egyedüllét józan kétségbeesését választom.

Kalapok

Mozognak az acéltüskére tűzött kalapok. Felnársalt, rég kihült béléssű fejfedők... Kihültek, bárki csúfot űzhet belőlük. Hetyke diáksapka, fehér szalaggal. Égőölű dajka főkötő. Impotens polgárcilinder. Kanosan vörös vigéc-sityak. Kétkulacsos, zsíros parasztpörge. Ez a sok-sok kihűlt egy régmúlt vásár emlékét hivatott idézni – vilá-

gosít fel a készségesen világot gyűjtogató, nagyfarú lányka, ízes badeni tájszólásban. Megdöbbenésemre bájosan megvonja csinos, keskeny vállait, és jó munkát kívánva eltűnik. A tengernyi, felnyársalt kalapnak *drakulaakinincs-devan* örül a legjobban. Szellemábrázata plakátokról, jelenvényekről, trikolórokról integet a jövőbe. A fokhagymaszagú, *butavilágaszéledített* Transsylvania vigyora. Bergel tanácstalanul áll a kalapok között. Kérem, hogy meséljen népe exodusáról. Gábort fordítom, hogy sétáljon közben a piactéren. Látom, hogy Laci négykézlábra ereszkedik és mozgatni kezdi a karóbahúzottakat. A jelenet kísérteties, Bergel bólogató, nemet integető, mozdulatlan fejfedők mezejében tévelyeg, és népe pusztulásáról beszél. Rég elporladt férfiak, asszonyok, gyerekek és aggok hagyják jóvá vagy tagadják le történeteit. A katonásan pattogó hang meg-megcsuklik, sokkal elfogódottabb, emberibb, mint reggel.

Zene

A kastély valamikor a Német Lovagrendé volt. Azután építhették, hogy a magyar király kiűzte őket Erdélyből. Szászokat telepített a helyükbe. Ezek nyolcszáz év múlva meggondolták magukat, s visszatértek Napnyugatra. Az elhagyott kastélyt öregeiknek vásárolták. Erős várnak a meghaláshoz. A díszteremben kezdjük a forgatást. Langyos reggel van, a fiúk némán állítják be a felszerelést, lopva főszeraplónk szakállas aszkétaarcát méregetve. Bergel csellóját csak többszöri unszolásra hozta magával, merthogy már rég nem gyakorolt. De hát én már jó előre beleszerettem a magányosan csellózó, ösztövérek alak látványába. Bach második csellószonátájából játszik né-

hány taktust, de egyfolytában vét és átkozza öreg kezeit. Nyugtatom, hogy nem baj, csak a látvány a fontos, majd alákeverjük Yo Yo Ma-játékát. Az elején idegenkedik a gondolattól, de aztán kötélnek áll, s egyszerre minden működik, mint a karikacsapás. Elég egy negyedórányi visszavonulás a díszterem melletti szobába, máris érti, hogy mit szeretnék. Hogy a történetnek lehetőleg túl kellene nőnie a hegyekkel koszorúzott fennsík határait. Bólint, és végig ehhez a zsinórmértékhez fogja tartani magát. Minden találkozásunkkor ilyen volt: érzelemszegény, tárgyilagos és megbízható. Nyugodt szívvel rábíznam családomat, ha mennem kellene. De úgy néz ki, hogy egyelőre még nem kell. Vagyis össze kell szednem minden erőmet a hozzám szakadt bajtársaimmal való közös munkára.

Vitézek

Egyiramban jöttek Pestről, nagy málhákkal megrakodva. Heidelberg alatt elvették az utat és Schwetzingenben kötöttek ki, amely megint csak szép hely a választófejedelem nyári kastélyával, a világhírű Orangerie-vel, francia és angol parkkal, török mecsettel, Salvador Dalí kiállítás-sal, Mozart koncertekkel, de hát jó tíz kilométerre esik a szálláshelytől. Eljünk siettem, hazavezettem a csapatot. Alaposan el voltak fáradva, ami nem csoda, ha az ember az Óperenciás-tenger, azaz az osztrák Oberenz nevezetű folyócska túlsó partjáról érkezik. Laci, a mindenes, apró termetű, kék szemű, szancsópanzai figura, úgy nézem nehezen lehet kihozni a sodrából. Akkora kezei vannak, mint a Helység Kalapácsának, de a sört csak mérsékelten kedvelő vitéz. Vince éppen az ellentéte. Ébenhajú, ébenszemöl-

dőkű szurokszemű Mefisztó. Ha megrecsegteti hangját, összerendezsz, aztán el kell mosolyodnod, mert szinte mindig vidám hangulatban van. Ha nincs, akkor biztosan bóbiskol, és közben élesen figyeli a társalgást, hogy kiszáratva elmókázhasson az összes suta mondaton. Gábor magas homlokú. Hátrafésült, hosszú, ősz hajával, csillogó, kék szemeivel olyan, mint egy szakállas, a bukórepülést mindenk felett kedvelő, öregedő angyal. Ritkán mosolyog, akkor is csak magának. Három fáradt szegénylegény Európa barátságtalanra sikeredett kellős közepén. Vitézek? Zsoldosok? Pénz, paripa, fegyver? Megmászta hegyeket, átkeltek folyókon, kikerültek idegen, barátságtalan városokat, csakhogy ide érjenek. Engem nem ismernek. És nem ismerik Bergelt. És nem ismerik Schlattnert. Nem ismerik a rókáimat. Csak a szenvedélyes, nagy odaadással elvégzett munkát ismerik. Jó férfimunkára koccintjuk el a markunkban szorongatott kászoni szilvapálinkát. Mindenem fáj, alig várom, hogy nyugovóra térjenek.

A beteg Tarkovszkij imája

Istenem! Ne ítélj el haragodban, ne büntess bosszúságodban, kegyelmezz Uram, mert nem bírom tovább, gyógyíts meg Uram, mert teljesen összeroppantam, megrendült a lelkem, légy jó hozzám, Uram, szabadíts meg a lelkem, légy a megmentőm, te irgalmas, mert a halálban ki emlékszik rád, a sírban ugyan ki dicsőít téged!?

MÁSODIK NAGYÁRIA

Helyszín: A rothbergi evangélikus paplak fogadóterme. Schlattner régi porcelánokkal, ezüst teáskannával megterített asztal mellett ül. Nyakán hosszú, fehér sál.

Polgári családból származom. Gyerekként megéltem a háború alatti diktatúra utolsó éveit, majd a gyermekkoromat felszámoló újabb diktatúrát.

Kétségbeesésemet legyőzendő, életemnek e korszakáról két regényt írtam. Igaz, nem ez volt az írás egyedüli oka. Mert az emlékezés az egyetlen paradicsom, amelyből senki sem űzhet ki. Ezért lettem csak nagyon későn, életem végén író. Manapság már csak az emlékezés az egyetlen otthonos hely, ahová elrejtőzhetem. Első regényem, a *Der geköpfte Hahn* [Fejvesztett kakas] a háború éveiről szól, és már a harmadik oldalán szerepel az előbbi gondolat, hogy az emlékezés az egyetlen paradicsom, amelyből nem űzhetnek ki. A *Der geköpfte Hahn* egy sok etnikumú kisváros védett polgári világáról szól. Anyám otthon volt velünk, gyerekekkel. Volt egy szolgálónk és egy szakácsnőnk, mert apám mindvégig biztosítani tudta a polgári életformához szükséges anyagi hátteret.

Szerzőként nagyon fontosnak tartom a szavahihetőséget, a valódiságot: csakis arról írok, ami személyes világomban megtörtént. Vagy én éltem át ezeket az élményeket, vagy valaki hozzám közel álló mesélte el őket. Tehát elsődleges forrásokkal dolgozom, magamról és családomról szóló szubjektív élményekkel. Ezt az írásaimat meghatározó, az ellenőrizhetőségen alapuló módszert a regényemben szereplő anyai nagyapámmal szemléltetném. Valódi nevén szerepeltetem: Hermann Goldschmiednek hívták, a békebeli káundkás világban élt. De nem volt tengerész, mint ahogyan a könyvben szerepel. A könyvbéli nagyapám egy egész napon át küzd az Adria habjaival, és közben elveszti egyik veséjét valamint Istenben való hitét. Ez a tengerész a valóságban az egyik nagybátyám volt...

Regényeimet több diplomamunkában elemezték, rákérdezve a fikció és valóság viszonyára... de hát Thomas Manntól tudjuk, hogy a mondat már leírása pillanatában eltávolodik a valóságtól... Vagyis a regényemben bemutatott családtagok autentikusak, de nem valódiak. Például a nagyobbik testvérem merő kitaláció. Engelbert alakját én az elsőszülött *complaisance*-ból teremtettem, hogy bebizonyítsam kisebbik testvéremnek, Kurtfelixnek: igenis képes vagyok átélni a másodszülött szerencsétlen helyzetét. A problémán ez persze mit sem segített, öcsém ma is szentül meg van győződve, hogy mindig ő húzta a rövi-

debbet. Nekem pedig magammal kellett hurcolnom a szerencsétlen Engelbertet a második regényembe is... Családom története elidegenül a regényben, de számos vonatkozásában annyira autentikus, hogy polgári származású, középosztálybeli olvasóim – Moszkvától Montevideóig, Isztambultól New Yorkig, a világ összes tájáról kapom a leveleket – a regény valamelyik alakjában önmagukra ismernek. Hogy nálunk odahaza éppen olyanok voltak a tántikák és a cselédek, és a nagymama, és az édesanya, és a családi ünnepek, és a szőnyeg alá seprert feszültségek. Úgy tűnik, családom meglehetősen pontos bemutatásával valami általánosabbat is sikerült leírnom.

Mások egy-egy történetre kérdeznek rá. Például anyámmal kapcsolatban, akinek a szakácsnő mellett még egy cseléd is a rendelkezésére állott, tehát kevés időt kellett a konyhában töltenie. Szóval azt kérdik, hogy igaz-e a történet, miszerint anyám görkorcsofolyát kötött, ha konyhai munkákra kényszerült? Erre csak azt tudom válaszolni, hogy teljességgel igaz: ha a konyhában akadt dolga, görkorcsofolyával száguldozott a tűzhely és a kamra között, csak hogy minél hamarabb megszabadulhasson ettől a számára unalmas, fakó tevékenységtől. Konyhánk padlóját fajansz borította, s ő ördögi ügyességgel sürgött-forgott a tőlünk kölcsönvett göriken. Mindemellett csodálatos kézügyessége volt, és imádkozta az irodalmat... Te-

hát családom történetét mesélem el, egy olyan irodalmi dimenzióban, amelyben sokan mások is magukra ismerhetnek. Megjegyzem, családom néhány tagja azóta is orrol rám, mert olyan hüen írtam le őket, hogy nagyon is magukra ismertek.

Még egy történet az anyámról. Házunkhoz, gyermekkorom tágas villájához, amelyet egy életnagyságú gipszoroszlán őrzött, nagy kert tartozott. Olyan óriási volt, hogy az összes gyerek hozzánk járt indiánosdit játszani. El lehetett benne bújni, el lehetett benne tűnni, nyomtalanul. Mi hárman, fiútestvérek az összes zegét-zugát ismertük. Egy szép napon anyánk azzal állt elé, hogy ő most úgy elbújik, hogy soha meg nem találjuk. Persze nem hittünk neki. Aztán keresni kezdtük – én tizenkét éves voltam, kisöcsém öt. Az egész kertet átfésültük, csakhogy rábukkanjunk. Az összes búvóhelyet becserkésztük. Kerestük a beomlott filagóriában, a vizesárokban, a páfrányok között, és a nádasban... De seholl... Sehhol sem találtuk! Egyre csalódottabban kerestük... nagyon megijedtünk... Egyszer csak a nagy diófáról levelek és diók kezdtek záporozni a fejünkre. Egymást átölelve, megszeppenve a kék eget figyeltük, de nyoma sem volt égi háborúnak. Szepegve néztünk a magasba, s hát anyánk integet a vén diófa legtetejéről. Erre aztán végképpen nem gondoltunk volna.

Helyszín: A fogadószoba egyik ablakmélyedése. Schlattner nagybőrű biedermeier karszékekben ül. Csíkos gallériján fekete sál.

Az árulás az elidegenedés közeli rokona. Akit elárulunk, egy csapásra idegenné válik számunkra. És tettünkkel önmagunktól is elidegenedünk. Igen, ez az árulás tragikus komponense: hogy önmagunktól is elidegenít. Olyan cselekvés, olyan aktus, amelynek során nemcsak a másiktól, de önmagunktól is eltávolodunk. Mert közösségünk szabályai révén tudjuk, hogy mi az, ami számít, és mi az, ami nem. Hogy mi a törvényes, és mi a törvénytelen. Az árulás a magányt magában hordozó elidegenedés: titkunkat csakis magányosságunk kunyhójában rejthetjük el.

Az árulásnak van egy másik dimenziója is: elég bátornak lenni ahhoz, hogy egy nemes cél érdekében hátat fordítsunk közösségünknek. Ilyenkor önmagunkat is eláruljuk, hisz gyermekkorunk értékrendszere, a „mit szabad, és mit nem” ellen vétünk. A közösség összes tagja számára kötelező regulák elárulása maga után vonja a megbélyegzettséget, a kivetettséget. Magányos bátorság: egy nemesnek hitt cél érdekében önként kilépünk otthont adó közösségünkéből. Ez számomra iskolás koromban vált igazán érthetővé. Az elején magától értetődött, hogy ha két osztálytárs összeveszett, ezt minél diszkrétebben, csakis egymás között rendezzék, a tanárok nélkül. És eb-

ben a közösségben mindenki ragaszkodott e szabályokhoz. Később egy másik iskolába kerültem, egy idegen tantervelű osztályba. Az új közösségben, ha valaki megorrolt rád, azonnal feljelentéssel fenyegetett, hogy beárul a tanárnak. Más közösség, más regulák...

A *Der geköpfte Hahn*ban az árulás áttételesen jelenik meg. A regény gyermekkorunk éveiről szól, a háború éveiről. Ez a háború nemcsak népek, de ideológiák között is dúlt. Polgári értékeink ideológiává silányultak. Lassacskán bennem is megfogalmazódott a kérdés, hogy vajon megéri-e ennek az ideológiának a szolgálatába állni, vagy inkább fordítsak hátat neki? Ez csak úgy lett volna lehetséges, ha hátat fordítok ezzel a háborús ideológiával végzetesen megfertőzött közösségemnek. Vajon erkölcstelen cselekvésnek minősíthető-e, ha az ember ily módon lesz árulóvá?

Az árulásnak ezer arca van... Valószínűleg nem vonatkoztatható olyan összetett helyzetekre, amelyekben lelkiismeretünk parancsára nevelésünk, gyermekkorunk értékeinek, közösségünk értékrendszerének megtagadása mellett döntünk. Könnyű valakit árulónak bélyegezni... de ezzel még nem szóltunk az árulás indítékairól és a személyes felelősségről, a lelkiismeretről, amely belekényszerít egy ilyen helyzetbe...

A háború után a dolgok gyökeresen megváltoztak, mert az új diktatúra – mint minden diktatúra – sok ko-

misz dolgot tartogatott a nép számára. Bizonyos társadalmi osztályokkal még ennél is komiszabbul bántak. Polgári családom vagyonát kisajátították, mint mindenkiét, aki ehhez a társadalmi osztályhoz tartozott. De hát minket ez személyesen érintett, a megélt nyomor nem relativizálódik mások nyomorától. Minket egy percig sem vigasztalt, hogy még vagy ezer családnak ugyanaz a mostoha sors jutott...

A történeteknek két tragikus jelenete maradt meg bennem. Azzal kezdődött, hogy egy zimankós, téli estén – vacsoránál ültünk, csodaszép villánkban, furcsamód még a cselédlányunk is megvolt – kinyílt a bejárati ajtó, belépett a városi pártvezér egy csapat huligánnal, és felszólított, hogy azonnal ürítsük ki a lakást, mert az új világban ide egy pártiskolát – vagy egy bábaiskolát, vagy tudja az ördög, hogy milyen iskolát – fognak berendezni. Anyám tiltakozott, mert egy lebetonozott, fűthetetlen raktárhelyiséget ajánlottak fel cserébe: – Mi nem vagyunk háborús bűnösök, jogunk van egy egyszoba-konyhás emberi hajlékra! Nincs szükségünk ennyi szobára, de legalább legyen egy konyhánk, egy kamránk s egy fűthető szobánk. Az ezt követő jelenetet tizenöt évig tartó gyerekkorom végjelenetként értelmezem. Anyám esdeklő szavaira a pártfőnök csak annyit mondott: – Maguk el sem hiszik, hogy milyen gyorsan ki fognak pucolni innen –, majd két másik kollégájával felmarkolta az étkészlettel, vacsorával megrakott

asztalterítőt, és az egészet kihajították az ablakon. Tudtuk, hogy ütött az utolsó óránk. Érdekes, hogy a diktatúrában a hatalom embereinek mindig nagyon sietős a dolguk. Alig várják, hogy továbbállhassanak. Aztán elkezdtek az ablakon kihajigálni a bútorzatot.

A másik maradandó képem a zongoránkkal kapcsolatos. Hiába erőlködtek, sehogyan sem fért ki az ablakon, noha nagy, háromrészes ablakaink voltak. Mi persze szóval sem említettük, hogy a lábai lecsavarhatóak. Apró bosszú, kicsi-kis győzelem... Átabotában aztán kitörték az ablakkeretet, és kibuktatták a zongorát az udvarra. Egy *Blüthner* márkájú, kitűnő hangszer volt. Életrajzom, családom polgári korszaka ezzel befejeződött. Legutolsó képem erről az estéről hatéves, zokogó húgom, amint a házunk előtti november végi pocsolyákban bepiszkított bábái után kutat.

Végül mégis csak abban a cementes raktárban kötötünk ki. Gyakorlatias anyám azonmód elkezdett rendezkedni, s a bútorokat falakként használva hamarosan lett egy fűthetetlen hajlékunk: hálószobával, ebédlővel, gyerekszobával és konyhával. Ez volt a vég kezdete. Ezzel kezdődik második regényem, a *Rote Handschube* [Vörös kesztyűk]. Ha Thomas Mannra és a diktatúrákra gondolk, azt kell mondanom, hogy abban az időben mi Tonio Kröger kisöccsei voltunk. Mert úgy éreztük, hogy elvesz-

tettük a jövőnket. Hogy senkihez sem tartozunk, senkinek sincs szüksége ránk, senki sem tudja, hogy mit kezdjen velünk. Van egy jelenet ebben a novellában, amikor a főhős kinéz az ablakon... Igen ám, de az ablaktáblák be vannak csukva...

Ami engem illet: tizenöt évesen mindjobban nyomasztott a gondolat, hogy életemet ezentúl ennek az új, a diktatúra alatt drámaian és sokszor tragikusan átalakuló társadalomnak a perifériáján fogom eltölteni. Fiatal emberként borzasztó volt jövőtlenül élni... Aztán összeakadtam egy lelkésszel, aki oly meggyőzően értelmezte az új diktatúra ideológiáját, hogy gondolkozni kezdtem, talán el kelletne fogadnom az egészet. Vajon a kezdet rettenetes vajdása nem vetít-e elő egy biztonságosabb jövőt?! Ezt nekem egyesek még a mai napig sem tudják megbocsátani! Hogy ennek a lelkésznek a közvetítésével hinni kezdtem a mindenki számára jobb jövőt ígérő ideológiában. Ne feledjük, az ideológiák mindig is részigazságokat abszolútizálnak. Lekicsinyítik, lerövidítik, megcsonkítják a világról alkotható képet, s ezzel arra kényszerítenek, hogy önmagadat is megcsonkítsd. Nekem, a polgárnak ezt többszörösen is meg kellett tennem. De a gondolat nagyon csábított. Nagyanyám valamelyik születésnapomra írt egy kártyát, amelyen az állt: „A világ összes könnyét úgysem tudod felszárítani, bár kedveseid arcáról töröld le a szo-

morúságot.” Hát ez nekem akkortáiban túl kevésnek tűnt! Én az új ideológia katonája akartam lenni, mert azt hirdette, hogy képes itt és most – tehát nem a túlvilágon! – a világ összes könnyét felszárítani. Azóta persze nagyon szerény és alázatos lettem, örülök ha legalább az élem gördülő könnycseppeket fel tudom szárítani... De ne feledjük, tizenhat-húszéves fejjel még csak annyit láttam, hogy kinylilik előttem egy ajtó, s a gondolat, hogy itt valami olyasminnek lehetek a részese, amely minden evilági könnyet képes felszárítani, minden szomorú gyereket megvigasztalni – legalábbis elvileg, s ezeket az elveket én alaposan megismertem – nagyon csábított. Akkori lelkesedésemért még a mai napig is sokan bírálják. De eszembe jut egy régi gondolat: ha az ember harmincéves koráig nem idealista, vagyis nem képes egy olyan eszme szolgálatába állni, amely a Föld összes könnyét fel szeretné szárítani – hogy az előbbi metaforával éljek –, akkor azt mondjuk róla, hogy szívtelen. Ha viszont harminc éves kora után is hisz abban, hogy egy ideológiával, egy diktatúrával (a diktatúra számomra azt jelenti, hogy korbáccsal hajtanak a mennyországba) az összes könny felszárítható, akkor az illető eszement... Akkor még nem voltam harmincéves!

A háború alatt uralkodó, fiúkat és lányokat külön-külön lajstromozó ideológiában az egyenruhának kitüntetett szerepe volt. De hát mi nem az ideológia iránt lelkesed-

tünk – túl fiatalok voltunk, hogy megértsük az összefüggéseket –, hanem az uniformis iránt. Mert ha ezt magadra öltötted – hipp-hopp! – máris egy csodálatos közösségbe kerültél. És ez a közösség sok, kellemetlen, egyéni döntéstől megszabadított. Ezzel persze nem szeretnék elmentmondani a gondolatnak, hogy minden ember szabadnak születik, de megjegyezném, hogy a szabadság nem könnyű dió! Igenis, a szabadságot be kell gyakorolni! Láttam én ezt a diktatúra végén, de látom ma is, börtönlelkészként. A kiszabadult rabok bizony nagyon nehezen szoknak vissza a szabadsághoz. Ha egy diktatúra megbukik, a társadalomnak egyes rétegeit – vagy ha a diktatúra elég hosszan tartott, akkor az egész népet – valósággal lerohanja a szabadság. Senki sem tud mit kezdeni vele! Mert a szabadság feltétele az, hogy képes légy választani, hogy tudj határozni. Vagyis, hogy sorsod elé vágva dönts kockázatos jövődről, az ismeretlenről. Boldogok vagyunk, valahányszor egy egyenruhás közösségben leveszik vállunkról a döntés terhét. Jól esik pontos eligazítást kapni arról, hogy mi fekete és mi fehér, hogy mi jó, és mi rossz. Semmi mást nem kell tenni, csak elfogadni az utasításokat. Szó sem esik egyéni felelősségről...

A *Der geköpfte Hahn*ban a főszereplő végül is beadja a derekát, és konfirmál. És ha nem is veti le magáról a valóságossággal ellenkező egyenruhát, elkezd kritikusan gon-

dolkodni. Ezzel azonban eltávolodik a közösségtől, a csoportjától. Magányossá válik. Igenis, magányos lettem – hisz rólam van szó –, és szenvedtem a felismeréstől, hogy ideológiánk nem mindenkire érvényes, hogy embercsoportokat üldöz. Belémhasított a kérdés: mi lett volna, ha az üldözöttek közé születek? Volt egy barát-nőm – mindig konkrétan, mindig az átélt élményről, a lélekről és a szívről! –, aki ehhez az üldözött közösséghez tartozott. Egyik találkánkon eszembe jutott, hogy mi lenne, ha testvérek lennénk?! Az ember nem választhatja meg a szüleit! Népem éppen a világ leigázásán munkálkodott, de mi lett volna, ha a „másik” oldalra születek?! Ebben a pillanatban kezdtem el kételkedni: vajon helyes-e olyan büszkén hordani azt az egyenruhát, vajon helyes-e némán elvégezni a legkegyetlenebb gyakorlatokat, vajon helyes-e teljesíteni az összes parancsot? A dolog persze nem ilyen egyszerű. Tizenhárom-tizennégy évesen fontolgatni kezdtem, hogy igenis, a túlsó oldalon is állhatnék. Akkor értettem meg először, mit is jelent igazából az arcvonat. Igaz, hogy azon az oldalon álltam, ahonnan lőttek, de hát megsejtettem, hogy a másik oldalon is állhatnék. Aztán jött a háború utáni átalakulás, s az ellentétes előjelű új diktatúrában üldözőkből üldözöttekké váltunk. Én, hogy olyan emberekkel is tartottam a kapcsolatot, akikre addig lőttek, akiket addig üldöztek, hamarabb

megsejtettem – Isten őrizz, nem láttam előre! –, hogy mi vár ránk. Néhány év múlva meg is történt a fordulat, s hirtelen azon vettem észre magam, hogy az új ideológia lövonalába az én közösségem került.

Az új diktatúrában, egyik napról a másikra egy minden jogától megfosztott közösség tagjává váltam. Megaláztak, kifosztottak, elhurcoltak. A tizenhét és negyvenöt év közötti férfiakat és asszonyokat a világ végére, a borzalmas, iszonyú idegenbe hurcolták el. Ezekről a vidékekről már gyermekkorunk óta a legrémítőbb kép élt bennük. Soha sem fogom elfelejteni ezt a jelenetet! Ott álltunk az állomáson, a rendőrség és katonaság kordonja mögött, távolról figyelve, ahogy apámat felrakják a marhavagonba. Anyám magánkívül volt, s egyfolytában csak azt sikoltotta, hogy apám túl idős, ne vigyék el, már rég betöltötte a negyvenötöt, engedjék azonnal szabadon. Odarohant a vagonhoz, hogy valahogy lecibálja apámat. Erre odaszólt egy katona, hogy az Isten szerelmére, fogja már be a száját asszonyság, mert a végén még magát is felpakolják. Ez a kép mélyen megmaradt bennem. Ahogy anyám mindent megpróbál, hogy apámat megmentse az elhurcoltatástól. Az elhurcoltatások mindig törvénytelenésekkel járnak. Hiába állt a dekrétumban, hogy tizenhétől negyvenötig, még az ötvenéveseket is elvitték, csak hogy meglegyen a létszám.

A másik belém vésődött kép a falusiakról szól. A falvakból főleg a tizennyolc éven felüli lányokat szedték össze. A fiúkat elvitte a háború, a lányokon volt a sor. Lovaskocsin, rendőr kísérettel hozták be őket a húsz-harminc kilométerre fekvő falvakból. Anyáik nagy, fekete hárszkendőkben a kocsik mellett szaladtak. Január volt, olyanok voltak mint a görög siratóasszonyok. És az állomásig egyfolytában sikoltozták, hogy „Mit kellett megérnünk! Mit kellett megérnünk!” Mit kellett megérnünk! Az ideológiák önmaguktól idegenítik el az embereket. A tévútra vezetett lelkesedés az „eszmét” egyetlen, abszolút igazságként ünnepli... Hogy egyszer csak beköszöntsön a rettenetes ébredés...

Helyszín: Schlattner dolgozószobája. A szerző laptopja parányi szöszéken pihen. A háttérben őszi eső áztatta gyümölcsfák.

Regényíróvá a legújabb kor történelmi eseményei tettek. A kommunista diktatúra összeomlásakor már hatvanéves voltam... az összeomlást nagy demográfiai mozgások, szociális átrétegződések követték... népem közel ezer esztendeig élt ezen a tájon... hogy a változásokat követő nyáron összeomoljék, és önként kilépjen a történelemből. Alig volt vége a diktatúrának, máris felkerekedett az úgynevezett anyaország felé, a „napnyugati civilizáció és kul-

túra, a biztonságos társadalmi rendszer” felé... igen, bizonyos értelemben visszatértek az őshazába... mert hát ezer év után azért csak nem lehet valahová hazatérni... Az egész Húsvét és Karácsony között zajlott le... A diktatúra röviddel a tél kezdete előtt omlott össze. Ez szinte törvényszerű, hisz a nép nehezebben tűri a hideget, a sötétséget és az éhezést: nyáron könnyebb, télen nehezebb elviselni a diktatúrákat. A rákövetkező évben – sok száz falu, város egyházközségéhez hasonlóan – gyülekeztem is felkerekedett, és néhány hónap alatt minden eldőlt... Tudomásom szerint mi vagyunk az egyetlen nép, aki önkéntesen lépett ki a történelemből. Vajon a fél évszázadig tartó diktatúra következményeként? Pedig hát maradhatunk volna még vagy ezer évig... a többi néppel együtt, ahogyan regényeimben megírtam. Persze nem egymás ölében ülve, összeölelkezve... de hát itt azért mindenki szót ért a másikkal... és itt ismernek a fák... itt vannak a temetőik... itt van a történelmünk... Talán ezen a lehetőségen is el kellett volna gondolkodnunk. Népem erejét közel ezer éven keresztül a közösség jelentette. Mindenki úgy cselekedett, ahogyan a többiek. Kötelező szabályok szerint működött ez a közösség, a bölcsőtől a koporsóig. Minden szabályozva volt. A haldokló tudta, hogy melyik szomszédja van soron sírját kiásandó, és hogy kik lesznek a koporsóját cipelő fiatal emberek. És a gyermekágyas

anya is tudta, hogy melyik szomszédasszonya mikor jön látogatóba, és hogy milyen ételekkel érkezik. Az esküvőt vagy eljegyzést bejelentő a lelkészi hivatalban egy jelmondatot kapott útravalóul – évszázadok óta mindig ugyanazt, nem kellett félnie, hogy elfelejti. A minket környező mindenség rendezett volt. Mert mi a rendet nem kényszerként, hanem a közös boldogság feltételeként értelmeztük.

Helyszín: A paplak barokk kocsiszíne. Schlattner régi batár bakján ül. Zöld lódenben, zöld kalppal, bosszú, vörös sállal.

Már többen feltették nekem a kérdést, hogy népem önkéntes pusztulását árulásnak tartom-e? A szülőföld elárulásának. Az árulás súlyos szó. Sokan és sokszor visszaéltek már velem. Bizonyos döntésekre végképpen alkalmazhatatlan. Azt kell mondanom, hogy az árulásnak semmi köze ehhez a kérdéshez! Ne feledjük, szűk ezer évet élünk itt, s mindig kisebbségben voltunk ezen a tájon. Mi voltunk a kevesek. Isten csodája, hogy örök kisebbségben túléltük ezt az ezer évet. Egyik püspökünk és történelemtudósunk ezt úgy fogalmazta meg, hogy csakis azért maradtunk fenn, mert mindvégig Isten kedveltjei voltunk. Tehát az árulás kérdésére csak tagadó választ adhatok. Itt már minden elpusztult, ami e tájhoz köthetne bennünket.

Az *exodus* nem mindig *exitus*! De az események visz-

szafordíthatatlanok. Népem története eme égboltozat alatt – közel ezer évnyi folytonosság után – végérvényesen befejeződött. Visszatérek a számokra: tizenöt ezren maradtunk. Van még ugyan egy püspökünk, de átlagéletkorunk hatvan év. Ebből a szempontból valóban *exitusról* kell beszélnünk. Ezek után többen felteszik a kérdést, nem árulás-e, hogy népem kilencven százaléka elhagyta elei országát, és idegen tájakon keresett magának „új szülőházát”? Hogy visszatért oda, ahonnan ősei majd ezer éve elindultak? Hát ez semmi esetre sem tekinthető árulásnak! Az árulás fogalmában van valami lebecsülő, magában hordozza a „helyes útról való letérés” képzetét. Talán túl durván fogalmazok, de hát már semmi értelme sem volt maradni. Egyik híres diplomatánk mondta, hogy Isten ezer évvel ezelőtt egy darabka földet bízott ránk, s ebből mi egyedi, összetéveszthetetlen világot alkottunk. Nem szabad feladnunk ezt a világot! A fentebbi gondolatban számomra az a fontos, hogy különbséget tesz föld és világ között. Amikor elődeim, évszázadokkal ezelőtt megérkeztek erre a tájra, itt úgyszólván csak hatalmas erdőségeket találtak, semmi egyebet. S ebből ők egy összetéveszthetetlen, független világot alkottak. Kiirtották az erdőket, termékennyé tették a talajt, városokat építettek. És mindvégig megvédelmezték közös alkotásukat. Még a diplomaikat is erődítményekké alakították. És ápolták

anyanyelvüket, iskolákat építettek. Ebben a tengernyi idegenségben, egymást váltogató hűbérurak között népem megőrizte folytonosságát és identitását. S tette ezt a szeretet rendje szerint. Mert a szeretet nemcsak azt jelenti, hogy megölelsz és megcsókolsz milliókat. A szeretet az együttélés pontos rendjét is jelenti. Ez volt az a teljesítmény, amely képessé tett bennünket, hogy kisebbségünkben, számbeli kicsinységünkben is túléljünk. Mert az Ó- és Újtestamentumbeli parancsból, hogy „szeresd felebarátodat, mint temagadat”, mi szabályokat alkottunk. Ezek mentettek ki a történelem összes viharából. A legfontosabb szerep természetesen a családra osztatott. Utána jött a szomszéd, mert a szomszédság sokszor többet tudott segíteni, mint maga a család. Senki sem esett ki a szeretet eme rendjéből, még a legrettenetesebb időkben sem. Még a háborút követő borzalmas években sem, amikor a falvakban csak az unokák és a nagyszülők maradtak. A szeretet rendjét betartva még a közel ötven évig tartó diktatúrát is túléljük!

Hogy egyik pillanatról a másikra mindent feladjunk! Mondhatom, magas árat fizettünk érte! Nemcsak mi, az itthon meghalni akarók, a szomszédjukat elvesztők, hanem a távozók is, mert elvesztették a szülőföldjüket, mert szétszórta, idegenekként élnek az anyaországban. Ha maradunk, talán megőrizhettük volna identitásunkat... Itt

sohasem tiltották be az anyanyelvünket, nem zárták be az iskoláinkat, még a diktatúra alatt sem. Itt is maradhattunk volna... megőrizve egyedi identitásunkat, történelmünk folytonosságát. De árujáról azért nem beszélnék... Exodusról igen. Képzeld el, voltak gazdálkodók a faluban, akiknek a birtokrészét nyolcszázötven-kilencszáz éve mérték ki! Kevés olyan nemes van nyugaton, aki azt mondhatná, hogy én anno ezerszáz óta birtoklom ezt a kastélyt! És ezek a gazdák feladták a folytonosságukat, a lelküket, a szülőföldjüket, az otthonosságot!

A pánik nyarán sorra kinyíltak a két-háromszáz éves majorságok kapui, és minden dobra veretett. A városból érkező gazdagok a hűtőszekrényeket, a televíziókat és a gépkocsikat vitték magukkal. A falu szegényei a kutyaóllal is beérték. Hirtelen csend lett és üresség. A templomban megsokasodtak az elhagyott padok és az árva énekeskönyvek. Ettől azért csak megfájdulhat az ember szíve... Engedtessek meg, hogy elszomorodjam! Még egyszer hangsúlyozom, minket innen nem üldöztek el. Sem a háború után, sem ötven év múlva. Végző soron a közösség önként hozott döntése volt az exodus. Nálunk az egyén mindig is a közösség függvénye volt, és ha ez a közösség valamit elhatározott, akkor az egyénnek sem maradt más választása. Útrakelt, anélkül, hogy megállapodott volna a többiekkel. Szó nélkül. Egyik magával ragadta a másikat.

És századoknyi erősségünk, hogy bölcsőtől sírig tartó sorsunkról mindig közösen döntöttünk, egyszerre csak a végzetünké vált: – Lelkész úr, ötgyerekes szomszédom elment, a másik, a négygyerekes is pakol már! Be fogják zárni az iskolánkat! Ki fog minket eltemetni?! Az idegenek kaparjanak el?! A patak menti semmirekellők?!

A hirtelen kerekedett pánik nagyon elbizonytalanított. Akkortájt nagy erőre, istenhitre volt szükségem, hogy kimondhassam: azok a „mások”, a többségiek is keresztények, jól ismerem kultúrájukat... Azóta ezek az idegenek kísérnek utolsó utunkra, ők cipelik koporsóinkat... És még egyetlen elhalálozott hívem sem kopogtatta meg koporsója födelét, hogy reklamáljon: ő csakis az eltávoztak szolgálatát kívánja. Nem lehetnek igényeink! Sírhelyemet már én is kiválasztottam a temetőben: a sétány végén, ahol senkit sem zavarok. Tudom, hogy ezek a „többiek” fognak engem is kivinni. Az új szomszédoknak kell majd vállukra emelniük a koporsómat, mert az a néhány öreg, aki itt maradt velem, már a templomig sem képes elvonszolni magát, nemhogy egy hullával teli koporsót kicipeljen a temetőbe.

Az exodus tragédiáját személyes gondolattal zárnám. De ez tényleg csak rám vonatkozik... krédónak talán már-már sekélyes... ha jól emlékszem második regényemben egy zsidó őrnagyra bízam személyes hitvalláso-

mat: „Ne hagyjuk el fájdalmaink földjét. Inkább azon munkálkodjunk, hogy e tájról kiűzzük a szenvedést”.

Helyszín: A rothbergi román kori templom. Schlattner a jobboldali presbiteri padban ül, papi talárban. A pad elején fekete bársonyterítő, fehér hímzésű gót betűkkel: Gott ist die Liebe.

Az évek során többen megkérdezték, hogy tudtam-e, miért tartóztattak le? Politikai bűnösként az ember ezt sohasem tudhatja pontosan. Sőt, az első pillanatban, az első napokban meg van győződve, hogy csupán félreértés áldozata, hogy hamarosan kinyílnak a börtönajtók, kitarul a börtönkapu, és hazamehet. Ehhez nálam még hozzájött, hogy letartóztatásomkor már a hivatalos ideológia eszméit hirdettem, sőt az állampártba való belépést is latolgattam. Álmodtam sem jutott volna eszembe, hogy letartóztathatnak. Mérnöki tanulmányaim vége felé jártam, államvizsgára készülődtem, és eltökéltem, hogy a rendszer rendelkezésére bocsátom tudásomat. Véleményemet nem rejtettem véka alá, mert hittem, hogy az embermilliók könnyeit felszárítani képes rendszernek köteleztem el magam. Amikor az egyetem rektorátusán letartóztattak, sóbálvánnyá váltam a meglepetéstől. De azzal vigasztaltam magam, hogy bizonyára félreértés áldozata vagyok, hamarosan tisztázódní fog az egész.

Már maga a letartóztatás sem szükölködött groteszk pillanatokban. A rektorátuson többen vártak, egyenruhások és civilek, vegyesen. Az alacsonyabb rangúakat civilben is fel lehetett ismerni, mert egyfolytában vigyázzba vágták magukat. Az ilyen határesetekben az ember érzékei nagyon kiélesednek, a mindennapi életben jóformán észlelhetetlen, apró kis részletekből is könnyen ki tudja olvasni az összefüggéseket. Mert ezek nem magyarázkodtak. Csak annyit mondtak – már-már joviálisan –, hogy egy apróságot kellene tisztáznunk, és hadd menjünk a titkosrendőrség székhelyére, ott senki sem fog zavarni. Ahogy az első emeleten lévő rektorátusról kiléptünk, bekomolyodtak. A lépcsőházban közrefogott két tiszt, és figyelmeztettek, hogy viselkedjem a lehető legnormálisabban. Kézitáskámat egy civil altiszt vette a hóna alá. A bejáratnál nem messze már várt ránk a fekete gépkocsi. Mielőtt beülhettem volna a hátsó ülésre, az egyik tiszt fűrgén megkerülte a kocsit, és beszállt a túlsó oldalon, nehogy kiugorjak útközben.

Ebből a majdhogynem cukrászdai meghívásból két évnvi vizsgálati fogság lett. Egy másik városban raboskodtam, végig ugyanabban a cellában: három lépés erre, három lépés arra. A titkosszolgálat vizsgálati fogságában ismeretlen volt a rabok napi sétája. A cella plafonja alá vágott parányi, rácsos ablakon kevés fény szűrődött be. A

napfényt két évig csak emlékeimben őriztem. Kiszabadulásomkor képtelen voltam egyenesen járni, bőröm olyan érzékeny volt, hogy egy évig tartózkodnom kellett a nap sugaraitól. A letartóztatás pillanatában minderről persze még fogalmam sem volt. Csak megállapítottam, hogy a titkosszolgálat börtönében vagyok, és senki sem akar velem szóba állni. Levittek egy pincébe, majd néhány óra múlva előhoztak, és hirtelen szembe találtam magam a barátommal. Aznap este egy táncmulatságon kellett volna találkozunk. A spártaian berendezett szoba asztala ott-hon hagyott tárgyaimmal, és a klinikán olvasott könyveimmel volt telerakva. Akkortájban ugyanis egy idegklinikára voltam beutalva. Azon a szombaton csak azért voltam az egyetemen, hogy felvegyem az ösztöndíjamat. Tehát mindent pontosan tudtak. Biztosra mentek. Valószínűleg nem egyezett volna a tervükkel, hogy a klinikáról hurcoljanak el... Szóval kétségbeesett kérdéseim megválaszolatlanul maradtak. Bedugtak egy pincébe, aztán újból felcipeltek, és hozzábilincseltek a barátomhoz. Kisvártatva betuszkoltak egy terepjáróba, három-négy géppuskás őr közé, és fel kellett tennünk a bádogszemüveget. Mind-ebből annyit azért már kikövetkeztettem, hogy a dolog nem fog néhány óra alatt tisztázódni. Jó ideig hajtottunk, majd hirtelen megálltunk. Az időérzésem csütörtököt mondott, fogalmam sem volt, hogy hol lehetünk. Össze-

bilincselve áttuszkoltak egy másik járműbe. A bilincsek minden mozdulatnál szorosabbra húzódtak. Őreink ilyenkor büszkén megjegyezték, hogy ezek külföldi bilincsek, a fő ellenség országából valók – ideológiája métely, de a bilincsei jók! Szóval minden mozdulattal nőtt a fájdalom. Még úgy vakon is tudni akartam, hogy hová visznek. A tisztok vásárról hazatérő parasztokról társalogtak. Decemberben vásár?! Késő délután indultunk el, már jócskán sötétedhetett. Hidrológiát hallgattam az egyetemen, szülőhazám geomorfológiáját úgy ismertem, mint a tenyeremet... hamarosan rájöttem a turpisságra. Mert ha az általuk emlegetett város felé tartunk, egy folyó mentén haladt volna az út. A motor pedig sokat erőlködött a kaputatókon. Más városba visznek, talán a fővárosba – állapítottam meg elbizonytalanodva. Többórai utazás után – közben még egyszer kocsit váltottunk – megérkeztünk valahová. Bevezetőül fölösleges színjáték fogadott. Levették rólunk a szemüveget: géppisztolyaikat ránk szegező katonák gyűrűjében álltunk. De hát tudtuk, hogy nem fognak löni, mert akkor az egész letartóztatási céció fölösleges lett volna. Nem vertek meg, csak meztelenre vetkőztettek, és újra végigkutaták ruháinkat. Aztán betuszkoltak egy cellába. Magányomban kénytelen-kelletlen beismerem magamnak, hogy ez itt bizonyára nem átmeneti állapot... Letartóztatásom pillanatai... Azt a barátomat azóta

sem láttam. Több, mint negyven év telt el. Utolsó emlékem: ott állunk összebilincselve, meztelenül. Aztán szétkapcsoltak, fel kellett öltöznünk. Újból felrakták a bádogszemüveget – gumikeretes bádogszemüvegek, alig tudtunk szuszogni alatta! – és elvezettek, akár a vakokat. Mindenünket a maga cellájába. Soha többé nem láttuk egymást...

Kilátástalan helyzetekben az ember nem meri nevén nevezni a dolgokat. Mert a nevek rettenetes állapotokat rögzítenek, és azáltal, hogy valamit nevén nevezünk, erőszakot követünk el önmagunkon. Ennek ellenére azon az éjszakán tudomásul kellett vennem, hogy a titkosszolgálat börtöncellájának foglya vagyok. A villanyt éjjelre sem kapcsolták le. A plafonba épített égőt rács védte. Befordultam a fal felé, azonnal felébresztettek, hogy csakis hanyatt fekvé aludhatok. Karjaimat a lópokróc alá dugtam. Erre megint szóltak, hogy tegyem csak ki őket szépen a pokrócra. Álomban befelé fordultam. Újabb figyelmeztetés: kérjük, csakis hanyatt fekvé! Szigorúak voltak, de nem erőszakosak. Másnap ötök felébresztettek, és megkezdődött az úgynevezett program. Első nap – vasárnap lévén – még azt hittem, hogy valami kultúrprogramra visznek... Kívülről elhúzták a reteszt, kinyílt a cella vasajtaja. A retesz akkorát csattant, hogy az ember majd elájult az ijedtségtől. E csattanás hallatán a cella hátsó falához kellett ugranom, háttal az ajtónak. Tehát soha nem

tudhattam, hogy mi történik a hátam mögött. Azon a reggelen sem történt másként. Belépett az űr, feltette a bádogszemüveget, és siettetni kezdett, hogy mozgás! Elvezetett, levette a szemüveget, és belökött valahová. Egy ajtó nélküli klozetben találtam magam. „Mozgás! Mozcás! Végezd el azonnal a dolgot!” Parancsra! Jó előre figyelmeztettek, hogy szabályoznom kell a székelésemet. Nem értem. „Neked itt nincs jogod kérdezősködni! Reggel és este kiürítheted a beleidet! Mozcás! Mozcás! Mozcás!” Persze nem volt vécépapír... *Pen à peu* egy sor szokatlan dolgot kellett megtanulnom. Hamarosan ráébredtem, hogy egy teljesen más világba kerültem. A cella csupán négy fehér falból állt. Az egyikre fehér papirozt erősítettek, amelyen tizenennyolc pontban össze voltak foglalva a tilalmak... ettől aztán végleg kiborultam! Józan ésszel szinte felfoghatatlan, hogy mi mindent nem szabad tenni egy olyan cellában, amelyben két vaságyon és egy falhoz erősített asztalon kívül semmi sincs! A program után kisértatva megint fel kellett tennem a szemüveget. Az űr vezetni kezdett. Furcsa szagok csaptak meg, kinyílt egy ajtó, megcsapott a huzat... mondta, hogy tizenegy lépcső felfelé, most három lépés előre, megint tizenegy lépcső, most forduljak a falnak. Kérdeztem, merre van a fal, erre rám ordított, hogy ne kérdezősködjem. Aztán újra kinyílt egy ajtó. Megéreztem, hogy emberek közé kerültem.

Szóltak, hogy levehetem a szemüveget. Komor férfiakkal teli szobában találtam magam. Mind civilben voltak, de én már megtanultam, hogy csak a lábbelijüket kell megnézni: ha nagyon drága cipőt viselnek – egy pár annyiba került, mint anyám egyhavi fizetése –, akkor csakis a titkosszolgálatról lehetnek. Valamennyiük drága cipőt viselt. Vajon melyikük a főnök – tanakodtam magamban. Nemsokára felfigyeltem egy testes alakra, aki, ha beszéd közben felállt, a többiek is mind felszökdöstek, és vigyázzba vágták magukat. Aha – gondoltam –, ő a nagykutya... és hirtelen belém nyilalt a felismerés, hogy innen egyhamar nem fogok kiszabadulni.

Négy teljes hónapig védekeztem! Mindenkit, akiről kérdeztek, védelmembe vettem! Kompromittáló levelekkel és naplókkel szembesítettek, de mindegyre csak azt hajtogattam, hogy valamennyiük hűséges állampolgár, eszük ágában sincs felforgatni a rendszert!

Egy napon aztán elhatároztam, hogy megváltozom. És ezért a tettemért a mai napig is vállalom a felelősséget. Azóta sokan mondták, hogy kirakatper áldozatai voltunk mindannyian, hogy a fővárosban már letartóztatásunk előtt meghozták az ítéleteket, teljesen mindegy volt, mit vallok, úgysem lehetett volna semmin változtatni. Ezek szerint a nekem tett szemrehányások is alaptalanok, amiért néhány hónap után elkezdtem vallani?! Én kitarok

amellett, hogy nem létezik olyan határeset, amelyben az egyénnek ne maradna legalább egy cseppnyi szabad akarat. Ez az a fajta szabadság, amely későbbi döntéseinkért felvállalt felelősségünket és bűneinket is magába foglalja. A Bibliában az áll, hogy Jézus Krisztusnak meg kellett halnia – s ugyanabban a mondatban: – jaj annak, aki elárulta. Tehát függetlenül attól, hogy kirakatper volt-e, vagy sem a miénk, hogy az egészet a központból vezényelték-e le, vagy sem, mindnyájan felelősséggel tartozunk akkori tetteinkért. A felelősség feltétele a döntés. És a döntés feltétele ez a szemernyi szabadság. Tehát senki sem állíthatja, hogy egy előre megrendezett kirakatper megfosztotta volna a szabad döntéstől. Több hónapos ellenállás, védekezés után eljutottam arra a pontra, hogy önszántamból jelentkezem. Elegendem volt az éjszakai kihallgatásokból. A nap huszonnégy órájának nem volt egyetlen pillanata sem, amelyben elrejtőzhettem volna. Először reggel kilenckor szólítottak. Ilyenkor délben egyig végeztek velem. Kedden és pénteken délután is bejöttek. Azt reméltem, hogy máskor békében hagynak, de nem, mert este és éjszaka is újra szólítottak. Huszonnégy óras veszély fenyegetett... Valójában az éjszakai kihallgatások voltak a legrettenetesebbek.

Karácsonykor tartóztattak le. Néhány hónap után – akkor már jócskán tavaszodott –, kihallgatásra jelent-

keztem. És a következőket mondtam: „Ezentúl minden kérdésekre legjobb lelkiismeretem szerint fogok válaszolni.” Régi barátaim ellen kezdtem tanúskodni. Megtagadtam őket! Nagy trauma! Önkéntes vallomással megtagadtam őket! Mert abban a pillanatban, hogy az ember a titkosrendőrségen megemlíti valakinek a nevét, az illető megszűnik számára létezni... Nem tudok másképpen fogalmazni... Szóval minden kapcsolatot megszüntettem velük... elárultam őket... feláldoztam őket... a nevüket önként a szájamra vettem, s ezzel végérvényesen megtagadtam valahányukat!

Sohasem voltam az a bizonyos ellenálló-hős típus. Gyáva nyúl vagyok! A félelem, azt hiszem, csak két fegyverrel győzhető le: a szeretettel vagy a halállal. A letartóztatásom utáni első hónapokban ez utóbbi adott erőt. De hát lelki alkatom révén félnék ember vagyok, s a félelem a halál közelében jár...

A legjobban attól félünk, ha kétségbe vonják az identitásunkat. Ha elkezdjük elemezni a félelem gyökereit, egyfolytában a halál nyomaira bukkanunk. A halálra, mint a veszélyeztetettség legvégső formájára. A félelem nyomában ott jár a halál, a pusztulás. Csak akkor lehetünk úrrá félelmünkön, ha a halál már nem tud megijeszteni. És ez volt az én nagy szerencsém az első hónapokban. Határtalan elkeseredésemben már csak egy kívánságom volt: mi-

nél előbb meghalni. Mindent elkövettek, hogy szóra bírjanak, de én csak azt hajtogattam: „Szabadságommal ti rendelkeztek, de az életem nem a tiétek. Lemondtam mindenről, nem akarom látni anyámat, testvéreimet, nem kívánom befejezni tanulmányaimat, nem akarok népem vezetője lenni, egyetlen vágyam van csak. Hogy minél hamarabb elpucoljak.” Hát ez nagyon megnyirbálta felettem gyakorolt hatalmukat. Attól a pillanattól fogva, hogy megtudtam győzni őket, igenis, nem akarok tovább élni, személyes félelmem feloldódott, és fölöttem gyakorolt hatalmuk megszűnt. Nehéz dolguk volt velem, mert minden alkalommal kijelentettem: „Akármit csinálhattok velem, akármit kérdezhetek, csak annyit tudok mondani, hogy elegendem van ebből az életből. Bezárhattok, elengedhettek, engem már a szabadság sem csábít.”

Hogyan bírtam ki a kétévnyi rabságot anélkül, hogy elmenjen az eszem? Az egész egy képletre vezethető vissza. Letartóztatásom után pár héttel elhatároztam, hogy azontúl az a hét négyzetméter az én szabadságom. Azonkívül nem létezik más világ, nincsen kint és nincsen bent, és csakis tőlem függ, hogy miképpen élek ezzel a szabadsággal. Matematikából mindig is jó voltam... valahányszor kihallgatásra vittek, feladtam magamnak egy nehéz feladatot. Egy másodfokú parciális differenciálszámítás volt, máig sem tudtam megoldani... Kezdetben csak a ki-

hallgatásokon volt alkalmam valakivel beszélni. A szűk cellában nem szabadulhattam önmagamtól... más, ha összevész a feleségével, elmegy sétálni... nekem be kellett érnem ezekkel a bosszantó matematikai feladatokkal.

Ha áruló vagyok – s ezt most itt mondom, lelkipásztorként, a templomomban –, akkor mindenekeelőtt önmagamot árultam el. Azáltal, hogy elfordultam neveltetésem értékeitől. Egy éjszakai kihallgatáson még az édestestvéremet is elárultam – három tiszt kora estétől a hajnali órákig vallatott, igaz egy ujjal sem érintettek –, hogy később a cellában rájőjjelek, nem is ő volt, aki egy veszélyes információt továbbadott. És elárultam a Jóisten szeretetét. Úgy van! Megtagadtam Isten szeretetét, mert nem úgy cselekedtem, hogy szívemet eltölthesse a Szentlélek. Mindez egész további életemet meghatározta. Hogy pap lettem, az annak a két cellaévnék a következménye. Mert a börtönben megesküdtem Jóistenemnek: – Ha Te, az én Uram és Istenem, még egyszer szólítani fogsz, én követni foglak. Persze azt reméltem, hogy már másnap szólítani fog, hogy kinyílik a hét páncélajtó, én kisétálok, s néhány év múlva pap lesz belőlem...

De csak tizenöt év múlva szólított, amikor már nem is volt olyan sürgős. Mert közben mérnök lettem, vezető állásom volt egy gyárban. Megházasodtam, gyerekünk született, volt gépkocsim és házam – vagyis mindaz, amit a

diktatúrában parányi, polgári szigetnek neveztünk. És egyszer csak megszólított az Úristen! Ez azt jelentette, hogy le kellett mondanom mindarról, amit addigi keserves munkámmal elértem. A börtön után csak egy téglagyárban tudtam elhelyezkedni, bérmunkásként. Három váltásban dolgoztam, a futószalag mellett. Később a hegyek között vasutat építettem. Tizenegy évre rá valahogy befejeztem mérnöki tanulmányaimat. S amikor mindez mögöttem volt, megszólított az Úristen! Pedig akkoriban már le is mondtam róla. Mégis volt annyi bátorságom, hogy beiratkozzam a hatalom által ferde szemmel nézett teológiára, hogy elhagyjam a családomat, lemondjak a jó fizetésről. Nem mondom, iszonyatosan nehéz döntés volt, minden gyakorlatias érv ellene szólt. De tudtam, hogy ha nemet mondok, az Úristen még egyszer nem fog szólítani. Nem fog bosszút állni rajtam, nem csap belém az istennyila, még tán főmérnök is lehetek, esetleg kitelepedem a szabad világba, majd valamikor nyugdíjazott állami alkalmazottként, kerti törpék között befejezem banális életemet. Ha viszont igent mondok a hívására, az egész világot, még tán a hatalmat is magam ellen haragítom... és újból rámköszönt a szegénység... Nagyon nehéz döntés előtt álltam, de hát ha az Úristen szólít, megváltozik a világ az ember körül. Mert nem az az Isten szólít, akiről harmadik személyben szoktunk csevegni, hogy létezik-e,

vagy sem, hogy ezt vagy azt jól cselekedte-e, hogy miért habozik, miért nem avatkozik a dolgok menetébe... Teljesen más a helyzet, ha az Úristen második személyben beszél valakivel! Mert akkor elfog a reszketés. Ez a hatalmas erő elsöpri az összes pragmatikus, logikus, földi érvet, képessé teszi az embert a lehető legabszurdabb cselekedetekre. Mindent maga mögött hagyva követi a meghívást. Negyvenéves fejjel igent mondtam ennek a hívásnak, de azt még akkor nem tudtam, hogy az Isten nem fogad el ajándékokat...

Beszéljünk inkább a lelkiismeret-furdalásról! Mert a bűnösség nagyon nehezen mérhető. Ami befúrta magát a lelkiismeretembe, a lelkembe, a szívembe, vagyis személyiségem központjába, az a szenvedés, amelyet másoknak okoztam. Ez üldöz engem a mai napig is, ettől nem tudok szabadulni. A lelkiismeret-furdalás inkább egy absztrakt, etikai-filozófiai fogalom. Most persze mondhatnám azt is, hogy igenis furdal a lelkiismeret, vagy azt, hogy korántsem, s ez utóbbit talán be is tudnám bizonyítani. Valójában én az általam okozott szenvedésektől nem tudok szabadulni.

Második könyvem megjelenése után sokan felrötták, hogy „túlzott, radikális autenticitással”, túl őszintén írok börtönéveimről. De hát magamról is elég sok rosszat írtam... Több neves kritikus megjegyzi, hogy ez az első könyv, amelyben a szerző szigorúan megbünteti önmagát.

Számomra ez volt az egyetlen járható, helyes út. Hogy sok év múltán pontosan leírjam a történetet. Írás közben egyetlen vallásfilozófiai igazságot tartottam szem előtt: „Az igazság a megismert valóság! ... Az igazság a megismert valóság!” Vagyis csak annyit látunk a világból, amennyit megismertünk belőle! Második regényem a börtönben átélt valóságnak a képeit, szavait tartalmazza. Sem többet, sem kevesebbet! És mindeddig senki sem ért még hazugságon, pedig sokan átérték azt a kort!

Barátaim azzal próbálnak vigasztalni, hogy kirakatper áldozata voltam, tanúvallomásom nem sokat vetett a latba. Ha így volt, akkor ugyanvalóst nem lehet rámfogni, hogy áruló vagyok, hogy eladtam a barátaimat... Mert akkor mindnyájan ugyanabban a hajóban evezünk, és én fel vagyok mentve mindennemű felelősség alól. De ez valahogy nem tetszik nekem, mert én egyszer döntöttem, és nemcsak magamról...

Lehet, hogy döntésem azokkal is összefüggésben volt, akiknek fájdalmat és szenvedést okoztam. A hívás talán a jóvátétel lehetőségét is magában hordozta. Visszatérnék személyes krédómra – árván maradt hintóm bakjára kapaszkodva már elmondtam –: „Ne hagyjuk el fájdalmaink földjét. Inkább azon munkálkodjunk, hogy e tájról kiűzzük a szenvedést.” Mert itt, ezen a tájon tengernyi a szenvedés. Éjtt nappallá téve kell dolgoznunk. S hogy elfogad-

tam a börtönlelkészi tisztet – püspökünk szerint a legnehezebb feladat, amit egy pap vállalhat –, valahol szintén arra a két évnyi börtönre vezethető vissza. Személyes emlémeimre, s az általam okozott szenvedésekre. Még egyszer hangsúlyozom: azért a döntésemért ma is vállalom a felelősséget. Mert azzal mindenekelőtt saját magamat árultam el. És elvesztettem a barátaimat, elhidegítettem magamtól a családomat. Döntésemet felvállalva maradtam itt, szülőföldemen. Mert a szülőföld ott van, ahol Isten megszólíthat, ahol az embereknek szükségük van rád, és feléd fordítják az arcukat. De a szülőföldnek még eme meghatározása sem tarthat vissza a távozástól! Mert ha azt fogom érezni, hogy fölöslegessé váltam, hogy már senkinek sem kellek, hogy az Úristen itt felejtett, akkor fel kell kerekednem, hogy megkeressem azt a helyet, ahol Isten újra a nevemen szólít, és kinyílnak a szívek kapui.

Minden nap belépek ebbe az üres templomba – itt már három éve nem volt istentisztelet –, hogy megvigasztaljam az Úristent. Mert itt régebben egy elkényeztetett Isten lakott, akinek nyolcszáz éven keresztül minden vasárnap istentiszteletet tartottak! És minden pénteken azokért imádkozom, akik általam szenvednek és miattam szenvedtek. Akik általam szenvedtek és miattam szenvednek! Nem tudom megbocsátani magamnak, hogy másoknak fájdalmat okoztam. Nemcsak akkor, későbben is, más-

hol is. Péntekeimet nekik áldozom. S furcsamód, noha sokan meghaltak már közülük, nem lesznek kevesebben.

Befejezésül valami jobbról, valami szebből: az egyik cellabeli élményemet fogom elmesélni. A történet jól szemlélteti, hogy a börtönben a szenvedések mellett a kacagásnak is helye volt. Vagyis, hogy nincsen a világnak olyan zuga, ahol ne lehetne kacagni. Az Utolsó Ítéletkor biztos az a rothbergi parasztasszony lesz a szószóólóm, akit még a halálos ágyán is megnevettettem. Íme, még a halálán is lehet kacagni, hát még akkor a börtönben, ahol számtalan abszurd, groteszk szituációval találkozik az ember.

Egyik vasárnap – ez volt az egyetlen nap, amikor egy kicsit fellélegezhettünk – kattant a tolóretesz...

Tíz hónapig egy igazi, kitüntetett vadász volt a cellatársam. Minden diktatúrájának vannak ilyen érdekes férfiai és asszonyai... Hát ő egy ilyen érdekes vadász volt a rendszernek, összesen tizenhatan voltak az egész országban. Háromszázharmincnégy vaddisznót ölt meg! A kihallgatások szüneteiben sok szép órát töltöttünk együtt. Mert reggel tízkor elkezdte mesélni valamelyik vadászatát, hogy valamikor villanyoltás körül elérkezzék a döntő pillanat... És vállalóhoz emelje a fegyverét...és leterítse a fenévatat! De a történetnek még nem volt vége, mert szemre kellett vételezni a terítéket, és hát nem minden vaddisznó került beszoáltatásra... A vadászok aztán elmentek a

megbízható falusi tanítónőhöz, és a petróleumlámpa világánál szétoztották a zsákmányt... és reggelig ettek-ittak-jól mulattak. Vadászataink csak akkor értek véget, amikor este bekiáltották, hogy „villanyoltás!”, de hát a villany égve maradt, a parancs a lefekvésre szólt... Szóval ez a vadász nagyon híres volt. Hónapok óta be volt zárva, de még mindig viselte a „nép érdemes vadásza” címet...

...Mi történik az egyik vasárnap reggel? Kattan a tolóretesz, felugrunk, a falnak fordulunk, és remegve várjuk a fejleményeket. Soha sem lehetett tudni, hogy ilyenkor mi következik. Betuszkolnak valakit a cellába? Vagy kiadják a parancsot, hogy forduljunk meg, mert ellenőrzés következik? Azon a vasárnapi reggelen szepegő, kérlelő hang szólalt meg a hátunk mögött: „Kérlek, forduljatok meg.” Megfordultunk, s hát egy szarvassal találtuk szembe magunkat! A titkosszoolgáltat főnöke ugyanis a börtön kertjét nem a rabok sétáltatására használta, hanem szarvasokat és őzeket tartott a magas falak mögött. Ezek voltak a kedvencei, nem a vizsgálati fogságban senyvedő rabok. Mondhatom, csodaszép példány volt! Az ezredes legkedvesebb kedvence. És a kedvenc nagyon meghűlt. Taknyanyála csorgott. Az ő és a szoloáltatos tiszt szepegve toporogtak körülötte. Mert ha a kedvenc hétfő reggelig nem gyógyul meg, akkor mindkettőjüket falhoz állítják. Egyszerre csak megfordultak a szerepek, hirtelen mi lettünk a

keresettek, a kelendők. A vadász akármit kérhetett, Brontosilt vagy Penicillint, csak másnapra valahogy gyógyítsa meg a szarvast. A cellajtó nyitva maradt, papucsos őreink – mert ezek a szigorú őrmesterek és főtörzsőrme-
terek egytől-egyig filcpapucsot hordtak, hogy ne hallatszon a léptük, ha benéznek a kémlelőnyíláson – fel-alá szaladgáltak, serényen vizet hoztak, mindent, amire szükségünk volt. A vadász a hetedik mennyországban volt, átölelte a szarvas nyakát, és a legpéldásabb ellátásban részesítette. Megtisztítottuk, megittattuk. S erre mit csinált? Szépen leheveredett a két vaságy közé, és mély álomba merült. A végkimerülés határán álló őrmester pedig leült mellém az ágyra, és nyafogó hangon előadást tartott a rabok kellemes életéről. Hogy mi mindent megkapunk, éjjel-nappal kiszolgálunk, étkünket rendszeresen benyújtják az ablakon, még a klozetre is elkísérnek. Mi több, a szemünket sem kell megerőltetnünk. Ehhez képest pokol az ő élete, mert mindenért ő a felelős...

A végén a szarvast farkánál fogva kihúzták a cellából. Szomorú szemekkel búcsúzott. A páncélajtó újra becsapódott, szívünkben az öröm viaskodott a szomorúsággal.

Nincs olyan hely a világon, ahonnan hiányozna az öröm és a nevetés. Még onnan sem, ahol határtalannak tűnik a borzalom és a szenvedés. Mert a nevetés az anyalok evilági lábnyma. Igen, a nevetés az anyalok ajándéka.

KÓDA

Egy gyermekéid költő könyörge az anyjának, mondván: „Ídesanyám! Látod, szép ifjú vagyok, és jó természetű. De igen beteg vagyok, mert megveszett a gyomrom, és nem emésztetek. Sok orvosságot vöttem hozzám, de semmit nem használok véle. Én ídesanyám, ugyan meg kell belé halnom. De, kérlek, járj zarándokszágot, és könyörögj az Cobre-i Szűznek éröttem, hogy könyörüljen rajtam, és meghalassza halálatom; vajki jámbor leszek: ugyan elcsodálkozol belé.” Felelé az anyja: „Jó fiam! Én nem restellem mindent művelni teérötted, de félek, hogy hiába. Mert megmondottam kezdettől fogva, hogy eszedbe vennéd magadot, istenfélő jámbor lennél. De az én száómnak soha nem volt helye nálad, hanem minden zsisbságot művel-tél, és minden estve az timpolomokba bementél, és ondok ganéoddal mind az oltárokat, mind az Isteneknek képeit undokul megfestetted! Ez okaért héjába fog lenni minden zarándokjárásom és minden könyörgésem. Miért nem gondoltál idein hozzá, és jámbor, jó és csendes életteddel kerested volna az Isteneknek jó kedveket?” Értelme: mert noha ifjak, szépek, hamarok és gyorsok etc., azért ugyan megbetegülhetnek, sőt ugyan meg is halhatnak. Ha ifjúkorodba megadják, vedd el. Ne balaszd vénségödre: Netalántán akkor zarándokjárásod. Héjába leszen akkor zarándokjárásod.

Etc.

Tartalom

PRELÚDIUM	5
ELSŐ NAGYÁRIA	20
Intermezzo	48
MÁSODIK NAGYÁRIA	102
KÓDA	140

Felelős kiadó *Visky András*
Műszaki vezető *Suci Éva*
Borítóterv *Koinónia Design®*
A borító *Budai Enikő* (címoldal) és *Zöldi Péter* (háttoldal) fotóinak
felhasználásával készült.

Kiadja *CE Koinónia Kiadó Kolozsvár*
RO-400161 Cluj, Str. Paris 15.
Tel/Fax: 00-40-264-450119
E-mail: koinonia@mail.dntcj.ro
www.koinonia.ro

ISBN 973 8022 90 8